

WWW.UNILIB.RS

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

БРОЈ 8

АВГУСТ 1913

ГОД. XXXIV

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ ЊЕГОВОГА ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА СРБИЈЕ ПЕТРА I

УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, на предлог г. Министра Просвете и Црквених послова постављен је:

у Алексиначкој Учитељској Школи:

за професора: г. Љубомир Н. Рајић, сунпент Београдске Реалке.

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, на предлог г. Министра Просвете и Црквених Послова, постављени су:

у Првој Београдској Гимназији:

за сунпента: г. Младен Т. Берћ, доктор филозофије;

у Другој Београдској Гимназији:

за сунпента: г. Радован Т. Перовић, доктор филозофије;

у Трећој Београдској Гимназији:

за сунпента: г. Драгољуб П. Ђорђевић, свршени ученик филозофског факултета;

у Четвртој Београдској Гимназији:

за сунпента: г. Милојуб Тодоровић, пређашњи сунпент, и

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК, II књ., 8 св., 1913.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

у Зајечарској Гимназији :

за суплента : г. Боривој Ивановић, свршени ученик филозофског факултета — сва петорица са годишњом платом по 1500 динара, по њихову пристанку.

ДУХОВНИ СУД

ПОСТАВЉЕЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова постављен је :

у Духовном Суду Епархије Београдске за писара друге класе : ђакона Божицара Лукића, писара треће класе истог суда.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

УНИВЕРЗИТЕТ

ОДСУСТВА

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је одсуство :

Андри Стевановићу, редовном професору, од 1 до 15 септембра о. г. — ПБр. 11701 од 8-VIII-1913.

др. Ивану Арновљевићу, редовном професору, од 1 до 15 септембра о. г. — ПБр. 12027 од 10-VIII-1913.

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ОДСУСТВА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је одсуство : Лазару Кнежевићу, секретару, пет дана. — ПБр. 11395 од 3-VIII-1913.

НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ

ОДСУСТВА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је одсуство : Михаилу Вељковићу, благајнику, десет дана. — ПБр. 11386 од 3 августа 1913.

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

ОДСУСТВА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је одсуство : Божицару Михаиловићу, благајнику до краја августа о. г. — ПБр. 11351 од 2-VIII-1913.

СРЕДЊЕ И СТРУЧНЕ ШКОЛЕ

ОДСУСТВА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је одсуство : Исидори Секулићевој, наставници В. Ж. Школе у Београду, шест месеци. — ПБр. 11209 од 1-VIII-1913.

www.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Јовану Коњареку, учитељу I београдске гимназије, месец дана. — ПБр. 11581 од 8-VIII-1913.

Николи Будаку, учитељу неготинске гимназије, од 5 септембра до 10 октобра о. г. — ПБр. 11681 од 9-VIII-1913.

Влад. Штирском, учитељу IV београдске гимназије, 25 дана. — ПБр. 11700 од 14-VIII-1913,

ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова поставио је:

Саву Вучковића, ансолв. филозофа, за привременог предметног учитеља IV београдске гимназије. — ПБр. 11658 од 7-VIII-1913.

ПЕРИОДСКЕ ПОВИШИЦЕ

Господин Министар просвете и црквених послова одредио је периодску повишицу плате:

преу, Монаху Валеријану, професор у из Враћа, — ПБр. 7510 од 3 јула 1913.

трећу, Михајилу Грујичићу, професор у из Валева, — ПБр. 9936 од 10-VII-1913.

шесту, Кости Николићу, професору из Ужица, — ПБр. 9791 од 10 јула 1913.

четврту, Ђорђу Мелентијевићу, професору I крагујевачке гимназије. — ПБр. 170 од 16-VII-1913.

ОСТАВКЕ

Господин Министар Просвете и Црквених Послова уважио је оставку: др. Добрили Рунићевој, наставници женске гимназије у Београду. — ПБр. 10766 од 22-VII-1913.

ПРИВАТНЕ СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова поставио је:

Милана Ф. Милетића, за наставника приватне гимназије у Краљеву. — ПБр. 12063 од 12-VIII-1913.

Живојина Јанићијевића, за директора приватне гимназије у Свилајинцу. — ПБр. 11673 од 9-VIII-1913.

Животу Милојковића, за наставника приватне гимназије у Свилајинцу. — ПБр. 11671 од 9-VIII-1913.

Стојана Стојановића, за наставника приватне гимназије у Свилајинцу. — ПБр. 12254 од 16-VIII-1913.

Јована Митровића, за наставника приватне гимназије у Параћину. — ПБр. 12054 од 12-VIII-1913.

НАРОДНЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова поставио је:

Бранислава Полкића, богослова, за заступника учитељског у Трнави (крагујевачки). — ПБр. 3738 од 6-V-1913.

WWW.UNILIB.RS Драгомира Милићевића, учен. VIII р. гим. за вршиоца уч. дужн. у Брајковцу (београдски). — ПБр. 10044 од 5-VIII-1913.

Петра Протња, пређ. учитеља, за привременог учитеља у М. Моштаници (београдски). — ПБр. 9973 од 5-VIII-1913.

Вука Пулевића, студ. филозофије, за привр. учитеља у Равној Дубрави (врањски). — ПБр. 10057 од 5-VIII-1913.

Василија Тирића, свршеног ђака учит. школе, за вршиоца учитељске дужности у Крупцу (широтски). — ПБр. 11111 од 30-VII-1913.

ПЕРИОДСКЕ ПОВИШИЦЕ

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одредио је периодску повишицу плате:

пету, Данилу Радићу, учит. у Праћини (моравски). — ПБр. 7266 од 24-VI-1913.

прву, Ђорђу Димитријевићу, учит. у Бобови (моравски). — ПБр. 5375 од 8-VII-1913.

прву, Лепосави Стојиљковићки, учит. у Кривом Виру (тимочки). — ПБр. 9189 од 10-VII-1913.

трећу, Љубици Јовановићевој, учит. у Страгарима (крагујевачки). — ПБр. 98 од 10-VII-а913.

другу, Милораду Милосављевићу, учит. у Бору (тимочки). — ПБр. 8992 од 5-II-1913.

другу, Добривоју Стојнићу, учит. у Славковици (ваљевски). — ПБр. 4837 од 10-VII-1912.

трећу, Николи Антоновићу, учит. у Белој Води (крушевачки). — ПБр. 8724 од 8-VII-1913.

прву, Паталији Милетићевој, учит. у Клењу (подрински). — ПБр. 8562 од 6-VII-1913.

прву, Милени Божовићевој, учит. у М. Моштаници (београдски). — ПБр. 9561 од 8-VII-1913.

другу, Јелисавети Катанићки, учит. у Коларима (смедеревски). — ПБр. 9969 од 6-VII-1913.

четврту, Лепосави Грујићки, учит. у Бивољу (крушевачки). — ПБр. 10482 од 14-VII-1913.

шесту, Катарини Јовановићки, учит. у Ливадици (пожаревачки). — ПБр. 10471 од 16-VII-1913.

трећу, Милеви Ђурићки, учит. у Крупњу (подрински). — ПБр. 9937 од 26-VII-1913.

РАЗРЕШЕЊА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова разрешио је од дужности:

Станку Лешјанку, врш. уч. дужн. у Чувалишту Св. Јелене (Београд). — ПБр. 10041 од 1-VII-1913.

Јеремију Тијанића, привр. учит. из Грабовице (моравски). — ПБр. 8589 од 17-VII-1913.

ПРОМЕНА ПРЕЗИМЕНА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је промену презимена:

г-ђи Милки Вујаковић, учит. у Малајници (крагујевачки), у *Дејановић*
— ПБр. 824 од 5-VII-1913.

г-ђи Томири Пакићки учит. у Крагујевцу, у *Лазих*, — ПБр. 8311 од
5-VII-1913.

ПЕНЗИОНИСАЊА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова ставио је у пензију:
Софију Грујичићку, учитељицу из Жабара (пожаревачки). — ПБр. 10141
од 11-VII-1913.

Анку Данкуловићку, учитељицу из В. Плана (смедеревски). — ПБр.
10142 од 11-VII-1913.

Даринку Мијалковићку, учитељицу из Дубоке (моравски). — ПБр.
10144 од 11-VII-1913.

РАСПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Директорима средњих школа

Поводом питања једног директора о тумачењу чл. 55 Закона о средњим
школама скреће се пажња директорима средњих школа, да ће се уверења
давати ученицима који изјаве, да неће наставити даље школовање у тој гим-
назији, по званичној дужности, без икакве писмене молбе и таксе, сем таксе
која ће се приленити на уверењу, и то за ниже разреде 0.50 динара, и
за више разреде 1 динар.

То ће се уверење издавати ученицима на дан раздавања класифика-
ција или за време школскога одмора.

Ако би се ученици који су узели уверење, хтели поново вратити у
исту школу, дужни су оправдати узимање уверења и, тек по оцени наве-
дених разлога, моћи ће их директор примити поново у школу, ако буде места.

Благодејанцима, пак, који не могу наставити школовање у истој гим-
назији издаће се уверење пред упис у августу, како би могли уживати бла-
годејање до уписа у нову школу, према чл. 7 правила.

ПБр. 10558
16 јула 1913 год.
у Београду.

Министар
Просвете и Црквених Послова,
Љ. Јовановић с. р.

Директорима средњих школа

Шаљући вам у прилогу један примерак, Уредбе о хонорарним настав-
ницима и хонорарним часовима, која је објављена у 149 броју Српских Но-
вина од 10 јула ове год., скрећем Вам пажњу да она почиње важити од
21 августа о. г.

Ви ћете тога дана разрешити све хонорарне наставнике, и оне који имају сталну месечну плату, изузимајући само оне који су на војној служби у оперативној војсци.

Пре тога позваћете их све, да у смислу чл. 1 Уредбе поднесу одмах Министарству своје молбе са документима, како би се питање о њиховим квалификацијама могло решити до дана ступања Уредбе у живот.

ПБр. 10606
17 јула 1913 год.
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,
Љ. Јовановић с. р.

Свима окупљеним школским одборима

На основи чл. 2 закона о регулацији школског рада због рата 1912/13 године, и по саслушању Главног Просветног Савета, одлучујем:

1). Да се сви ученици и ученице народних школа који су уписани у школу за 1912/13 годину преведу у старији разред без обзира на то да ли је школа радила или није и да ли су ученици долазили у школу или нису. Према томе биће преведени у старији разред и ученици оних школа у којима су држани годишњи испити, без обзира на показани успех. Неће се превести у старији разред само они ученици и ученице, који нису никако долазили у школу и пре 1912/13 године.

2). Да наставници ученика који су ове школске године радили мање од шест месеци у новој школској години пређу скраћен програм из млађег и старијег разреда. Доцијим наредбама одредићу кад ће се у таквим школама почети и завршити нова школска година и прописати скраћен програм за рад у њима.

3). Да се овим ученицима и ученицама који су ове године уписани у четврти разред, и мисле да ступе у средњу школу или Богословију, или иначе хоће да продуже школовање, и ради тога затраже уверење, у ово убележе оцене успеха и владања из трећег разреда. Школски надзорници и окружни школски одбори стараће се да се сви ученици и ученице четвртог разреда који су ишли у школу мање од два месеца и нису ступали у средњу или стручну школу, упишу у пети разред или да походе продужу школу.

4). Да досадашњим наставницима народних школа за рад у овој школској години важи оцена којом се оцени њихов рад на крају 1913/14 год.

Саопштите ову моју наредбу свима наставницима народних школа и постарајте се да се она у свему изврши.

ПБр. 9822.
17 јула 1913 год.
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,
Љ. Јовановић с. р.

ОДЛУКЕ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова одлучио је:

Да у одбор за оцену драмског стечаја у сезони 1912—13 године с наградом Н. М. Краља у суми од 1000 динара уђу г.г. Милан Грол, управник Нар. Позоришта, др. Јован Скерлић, ванредни професор Универзитета, и Бранислав Нушић, књижевник. — ПБр. 10254 од 10-VII-1913.

У смислу чл. 147 и 148 Уредбе и Правила о путничким позоришним дружинама одобрио је у начелу садашњим повластичарима — управницима путничких позоришних дружина продужење повластице до краја 1913 године, с тим да ће евентуалне измене у распореду области учинити кад настану редовне прилике. — ПБр. 10253 од 10-VII-1913.

Да г-ца Ангелина Петровићева, учитељица у Кулузишту (крајински), може радити за време школског одмора у Чувалишту Друштва Милосрђау Брагујевцу. — ПБр. 11020 од 26-VII-1913.

РАДЊА ГЛАВНОГ ПРОСВЕТНОГ САВЕТА

1088 РЕДОВНИ САСТАНАК

5 јуна 1913 год.

Били су: председник Сава Урошевић; потпредседник Мирко Поповић; редовни чланови: др. Душан Рајчић, Михајло Бобић, Хенрих Дилер Петар Типа, Љуб. М. Протић, др. Јован Скерлић, Стева Веселиновић, ванредни члан: Никола Лазић.

I

Прочитан је реферат секције о квалификацијама г. Бранка Лерха за наставника музике, према коме Савет одлучује: да г. Лерх нема потребних квалификација.

II

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова којим подноси Савету на мишљење понуду г. Чед. Шљивића свештеника, да се откупе његове *Бојне песме* Пошто су те песме познате већини чланова Савета, то он одлучује: да се оне не могу препоручити ни откупити.

III

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 6984 којим тражи мишљење о понуди г. Св. Поповића, учитеља, којом нуди свој превод *Етичких разговора* од Д. Ферстера за препоруку и откуп.

Савет одлучује: да о том преводу усмено реферишу г. г. Др. Душан Рајчић и Стева Веселиновић.

IV

Прочитан је реферат г. Љубомира Протића о квалификацијама г. г. Владимира Бецића и Владимира Гавриловића.

Савет по њему одлучује: да именована господа немају квалификација које закон тражи (г. Бецићу недостаје још један семестар).

V

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 8313 којим моли Савет да му кандидује потребан број надзорника (изасланика) за средње и стручне школе.

Савет кардидује : г. г. Саву Урошевића, др. Јована Скерлића, Ђорђа Станојевића, др. Драг. М. Павловића, др. Свет. Радовановића, др. Јована Цвијића, Богдана Поповића, др. Мих. Петровића, Павла Поповића, др. А. Белића, др. Ј. Радоића, др. Тих. Ђорђевића, др. Рад. Кошутића, Андру Стевановића, Срету Стојковића, Саву Антоновића, Васу Димића, Мих. Марковића, Јована Мнодраговића, др. Свет. Максимовића.

VI

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 7965 којим спроводи Савету молбу студената благодјејача Министарства Просвете да им се благодјејање продужи до септембра, пошто су због изузетних прилика били спречени да полажу дипломски испит у јуну

Не усвајајући њихове разлоге и држећи се Правила, Савет *одбија* њихову молбу.

VII

Настављен је претрес Правила о хонорарним наставницима и часовима. Савет претреса и усваја Уредбу, с тим да се на наредном састанку прочита и утврди дефинитивна редакција.

VIII

Почет је претрес Правила о полагању приватних испита у средњим школама.

Савет одлаже претрес за наредни састанак.

IX

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 8336 којим шаље на оцену и мишљење молбу г. С. Цвијановића књижара, да се *Историја нове српске књижевности* од др. Јована Скерлића може употребавати као уџбеник приватног издања.

Савет познавајући вредност Г. Скерлићеве књиге одлучује: да се она може употребавати као уџбеник приватног издања.

Овим је састанак завршен.

1089 РЕДОВНИ САСТАНАК

19 јуна 1913 год.

Били су: председник Сава Урошевић; потпредседник Мирко М. Поповић; редовни чланови: др. Душан Рајичић, Михаило Бобић, Хенрик Лилер, Петар Тина, Љубомир М. Протић, Стева Веселиновић др. Јован Скерлић; ванредни чланови: Никола Лазић, Алекса Станојевић, Милевоје Вашић, и Урош Благојевић.

I

Прочитани су и примљени записници 1087 и 1088 састанка, са малим изменама.

II

Прочитана је дефицитивна редакција Уредбе о хонорарним наставницима и часовима.

Савет усваја предложену редакцију која гласи:

Уредба о хонорарним наставницима и хонорарним часовима у средњим школама.

У смислу чл. 56 Закона о Средњим Школама прописује се ова Уредба о хонорарним наставницима и хонорарним часовима.

Чл. 1.

Хонорарни наставници у средњим школама могу бити:

а) наставници средње школе, сем директора, суспената и помоћница у првој и другој години службе и привремених учитеља и учитељица;

б) лица, која имају квалификације средње-школских наставника (чл. 56 у вези са чл. 59, 62 и 65 Закона о средњим школама).

в) лица која су се спремала за наставнички позив и имају: Универзитет као редовни или ванредни слушаоци са завршним испитом, или вишу педагошку школу или универзитетски педагошки курс, па им Главни Просветни Савет призна квалификације;

г) стручна лица којима Главни Просветни Савет према оцени њихових формалних квалификација и њихове личне вредности, призна квалификације за хонорарне наставнике;

д) свештена лица за веронауку (чл. 78 Закона о Средњим Школама).

Чл. 2.

При давању хонорарних часова узете се у обзир првенствено стручни наставници, који тај предмет већ предају у тој школи; па онда наставници других средњих и стручних школа, пензионисани наставници и најзад друга стручна лица.

Чл. 3.

Наставници научних предмета активни чиновници не могу имати више од 6, а наставници вештина више од 8 хонорарних часова (чл. 69).

Пензионисани наставници као и друга стручна лица могу имати до 10 часова недељно.

Чл. 4.

Хонорар се плаћа од држаног часа и износи за хонорарне наставнике научних предмета 4 динара, а за наставнике вештина 3 динара, за свештенике вероучитеље без професорских квалификација, 2,50 динара (чл. 78 Закона).

Чл. 5.

У подели предмета мора се тачно одредити, које часове који наставник држи хонорарно (у коме разреду, и да ли све у томе разреду или само неке, т. ј. којих ће му се 6, односно 8 часова рачунати за хонорарне, а који у допунске часове до максимума).

Чл. 6.

Испити једно пре подне, или једно после подне рачунају се као два часа.

Чл. 7.

Наставник научних предмета, који има 6, а наставник вештина, који има 8 хонорарних часова у својој школи, не може имати хонорарне часове у другој којој школи. Ако пак у својој школи нема никако или мање од овог броја хонорарних часова, може наставник научних предмета примити 6, а наставник вештина 8 часова, односно разлику до 6 или 8 часова у другој којој школи.

Наставници су дужни прво примити хонорарне часове у својој школи.

Чим се који активни наставник прими хонорарних часова у којој другој школи, државној или приватној, дужан је о томе известити написмено старешину своје школе и назначити, у којој школи, из кога предмета, у коме разреду и колико часова је примио. Директор ће о томе известити Министра Просвете и Црквених Послова ради одобрења (чл. 69 Закона).

Чл. 8.

За хонорарне наставнике важе све одредбе прописане чл. 68 Закона о Средњим Школама, сем одредбе у тач. 6.

Чл. 9.

Ова уредба почиње важити од 21 августа 1913. године.

III

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 8691, којом подноси Савету на преглед и мишљење: „Зборник Уредаба за средње и стручне школе“.

Савет је саслушао извештај средњешколске секције и примивши га одлучује да се зборник остави секцији да по њему даље ради.

IV

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 8923, од 12 ов. месеца, којим тражи од Савета мишљење о начину завршетка школске године и школског рада у народним школама.

Савет је по саслушању извештаја секције за основну наставу, одлучно: да поднесе Господину Министру овај предлог:

1.) На крају ове школске године сви уписани ученици народних школа да се преведу у старије разреде, без обзира на то да ли је школа радила или није, и да ли су ученици долазили у школу или нису. Према томе превешће се у старији разред и сви ученици оних школа у којима су до сад одржани годишњи испити без обзира на показани успех.

2.) Наставници ученика који су ове школске године радили мање од 6 месеци, прећи ће у новој школској години скраћен програм из млађег и старијег разреда који ће прописати Господин Министар Просвете и Црквених Послова.

3). Ученици четвртог разреда који су ишли у школу мање од 2 месеца, а не буду се уписали у средњу или стручну школу, дужни су уписати се у V разред, или походити продужну школу, о чему ће се старати Министарство Просвете преко својих надзорних власти.

Ако Господин Министар усвоји ово саветско мишљење, онда за ову школску годину опадају годишњи испити и оцпе наставникова рада. У том случају Савет је мишљења да за наставнике народних школа за рад у овој години важи оцена коју добију на крају 1913/14 године.

V

Пошто се указала потреба да се секције попуне Савет накнадно одређује:

- 1.) у *књижевничко-убеничку секцију* г. г.: Миљивоја Башића и Миодрага Ристића;
 - 2.) у *административну* г. г.: Стевана Фотића и Уроша Благојевића;
 - 3.) у *секцију основне наставе* г.: Љубу Протића и
 - 4.) у *средње школску* г.: Илију Ђукановића.
- Овим је састанак завршен.

1090 РЕДОВНИ САСТАНАК

8 јула 1913 год.

Били су: председник Сава Урошевић; потпредседник Мирко М. Поповић; чланови: др. Душан Рајичић, Михаило Бобић, Петар Типа, Љубомир М. Протић, Стев. М. Веселиновић, др. Јован Скерлић, др. Чода Митровић, др. Драгољуб Аранђеловић, Стеван Фотић, Миљивоје Башић, Урош Владојевић, др. Радован Кошутић, Јеремија Живановић, и Миодраг Ристић.

I

Прочитан је и примљен записник прошлог састанка.

II

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 9537 (СБр. 33), којим шаље на мишљење квалификације Бориса Безлушченка.

Савет усваја мишљење административне секције и одлучује: да г. Борис Безлушченко нема квалификација за наставника средњих школа.

III

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 17476/912 (СБр. 31), којим шаље на оцену квалификације Драгиње Нешковићеве.

Савет по саслушању административне секције одлучује: да г-ца Драгиња Нешковићева има квалификације за предметну привремену учителицу.

IV

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 22084/912, (СБр. 195/912), којим шаље на оцену квалификације Балдазара Рудолфа.

Савет усваја мишљење административне секције и одлучује да г. Балдазар Рудолф има квалификације за привременог учитеља цртања.

V

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 15477/912 (СБр. 188), којим шаље на оцену квалификације Велебита Рендића.

Савет по саслушању административне секције одлучује: да г. Велебит Рендић има квалификације за учитеља цртања, ако утврди да је он исто лице које је у сведоџби означено као Станислав.

VI

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 7841 (СБр. 8), којим тражи мишљење по молби Владислава Штирскога да му се да за вишег учитеља.

Савет по саслушању административне секције одлучује: да г. Владислав Штирски нема права да буде виши учитељ, јер то звање не постоји, а има квалификације да буде преведен на нову плату и положај по најновијим законским изменама.

VII

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 4269 (СБр. 11), којим шаље на мишљење молбу Милана Вијатовића, учит. музике у II б. гимн., за унапређење.

Савет усваја мишљење административне секције и одлучује: да Милан Вијатовић не може бити постављен за вишег учитеља, пошто то звање сад не постоји, али ако су му квалификације као што гласи службени лист у свему тачне, онда се његов положај има регулисати по новом закону кад настане буџетска могућност.

VIII

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 3830 (СБр. 22), којим шаље на мишљење молбу Симеуна Роксандића, вишег учитеља цртања, за унапређење.

Савет усваја мишљење административне секције и одлучује: да г. Роксандић не може добити класу по старом закону, јер је стари закон укинут (чл. 136 и 137 али не 3 и 5) а има квалификације да му се положај регулише по новом закону.

IX

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 5761 (СБр. 16), којим шаље на мишљење молбу Стевана Маленковића, учитеља језика, за унапређење.

Савет усваја мишљење административне секције и одлучује: ако г. Маленковић има прописани број (8) семестара, као што службени лист гласи, онда се на њега може применити 5 алинеја 136 и 137 чл. Закона о Средњим Школама.

X

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 9062 (СБр. 21), којим шаље на мишљење молбу Милутина Крњајића учитеља гимнастике, за унапређење.

Савет усваја мишљење административне секције и одлучује: пошто г. Крњајић нема квалификације по новим изменама то он остаје у своме садањем положају и његово унапређење зависи од воље Г. Министра по старом Закону а на основи алинеа: 5 и 8 чланова 136 и 137 Закона о Средњим Школама.

XI

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 7549 (СБр. 7), којим шаље на мишљење молбу Милана Чолића, учит. гимнастике, да му се положај регулише по новом Закону.

Савет усваја мишљење административне секције и одлучује: да ова молба не подлежи мишљењу Савета, јер се полагање испита никоме не може ускраћивати.

XII

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 11260/912 (СБр. 10/913), којим шаље на мишљење молбу Софије Грујичићке учитељице, за пензију.

Савет је усвојио мишљење административне секције и одлучује да би г-ђу Грујичићку требало пензионovati.

XIII

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 16390/912 (СБр 9/913), којим шаље на мишљење молбу Анке Данкуловићеве, учитељице, за пензију.

Савет је усвојио мишљење административне секције и одлучује да би г-цу Анку Данкуловићеву требало пензионovati.

XIV

Прочитано је писми Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 20027/912 (СБр. 191), којим шаље на мишљење молбу Јелисавете Марковићке, учитељице, за пензију.

Савет одлучује: да се ова молба скине с дневног реда док се види њен службени лист.

XV

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 23107/912 (СБр. 1/913), којим шаље на мишљење молбу Даринке Мијалковићке, учитељице, за пензију.

Савет је усвојио мишљење административне секције и одлучује: да би г-ђу Мијалковићку требало пензионovati.

XVI

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 23073/912 (СБр. 2/913), којим шаље на мишљење молбу Зорке Стојановићке, учитељице, за пензију.

Савет је саслушао мишљење административне секције и одлучује: да г-ђу Стојановићку не треба пензионovati.

XVII

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 17284/912 (СБр 186), којим шаље на мишљење молбу Јована Поповића, учитеља у пензији, да се врати у активну службу.

Савет је усвојио мишљење административне секције и одлучује: да г. Поповића не треба вратити у службу.

Овим је састанак завршен.

НАСТАВА И КУЛТУРА

МЕЂУНАРОДНА КОМИСИЈА ЗА МАТЕМАТИЧКУ НАСТАВУ

од

Мих. Петровића

После дугог и исприног претреса питања о пропаганди математичких знања, о савременим потребама разних струка у којима су та знања главни или помоћни елеменат, и о томе у колико је данашња математичка настава прилагођена тим потребама и правцима у којима се ове данас све више развијају, донесена је на конгресу математичара, држаноме у Риму 6 — 11 априла 1908 године, једногласна одлука: да се приступи организацији колективног рада у свима културним земљама, на свестраном компаративном проучавању математичке наставе и на спреми материјала који би омогућио доношење одлуке о једновременим изменама у овој настави у земљама које буду вољне прићи томе покрету.

У томе циљу конгрес је поверио професорима F. Klein-у (Гетинген), Sir G. Greenhill-у (Лондон), и H. Fehr-у (Женева) да конституишу једну *Међународну комисију за математичку наставу* која би имала да организује компаративно проучавање метода и програма у средњој математичкој настави у разним земљама, и да о томе спреми потребан материјал који би се имао претрести на једном међународном конгресу. Конституисање је комисије извршено одмах, још у току исте године; централни одбор, састављен од поменутих три лица, одмах је (састанак у Келну, септембра 1908) саставио план за прве почетке рада, саопштио га Владама земаља за које се могло очекивати да ће се одазвати овоме међународном покрету и добивши повољне одговоре и пристанке готово свих Влада којима се обратио, централни је одбор одмах ступио у везу са одређеним делегатима разних држава, организовао са овима целокупан посао и упутио га тако, да је он данас врло интензивно развијен и да ће се ускоро имати сав потребан материјал

за дефинитиван претрес питања о математичкој настави. Рад је на томе данас у пуноме своме јеку; он се увелико врши у свима земљама које су се солидарисале са овим покретом и надати се да у томе, чим прилике буду допустиле, неће изостати ни наша земља, која у међународној комисији за математичку наставу има и свога званичног делегата.

Намера ми је у овоме чланку упознати г.г. наставнике математике у нашим школама са тим како је поменути посао организован, на који се начин он данас врши, шта је до данас на њему урађено, и шта се од њега ишчекује кад он буде потпуно довршен.

І Организација рада

а) *Државни делегати*. Међународна је комисија састављена од делегата свих држава које су се одазвале жељи конгреса и у циљу заједничког рада на послу повереном комисији, одредиле у овој своје званичне представнике. Данашњи је састав комисије овакав: у њој су 43 стална члана као представници 25 држава, како у Европи, тако и у Америци и Аустралији. Делегати су појединих држава ова лица:

Немачка: проф. F. Klein (Гетинген) и проф. P. Staeckel (Карлсруе).

Аустрија: проф. E. Czuber, W. Wirtinger и R. Suppantschitch (Беч).

Белгија: проф. J. Neuberg (Лијеж).

Данска: проф. P. Heegaard (Копенхаген).

Шпанија: проф. C. J. Rueda (Мадрид).

Сједињене Државе: проф. D. E. Smith (Њујорк), проф. W. Osgood (Кембриџ Мас.) и проф. W. A. Young.

Француска: A. de St. Germain, C. A. Laisant и C. Bourlet (Париз).

Грчка: проф. C. Stephanos (Атина).

Холандија: проф. J. Cardinaal (Делфт).

Угарска: проф. M. Beke, C. Radoz и Ratz (Будимпешта).

Енглеска: Sir George Greenhill (Лондон), проф. E. W. Hobson (Кембриџ) и C. Godfroy (Осборн).

Италија: проф. G. Castelnuovo (Рим), проф. F. Enriques (Болоња) и проф. G. Scorza (Палермо).

Норвешка: проф. Alfsen (Христијанија).

Португалска: проф. G. Teixeira (Порто).

Румунија: проф. G. Tzitzeika (Букурешт).

Русија: проф. N. Sonin, Kojalovic и K. W. Vogt (Петроград).

Србија: проф. Мих. Петровић (Београд).

Шведска: проф. H. von Koch (Штокхолм).

Швајцарска: проф. H. Fehr (Женева), C. F. Geiser (Цирих) и J. H. Graf (Берн).

Бугарска: A. v. Sourek (Софија).

Аустралија: проф. Carlslaw (Сиднеј).

Бразилија: проф. Е. R. Gabaglia (Рио-Жанейро).

Колонија Кап: М. Hough (Краљ. опсерваторија на Capetown).

Мексико: Valentin Gama (опсерваторија на Гасиуава).

Јапан: проф. R. Fujisawa (Токио).

Делегати држава, које су биле званично заступљене на два међународна конгреса математичара, имају права учешћа у претресању питања о настави на конгресу и право гласа. Државе, које су имале на конгресима најмање десет представника, имају право на два или три делегата, али сви ови имају при решавању само један глас. Делегати држава које не задовољавају горњу погодбу учествују у раду комисије, али немају право гласа,

в) *Државни под-одбори*. У државама које имају у међународној комисији своје делегате, основани су под-одбори за математичку наставу, у које поред делегата улази и потребан број стручних лица, којима је добро познато питање о математичкој настави у школама свих врста у земљи, основних, средњих, стручних и Универзитета. Ови пододбори имају за задатак да припреме сав материјал потребан за слику математичке наставе у земљи, да истакну искуство које се дотле буде стекло и поднесу евентуалне образложене предлоге о изменама и допунама наставних програма. Тако припремљен и сређен материјал има се штампати о државном трошку у нарочитој једној публикацији на једноме од ових језика: француском, немачком, талијанском или енглеском. Та публикација треба из практичних разлога, а по нарочитој жељи централног одбора, да има формат (велика осмина) званичног органа међународне комисије, часописа *l'Enseignement mathématique*, који уређују професори Laisant (Париз) и Fehr (Женева). Потребан број (75) примерака има се послати секретаријату међународне Комисије (110. Route de Florissant, Genève) за централни одбор и чланове комисије.

с) *Трошкови Међународне Комисије и централног одбора* покривају се годишњим улогом од сто динара, који уплаћује свака од држава учасница за време док комисија и централни одбор не заврше свој рад. Фонд образован од тих улога употребљује се на административне трошкове комисије и одбора, а поглавито на штампање комисијског званичног органа, циркулара и реферата о појединим питањима о математичкој настави, који се бесплатно шаљу делегатима држава учасница као и све публикације државних пододбора. Путни трошкови делегата за опште састанке Међународне Комисије падају на рачун тих држава.

II Досадашњи рад.

Првобитна одлука међународног конгреса математичара у Риму односила се само на средњу математичку наставу. Међутим, чим је

централни одбор, конституисан на томе конгресу, отпочео свој рад; увидело се да нема места издвајању средњешколске математичке наставе од оне у основним, стручним и највишим школама. Све је то једно са другим везано тако, да те наставе треба да чине једну органску целину и да рад међународне комисије може само тако водити постављеноме циљу, ако се буде стало на такво једно шире гледиште. С тога је централни одбор још одмах у почетку организације рада донео одлуку да се рад комисије распростре на целокупну математичку наставу, од најниже до највише, од оне где су математичка знања само један елеменат за опште образовање и за практичан живот, или помоћни елеменат за разне струке и каријере, па до оне где се знања прибављају због њих самих и где се има продирати до крајњих граница онога што се данас у математичким областима зна. То је основно гледиште на које је одбор стао при изради плана за претходни рад комисије, а који је резимиран у овоме: *Створити тачну слику актуелног стања математичке наставе, од највише до најниже, у свима културним земљама и уочити савремене тежње и потребе које су у њој, тако пространо свађеној, истичу.*

Извршење рада остављено је званичним делегатима појединих држава учасница и пододборима конституисаним у тим државама на поменути начин. Шта је све до сад на томе урађено, види се из самога списка публикација централног одбора и појединих пододбора у разним државама. Број штампаних реферата износи близу 300; они су распоређени на преко 160 свезака или брошура и представљају око 10.000 штампаних страна на великој осмини. Све то представља један обилат, поуздан и у сваком погледу драгоцен материјал, до кога се никад не би дошло без оваквога једног општег међународног покрета, као што је овај о коме је реч. Из њега се могу тачно видети: данашње стање математичке наставе у појединим земљама у појединим врстама школа у њима, побуде које су се имале у виду при формирању наставних програма, искуство које се стекло при извођењу тих програма и потребе које су се у томе осетиле.

У неколиким земљама још се ради на проучавању питања о настави и резултати ће ускоро бити публиковани. Целокупна колекција ових публикација налази се у математичком семинару филозофског факултета на Универзитету, где је г.г. наставници, који се о њој буду интересовали, могу разгледати. Нека ми је допуштено надати се да ће се и код нас, чим прилике то буду допустиле, конституисати државни пододбор, који ће се придружити општем покрету, извршити поменути посао за нашу земљу и тиме испунити обавезе које је држава на се узела приставши на права и дужности у томе покрету, у корист математичке наставе у нашим школама а и у интересу самог угледа наших просветних завода.

Састанак Међународне Комисије било је до сада свега два. Не рачунајући у ове један састанак комисије у Брислу (9—10 августа 1910) на који су били позвани само делегати неколиких суседних земаља, први састанак коме су присуствовали сви дотле пријављени званични делегати, јесте онај у Милану (18—21 септембра 1911), на коме су нарочито истакнута и претресана ова два основна питања, једно о средњој, друго о вишој математичкој настави.

А) питање о систематском излагању математике и о стапању разних њених грана у средњешколској настави;

В) питање о теоријској и практичној математичкој настави за слушаоце физичких и природних наука.

На другоме састанку у Кембриџу (август 1912) приликом међународног конгреса математичара, и на коме су такође узели учешћа делегати свих држава учасница, поред упознавања са рефератима о математичкој настави у појединим државама, претресана су још једном из основе питања А) и В). У вези са питањем А) истакнуто је и претресано питање о изазивању интуиције у средњешколској математичкој настави (реферат проф. D. E. Smith-а) а у вези са В) питање о вишој математичкој спреми коју треба да имају физизари (реферат проф. C. Runge).

Пошто је послу дат обим знатно већи од онога који се замишљао при оснивању Међународне Комисије, и узета у питање математичка настава у њеном најширем смислу, а посао прибирања потребног материјала у многим земљама није довршен (у нашој земљи због прилика у којима се налазила, он још није ни почет) на Кембриџском је конгресу донесена одлука да се посао продужи до идућег међународног конгреса математичара који ће се одржати у Штокхолму у току 1916 год. Пре тога, а најдаље до марта 1914 године, има се довршити скупљање грађе од стране појединих државних пододбора. На једној претходној конференцији Међународне Комисије, која ће вероватно бити у марту 1914 год. имају се поднети штампане публикације у којима је та грађа сређена. Тако спремљена грађа ће се за тим компаративно проучити, из ње ће се извући закључци, формирати мишљења и све ће се то изнети пред пуну и последњу седницу Комисије, која ће се одржати приликом међународног конгреса у Штокхолму 1916 год. То ће бити последњи састанак Међународне Комисије за математичку наставу, на којем ће се питање, постављено јој као циљ, дефинитивно претрести и из обилнога материјала, који ће дотле бити прикупљен, извући дефинитивни закључци, формулисани било у одлукама конгреса, било у апелу, који би се од његове стране упутио владама држава учасница, било напослетку, и на тај начин што ће се истаћи на видик поједина предоминирајућа мишљења, заједничке савремене потребе и тежње, и у опште све оно што се у томе

www.unibg.ac.rs материјалу може издвојити као заједничко и од несумњиве опште користи за питање на које се односи.

Шта се од свега тога има очекивати као практичан резултат?

О томе се за сада, док је посао међународне комисије и државних пододбора још у пуноме своме јеку, не може дати дефинитиван и поуздан одговор. Одлуке ће конгреса зависити од онога што буде у себи садржавао материјал, на чијем се припремању у овај мах ради; оне ће бити импозирани оним што се у томе материјалу буде утврдило као заједничко, несумњиво корисно и саобразно ономе што се данас тражи од математичке наставе. Али о њима се већ и данас, према до сада спремљеном и сређеном материјалу, према општем расположењу које је избило на досадашњим састанцима комисије и према правцима у којима се данас развијају потребе у математичкој настави, може имати извесних индикација које наговешћују бар општи смисао тих одлука и главно обележје основице на коју ће се, вероватно и природно, ставити математичка настава. Те се индикације могу резимирати у овоме: *у нижој и средњој настави даће се што више маха интуицији и експерименту, са што мање формалистичког елемента; у стручној настави ће се математици, као основном помоћном елементу, дати чисто практичан, утилитаран карактер, а у вишој настави, где се математика има обрађивати ради ње саме, без обзира на њену улогу у другим областима знања, настава ће се имати развијати у правцу чисто логичком.*

О практичним појединоствима начина на који ће се ово идеје провести кроз математичку наставу, о наставним програмима, који ће се имати радити у духу тих идеја, и у опште о реформама у настави које ће вероватно бити последице онога до чега се буде дошло при дефинитивном претресу питања на међународном конгресу, за сад је рано говорити. Несумњиво је, међутим, то да ће покрет, о коме је реч, донети собом реформе у математичкој настави у свима земљама и да ће се, поред све необавезности одлука конгреса, та настава поступно изједначавати и прилагођавати се, у колико то буду допуштале специјалне прилике у појединим земљама, општим савременим потребама. Је ли потреба наговештавати, поред опште користи која ће се имати од овога зближавања математичке наставе у разним земљама, још и несумњиву корист од реципроцитета и узајамних односа који ће тада постојати између школа једне исте врсте у разним земљама, а која би нарочито била осетна при случајевима преласка ученика из школе у једној у школу исте врсте у другој земљи?

Од интереса је навести да су идеје, које су у погледу реформе математичке наставе избиле у досадашњем раду међународне комисије, већ нашле одзива у појединим земљама, где се већ у велико приводе у дело. У томе се погледу на прво место истиче Енглеска, где се

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

оснивају чак и лабораторије за математичку наставу, и где и удбе-
ници, публиковани у последње време, носе обележје идеје очиглед-
ности и интуиције у облику обележеном на конгресу математичара у
Кембриџу. Томе се покрету придружује и једна јака струја у Немачкој,
поред све интензивности традиционалног логичког елемента који се
провлачи кроз математичку наставу у њеним школама. Веома интере-
сантан реферат који је проф. E. Beke поднео на конференцији међу-
народне комисије о школама у Угарској (в.: Kurzer Bericht über die
Tätigkeit der ungarischen Sub-kommission von prof. E. Beke и извештај
о раду комисије на конгресу 1912 год.) показује са коликом је једно-
душношћу, вољом и интересовањем прихваћена идеја о очигледности
и интуицији од целокупног наставничког тела на Универзитету, у
средњим, стручним и основним школама. И оно што је ту од нароч-
итог интереса, јесте факт да је покрет, чији је израз и центар Ме-
ђународна Комисија за математичку наставу, допро у све слојеве на-
ставника без икакве званичне интервенције, једино по спонтаном и
непосредном интересовању просветних радника за идеје које су из-
биле на јавност у томе покрету. Исти покрет налази одзива и у Ру-
мунији, где се у овај мах изводе наставне реформе.

Из свега тога може се видети да се стоји пред једном општом
реформом математичке наставе у свима земљама и да ће покрет, из
кога ће резултирати та реформа, морати захватити и наставу у на-
шој земљи.

Немогућно је било у овоме кратком прегледу улазити у излагање
и претрес идеја које доминирају у овоме покрету; то ће бити, бар у
најкраћим потезима, учињено на другоме месту. Колико би била про-
страна таква теза, може се ценити по литератури која се у току по-
следње 2—3 године развила о томе питању, и која је толика и од
толике важности, да је Влада Сједињених Држава, преко своје уста-
нове „Bureau of Education“ одлучила да о своме трошку публикује
Библиографију математичке наставе, чија је израда поверена профе-
сорима D. E. Smith-у (Њујорк) и C. Goldziher-у (Будим-Пешта). Један
је део те библиографије већ изишао; он обухвата само за године
1910—1912 око 2000 наслова дела, расправа и бележака, класираних
према својој садржини и врстама школа на које се односе. Према
изјави уређивача, тај је материјал само једна трећина од онога којим
они располажу, поред свега тога што је и сам тај материјал још врло
непотпун, јер није обухватио све културне земље. То ће, како се на-
дају уређивачи, бити сређено у једној доцнијој, знатно већој публи-
кацији.

Циљ је овоме прегледу био само то да скрене пажњу оних који
су позвани да се за то заинтересују на замашност и значај овога ме-
ђународног покрета. Покрет ће и код нас ускоро наћи одзива и наша

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIB.RS

ће се земља, чим се за то уваже могућност, придружити општој струји која води основној реорганизацији математичке наставе према данашњим погледима и потребама.

И. И. СРЕЖЊЕВСКИ

НА СЛОВЕНСКОМ ЈУГУ И У СРБИЈИ 1841

— ЕТНОГРАФСКИ И ИСТОРИЈСКИ ПРИЛОЗИ —

(Свршетак)

У месту Прутни сели су на чамац те су преко мора прешли у Привлаку (Brevilaqua) на копно далматинско. Привлака, као и Нин (Nona) у који су одмах по том стигли, стоји у „равним Котарима“, идући ка Задру: камена је мало, дрвља доста, а Велебит се у даљини издиже као град. У Нину су видели народну светковину: долазио је епископ; ту се пудало, певало и играло у колу. „То су савршено друкчији људи, ти Далматинци, и по лицу и по оделу и по пријему, и то људи који се не могу посматрати без уважења, без особитога задовољства.“

Рано у зору 24 јуна продужише пут и стигоше у Задар. Овде прво познанство учинише с православним трговцем Медовићем, а друго с православним попом. Чивили су и неке походе лицима католичке цркве, али слабо кога нађоше дома. Задар им се приказао као врло понталијањен град: само сељаци, када дођу на пазар, говоре народним језиком и зову се Власија. Илирски се предаје у семинарији али безуспешно. И духовенство се задовољава да говори италијански и то исквареним наречјем млетачким. У књижарама — има их две — нема никаквих словенских књига осем, може бити, Српско-далматинског Магазина. Знаменитија је ту личност професор илирског језика Кузманић: „он одлично зна далматински језик и труди се око састављања речника, у коме ће бити само народне речи. Кузманић је за тај речник већ сабрао огромну грађу. Слушати Кузманића — права је наслада: он језиком далматинским влада као Канова длетом и мрамором“. Оставивши Задар, који га ипак није могао задовољити, Срежњевски је готово цео тај дан, без Прајеа, провео на блиском острву Уљану, где се и при месечини возио по мору. Ту је манастир, ту је и једна кућа Медовића, где се частио сиром, вином, кавом и слушао песме. Прелазио је и на острво Лукрано, које се и зими зелени и где је у крчми такођер слушао народне песме. Био је и на гори Св. Михаила; ту је био „град хрватскога цара, како вели предање“; ту су

ни цркве у којима се служи једном у години, а „са горе је простран видик преко мора и целе Далмације“. За становништво острва Уљана вели да се „које где називају Хрватима, али језик није хрватски“. — Доцкан се вратио у Задар. Град је на полуострву, окружен је са свих страна зидовима, улице су уске али чисте а гдешто поплочане и мрамором, архитектура старих здања подсећа на Млетке, има једанаест црква, много манастира, попова, монаха, војника, многих који не знају или неће да говоре друкчије до само италијански, а готово нигде никога који што зна о Словенима и који хоће да мисли и осећа словенски.

Трећега су дана по ручку пошли из Задра а ноћили су у Бенковцу, т. ј. ту су се одморили, напили се каве, па у поноћи пошли колима даље, тако да су у шест часова изјутра били у Кистању. Због велике врућине често су путовали ноћу. Овде су метнули пртљак на коња, па су се упутили у манастир Крку. Храм је посвећен Св. Арханђелу. Игуман Кнежевић, млад и врло образован човек, примио их је прекрасно. Ту су нашли пуно старих српских рукописа, и Прајс се одмах видео у свом елементу. Манастир је у дубокој долини међу стрмим планинама обраслим шумом. И око манастира је шумица, а на неколико је корачаји даље река Крка. „Положај је оригиналан и прекрасан“.

У Крку су дошли 29 јуна а из ње су пошли 1 јула, па су у Дрнишу код трговаца Мијовића били примљени као код својих. По ручку се Срежњевски крене на коњу да походи Косово. До православне цркве Св. Петра ишао је сам, а овде се код попа почастио, па су онда заједно продужили. „Природа је јединствена: горе, долине, зеленило и све“. „Православних у Далмацији — вели овом приликом — има 73.000; али су њихове цркве мале, бедне и уопште притешњење. Хтели су а хоће и сада, да православне обрате у унијате; за тврдост у вери леже у тамницама и сада. Отац Стефан Дрнички, негледајући на све то, чврето стоји на бранику вере и храбри народ да не клоне“. Недалеко од Косова стоје развалине града Тројанова.

Из Дрниша су 3 јула с писмом Мијовића за старог Синбада стигли у Скрадин. Овај поштени старац већ није знао чиме све да их угости. „Ама зар Руси код мене у кући“! виче он радосно па се поново љуби са њима. Његову радост деле и сви његови укућани и мушки и женски. По ручку седоше на чамац па уз Крку пођоше навише ка водопаду. Писмо, које је о томе Срежњевски писао мајци из Шибеника 4 јула, на томе је месту поценовано, али се види како их је водопад очарао. Ту је и око шесет воденица. Ханки Срежњевски помиње како су ишли „Крчком водопаду, због кога једног вреди видети Далмацију“.

Снабдевени, по том, у гостољубиву дому Синбадову хлебом, вином и другим потребама за пут, пођоше чамцем по Ђрки у Шибеник. Вожња је трајала „око три часа — на четири весла“.

Шибеник је постројен амфитеатарски. Црква има преко тридесет — „и две наше“. Недавно су туда били прошли Погодин, Кнежевић и Вук, па су нагласили и њихов долазак, те су им се надали. Сутра дан изјутра ишао је Срежњевски на острво Првић, а Прајс је остао дома с хартијама. Вративши се с острва, Срежњевски је с Прајсом и домаћином Павковићем разгледао цркве: православна није велика, али је лепа и у старом стилу.

Увече су пошли пут Трогира, који је на малом острву између копна и већег острва Буа, а показује и с мора и са гора дивну слику својим црквама, развалинама, млетачком архитектуром домова и др.

Одавде се прелази у Сплет, и они су то и учинили истога дана, 6 јула. Сплет је повећи град с многим римским остацима. Ту су се, још првога дана, познали с мајором Каталинићем, писцем Sforia della Dalmazia, 1834—1835. Са њим су сутра дан разгледали остатке од старина, Диоклетијанов двор или боље рећи град, и оно што су позније подигли Млечићи и Угри. Од Диоклетијана није остало много, па је и то измешано с новим радовима: где су били стари храмови ту су сада нове цркве. Стари, тако звани, Грчки Храм морао је бити прекрасан; Дијанин је храм сада без свода; од Јупитерова је начињена црква с врло лепим торњем који су у четрнаестом веку подигли Угри. Сплетске су улице прави лавиринти, и нису шире од аршина. Број становника са четири предграђа износи 10.000. Трговински је обрт знатан; има трговаца и из Босне. Има и две књижаре, а и продавнице римских старина које се налазе у недалекој Салони где је сада село Салин. Пристаниште је велико и пуно је мањих бродова. Виде се острва Солта и Брач, и уопште је поглед на море прекрасан. Говор је поглавито италијанско-млетачки. — Други им је познаник био учитељ Стазић. То је Андрија Стазић, учитељ, Вуков пријатељ и скупљач пословица.

Између Трогира и Сплета пружају се дуж мора горе, али не сувише дивље, па се к мору спуштају у лепе пољане, засејане лозом, маслинама, разним родним дрвећем и усевима. У раније доба, кад су још Турци владали горама, овуда су била мала утврђења, подигнута као замкови за одбрану од турских нападаја. Звали су се *Кастели*, па је то име остало и данас када су преобраћени у обична села. Има их седам — лепих, чистих, пријатних. Народ је имућан, одева се лепо, и има свега довољно. Туда су ишли наши путници једнога дана чамцем, па су се у једнога поца частили, на другом су месту пили каве и т. д. Та се места називају вртом Далмације и — вели — с пуним правом. Народ је сав напољу, на улицама: неко ради, неко седи или лешкари, други

спавају у хладовини. Штета само што међу кипарисима нема и липа и другог дрвећа које даје широк и богат хлад. Овде је још обичај сахрањивања уз нарикаче [Вуку је то било непознато].

У седам часова изјутра 9 јула кренули су се из Сплета паробродом. На броду је било и двеста војника и нешто официра који су путовали у Дубровник. У 11 су часова били у граду Лесини, у два су продужили пут, а у пет су стигли у Корчулу, где су и заноћили. Како је брод летео, тако су и они са њим пролетали поред острва која се, више каменита и мање зелена, расипају и лево и десно. У Корчули су разгледали место које је окружено бедемом; тешко је ходити туда, јер је кућа над кућом, има их у погледу архитектуре и врло лепих али — пустих; нешто је чума поморила а нешто се раселило, отишавши или у предграђе или и даље. Нашли су се у друштву два медика, а дошао је био и претор из Оребића са Сабинчела, који их наговори те сви поседају у чамац да, у војњи од пола часа, походе и Оребић. Уз пут им је претор проповедао о огромним рибама и змијама, о пећни у гори Илији, која је у вези с морем, и т. д. У Оребићу су лепе и чисте кућице, ту су и кипариси и палме, а ношња је дивна: она има знатне сличности са шпанском, а ово је и била некада шпанска колонија, али је сада чисто словенска и сви говоре даалатински. Вратили су се на Корчулу чамцем са четири весла.

Сутра дан, 10 јула, пођоше из Корчуле у осам изјутра и у три по нодне приспеше у Дубровник. Пошто су походили рускога конзула Јер. Гагића, одлучише да продуже пут бродом у Котор. — Дубровник је окружен јаким зидовима, који се величанствено спуштају у море, са две су стране предграђа а на узвишењу које се стрмо спушта ка граду стоји тврђава. Изглед је чудноват. И унутра је град леп, главне су улице праве, куће лепе, неке и прекрасне, а све је чисто. И ако се свуда чује италијански, и ако се послови воде такођер на италијанском, ипак се нико не либи говорити и народним језиком. Гагић је предобар старчић. Познали су се с адвокатом Казначићем, књижевником и карактерним старцем. Он их је и проводио по граду и околу... Али врућина! Термометар показује 23, па ни ноћу нема хладовине.

Из Дубровника су се кренули 11 јула у шест изјутра. „Ја сам — пише Срежњевски — још спавао: пароброд је лупао точковима, ветар Широко узбунио је море — али ја нисам ничега чуо“. Отвореним су морем ишли три и по сахата па су онда ударили бокељским заливом. „Овуда је море све уже, горе су све више, али је покрај мора богато зеленило, а у зеленилу уза само море кућице миле, веселе, док се изнад њих уздижу стрме скале“. Стигоше у Котор, пред којим залив, окружен горама, личи на језеро. Изнад града се виси Црна Гора тако, да би човек рекао е ће врат сломити подижући главу да је догледа. Горе су дивље, стрме, величанствене и страшне. Ту су се нашли

WWW.UNIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

са Александром Владимировићем Чевкином, руским саветником, који са аустријским чиновником обележава границу Црне Горе и Аустрије. „Сви на нас гледају — пише Срежњевски — и није нам један Црногорац данас стиснуо руку, славећи Москове и Николу (цара). Данас је у Црногораца велики празник Петров Дан. Покојнога Владике Петра тело је остало цело, и они га славе као светитеља. Врло нам је жао што нисмо успели да већ данас будемо тамо“.

Као што се види, Срежњевски је бележио датуме по новом календару док је пролазио и по српским крајевима, па су и у овим исписима они задржани.

Сутра дан 12 јула, у пет часова изјутра, пођоше у Црну Гору. Јуче им је которска тврђава изгледала Бог зна како висока; сад су се за сахат они нашли далеко изнад ње, а которски им залив изгледа као право језерце; даље се погледу отвара сва Бока па онда и море. Испевши се са свим на гору, ишли су врхом све даље и даље до села Његуша, одакле је родом владика. Ту су скували себи каве, пили су вина и јели колача, па су продужили пут. Са Црногорцима који су их проводили говорили су често и много. Многи су их од Црногораца с неповерењем питали ко су, али су, чувши да су Руси, сви одмах постајали весели и отворени. Среди су и једну литију; поп је, наравно, обучен као и други Црногорци, само је поврх свега навукао одешду, иначе се на њему црвене опанци а блистају јатаган и пиштољи. Довиђавши на Цетиње, поцајпре су запазили турске главе понабијане на коље; и то им је непријатно било гледати. Било је четири сахата по подне; владика је спавао, те су они најпре отишли његову брату па онда секретару. „У том је и владика устао, нас су позвали, и можете замислити моје „изумленије“ када сам угледао владика Петра Петровића Његоша, — опет у црногорском оделу, само са брадом! Гигантскога раста, врло леп, млад, говори руски, француски, немачки и италијански, врло дружеван, у разговору уман и према нама ванредно мио“. Помиње даље и владичин билијар у соби у којој су на зидовима слике цара Николе, Наполеона, Карађорђа и Бајрона. Заједно су вечерали, а по вечери разговарали и шетали. „Све шуми, пева, довршује јучерашње светковање“.

Молили су владика за одобрење да два-три дана пропутују по његовој земљи, али их је он од тога одвратио. Поменуо је тегобу путовања на коме неће наћи угодности других до само гостопримство сиromaха који душом воле Русе, али је као главни разлог навео бојазан за њихово здравље: испарење је Скадарскога Блата — рече им — у ово доба и јако и штетно... То их је заплашило, и они су одмах одустали од намере, што је било по вољи и владици, који им није имао шта ни показати у својој владавини. Место тога путовања позвао их је да сви заједно сутра путују — натраг у Котор. Срежњевски

мишљаше да такво путовање може за њих бити и пријатније и корисније но десет дана друкчијега пута.

Сутра дан рано, у пет изјутра, долази им перјаник и вели да их зове владика. Они отиду у цркву где је гроб владике Петра I, па онда оду господару-владици где су пили кафе па појахали коње. Срежњевски и Прајс ради боље угодности добише мазге. Ипак је слабуњави Прајс ишао већином пешице. Од самога поласка на све до Котора пудало се из пушака, а када су ударили поред цркве звонила су звона. „Чудноват караван: напред перјаници пешке, за њима владика, аустријски капетан Оремовић, један од сердара, брат владичин, два-три сенатора — ко на коњу, ко на мазги, ко пешице — они, њихов проводник, слуге владичине — чудна смеса“. Срежњевски на коњу и Прајс пешице у разговору изостану и караван изгубе из очију. Ето трчи перјаник и вели да их владика чека у Његушима. Срежњевски, да би пожурио, скочи с коња те пођу пешице брже но јашући. Кућа је владичина „устројена по мужички“, само је већа и чистија. Поседали су у соби и почастили се. „Sans cérémonie“! рече им владика, па их постави до себе. Оца су му видели на Цетињу а овде му живе мајка и сестра. „Мајка му је здрава, добра, проста жена, која гледа у сина као у сунце“. Свршивши доручак, пођоше даље. Срежњевски је ишао пешке поред владике, па су готово целим путем разговарали о различитим стварима већином француски. Тако стигоше до границе, где сви сиђоше с коња па, избацивши још по један метак и кликнувши, пођоше пешице. Срежњевски прича како се уз пут и побратимио с једним перјаником и сав се ослонио на његову помоћ, без које би не једном пао. Пзишавши на бољи пут, владика се попе на другога коња који је био у поводу, а досадашњега даде Срежњевском, и тако уђоше у Котор.

Сутра дан су, у Котору, походили понова владику, па су са њим и са Чевкином шетали по обали. „Што више са њим говориш, то му се све више дивиш као човску и као господару Црногораца. Говори лепо умно, с осећањем, са достојанством, и у свима му се речима види љубав према народу, као што у понашању има лепе црногорске искренности и простоте“.

У Котору има две православне цркве: Св Николе, већа, и Св Луке, мања. Црква коју је подигао цар Душан преобраћена је у римску.

„Најмили смо барку, опростили се с владиком и повезли се по которском заливу. Залив је чаробан: вода је као огледало, по обалама села окружена виноградима, смоквема, гранатима, маслинкама, кишарисима, орасима, трешњама; над њима скале до небеса. Особито је прекрасно у Заливу оно место, где се море сужава као река, које се зове Вериге“.

Град Нови је у положају амфитеатралном и окружен је зидинама а на вису је нова тврђава. Две врсте даље на обали је манастир Савина, куда су ишли наши путници надајући се наћи старе рукописе. Стаза до манастира изненађује: сва је покривена зеленилом, које се над њом саставља те је чини као тунел, а кроз које се овде онде види море. Црква је усред главнога дворишта, повећа је и прекрасно сазидана из лепога камена. унутра је поплочана мрамором, чиста и врло лепо украшена. Има и друга, мања, црквица и ћелије. Свуда чисто а игуман — красан чичица.

У Новом су набавили коње па су пошли у Цавтат (Ragusa Vecchia). Путовање је трајало шест сахата. У почетку су јахали поред обале, а после су у Суторини прешли на турско земљиште. Ту су добили гвардијана, с којим су сахат ишли преко „Турске“, где је мање насеља и рђавијега пута. Прешли су и конавоску долину. Из Цавтата су за сахат чамцем стигли у Дубровник, где су одсели у локанди ал Вароге. Сутра дан су побегли одатле због нечистоте, и користили се гостопримством грађанина Будманија, где су били прекрасно смештени. Ту у дому и у кавани sotto pile, међу пвама и орасима у дебелу хладу повратише душу ови путници са севера, које иначе уби врућина. Овде се, у овој кавани на Пилама, скупљају Дубровчани те пију, једу и шетају. Била је тога дана и музика, а још изјутра дошао је био и владика, те су се и по трећи пут видели. „Са свих страна на њега гледају, а када пође да се шета — сви за њим. Чули смо како један Аустријанац вели: „Како се допушта тим Црногорцима да иду по граду под оружјем““ ?!

О ондашњем Дубровнику пише даље Срежњевски: „Прекрасан и тврдо укрепљен град. Екинажа, ни простих кола, у целом граду нема никако, а споредне улице и нису улице већ тесни пролази. Првенствено се чују три језика: далматински, италијански и француски, образовани говоре сва три без разлике, а мање образовани ипак више народни него италијански. Чешће се чује *ти* него *Ви*. Књижарска је радња Мартекини довољно богата. Он сам није човек без добрих намера, али је, на жалост, мало познат са књижарским позивом. Има богату збирку рукописа дубровачких писаца, а и штампа их не мало, али их штампа бесмисленим старим правописом, а и рђаво их разашиле по свету. Сада прештампава речник Делабелин и издаје Галерију Знаменитих Дубровчана с портретима. Литерарнога живота у Дубровнику нема: нико не иде за током књижевним, о новој књижевности говоре као и о старој... Када би се у Дубровнику јавио какав човек са свом јачином карактера, и литерарни би се дубровачки живот пренуо“.

Из Дубровника су чамцем пошли после четири дана, 21 јула, у седам сахата увече према острву Пељешцу, па прошавши Стоњски Рат,

продужише пут ка реци Неретви и онда Неретвом ка Опузину (Fort Orus). Стон је град са старом тврђавом и са градским зидовима који се уздижу као и у Котору. Сећајући се, пак, још Дубровника, Срежњевски пише: „Дубровник је у нама оставио пријатну успомену: адвокат Казначић (књижевник) и православни свештеник отац Николајевић (такођер књижевник) причипили су нам пуно пријатних трепутака“.

Када су пошли из Стона пала је у велике ноћ, те су морали спавати у тесној барци, али је спавање било ипак пријатно. Имали су нарочито задовољство, при посматрању осветљенога мора ради оријиналнога начина ловљења сардела. У седам часова ујутру стигоше до Опузина, и одатле продужише пут ка Макарској. Клима је око Нератве нездрава.

Макарска је градић на обали; ту су ноћили у барци сном каквога на копну нема, а гледали су и фосфорно светљење мора. У Макарској су провели дан због маестрала, па су онда пошли ка Омишу, маленом градићу који стоји под величанственом Динарском Планином при ушћу Цетиње. На супротној обали реке стоји здање с натписом: *Seminarium illiricum*. У њему живи честити старац Кружичевић, пређашњи викарије у општини Пољици. С помоћу Кружичевића и других Омишана преписали су повећи број рукописа који се тичу историје пољичке. Ту су због преписивања остали четири дана. Трећега дана Срежњевски, који је више волео природу, остави на преписивању Прајса кси је више волео рукописе, па се крене да види водопад Губавицу на реци Цетињи, пет сахата далеко од Омиша. У том је провео цео дан па се вратио у мрак, те ослободио Прајса од даљег страхавања да не изгуби друга.

Петога су дана пошли у Сплет сувим, а одатле лађом до Тригира, па опет сувим у Шибеник и даље до Задра, а одавде паробродом право на Ријеку.

На Ријечи су се бавили од 31 јула до 8 августа. За то је време Срежњевски доводио у ред своје хартије и записе. Ишао је с православним попом и на гору Трсат, где су развалине старога замка Франкопанова. Ту је и манастир у коме је некада била она икона Св. Богородице, која је сада у Лорету. Али приморци особито поштују и другу једну икону која је овде и коју је, по веровању, радио Св. Јеванђелист Лука. У цркви има пуно венаца као прилог у добри час спуштања појединих бродова у море. Има и много слика које приказују како ова трсатска Богомајка спасава бродове на мору при бури. Човек на земљи не осећа побожност ни близу онако као што је осећа на мору, кад је над бездном, или у руднику, кад је на дну њеном. Овде се у цркви налазе венци, даровани од мрнарa и њихових поро-

www.unidicea.com
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

дица као знак поуздања у Провиђење. — У Трсату има и доброга вина, а до Трсата се пење на 141 ступањ од доброга камена.

Море је на Срежњевскога учинило уопште силан утисак. То показују и неке врете у његову писму где је лепа апострофа мору. Али се он са жалашћу растао и од Далмације, помишљајући на задовољство душе ако још који пут дође у њу.

Путујући у Карловац колима, свратили су са друма удесно и после три четири сахата стигли у мали и старински манастир Гомирје. Игуман Севастијан Илић, и сам познати књижевник, примио их је особито. За час је била зготовљена закуска, напијале су се здравце, монаси су певали „многаја љета“, а звона су звонила. Манастир је готово невидљив, међу висовима. — Увече су стигли у Северин на Кулни, где су се одморили, па су продужили пут, сву ноћ су ишли и у Карловац стигли сутра дан рано. Одатле су дан доцније пошли Загребу.

У Загреб су стигли 10 августа.

Први необичнији доживљај имао је Срежњевски у позоришту, где се приказивала „Опсада Сигета“. Глумци који су играли хрватска лица говорили су народним а они који су играли Турке говорили су немачким језиком. Ствар је у овоме. Вече је било у корист немачкога глумца Шмита. Он је играо Зринскога, па је улогу научио „илирским“ језиком — а појма нема о другом језику до само о немачком! Његово је учење улоге трајало месец дана — право немачко стрпљење! Вели Срежњевски. О изговору се већ може знати какав је био. Публика га је ипак живо поздрављала.

Иначе су била два важнија догађаја, које треба забележити. Мирко Фрања Шандор позвао га је на своје имање Псареву, где је била приређена народна свечаност у славу рођен-дана Гајева. То је било 25 августа. Имање је далеко од Загреба четири сахата. Срежњевски је отишао тамо с Раковцем. Званица је било 48. Киша није допустила да се руча напољу, него је било постављено у пивници која је декорисана и окићена венцима и транстарентима као и сликом Гајевом. У тањиру су пред сваким били исписани на хартији стихови у славу Гајеву. Кад је домаћин наздравио Гају, сви су клицали и певали песму која се почиње:

Људевите! ти си благо за нас први жртвовао,
 Први све, што икад драго теби б'јаше, роду дао...

При здравици Словенству певали су: „Бог да живи све Словене“!

Било је и побратимљења, па се и Срежњевски побратимио са Гајем, са грофицом Чачковића, са Драгојлом Степановића и многим другима. Уз братимљење је било и много љубљења. Ту су сви и пре-ноћили.

Други је догађај био долазак Јана Колара у Загреб. Због тога је Срежњевски одложио свој пут. Колар је стигао 12 септембра. „Изванредан човек, фанатичар љубави према словенству, а кротак и у опхођењу прост као послушно дете. Видети га није могућно и не завољети га. — Али сад настаје историја!“ вели Срежњевски на прича. Кад је Колар дошао, Гај се није био затекао у Загребу. За сутра дан, 13 септембра, била је заказана омладинска серенада у част Колару; прекосутра, 14-ога, одређен је књижевнички ручак. Гај је дошао 13-ога и — серенаду је забранио. Изговор му је био што је Колар протестанат, па ће се љутити католички каноници... Срежњевски и Праје бежаху због тога страшно љути на Гаја, те нису — под изговором да су слаби — ишли ни на књижевнички ручак. Срежњевски вели за Гаја: „Све је то урадио из егоизма, и понашао се детињасто. За нас је то јасно. Како је жалосно што је Гај, који је тако лепо пробудио Хрватску за литерарно јединство са другим Словенима истога језика, све друго само не оно што сам ја о њему мислио: тражи само своје славе и у властитом егоизму заборавља и на морал!“

Срежњевски је ишао и у Крапину: дилетантско је позориште давало представу па је по том био бал. Играло се у корист Илирског Загребског Театра. „Бал се продужио до сванућа, а када се разданило млади су људи пошли с музиком горе ка развалинама замка Крапине, и тамо су поздравили сунце певањем у славу Чеха, Леха и Меха!“

У писмима Ханки има прилично и о тадашњим књижевним приликама у Загребу. Из тога саопштавамо ове мисли Срежњевскога. „У новом зборнику Вразових песама има ствари изванредних, и све носе печат народности. Када смо где у гостима, онда можемо, а некад смо и дужни, старати се да се не одвајамо од потреба заједнице у коју смо дошли — разуме се, ако заједница то тражи. Али кад смо на дому, онда је ствар друкчија: туђински би обичаји ту били што коњу рогови или крави седло. Ако та истина стоји у начелу, онда је тако и у литератури. У књижевности нема и не може бити другог класицизма до класицизма народности; схватати њу, народност, и испољити њено биће — ето у чему је труд и ђенијалност а не у подражавању ономе што би било лепо у своје доба и кад је на своме месту. Није ствар у томе, да се пише као што је писао на пр. Шекспир, већ у том да се пише онако како би он писао у наше доба. Ако писци ново-илирски стану подражавати писцима дубровачким, то ће бити као кад би савремени руски писци стали подражавати писцима века Катарине II или савремени Француз Французу осамнаестог века. То разуме Враз и иде по свом путу поузданим и смелим кораком.“

Друга је мисао о књижевном језику. „Од Раковчева издања народних песама — пише Ханки — можемо очекивати многа добра. Прво, његов је зборник огроман и богат многим драгоценостима; друго, он

неће оставити своје издање без правилнога плана и потребних објашњења; треће, задовољне и локалности говора. Књижевни језик мора имати правилно јединство, он ће допустити у себе само оно што не иде против главне задаће његове; међу тим месни говори не могу бити без своје разнообразности, па водити рачун о њиховој разноликости јесте једна од првих обавеза филолога, и његова је дужност познавати сав обим развијености једнога језика у његовој хармонији и мелодији. Наречја су илирска тако занимљиво разнообразна, да би издање народних песама на свим тим наречјима било драгоцен поклон за филологе. Не мање су у народним песмама важна и објашњења: с каквом се насладом, на пример, чита *The Songs of Borders* Валтер-Скота; у даљини на 300—400 миља и за 300—400 година живиш с народом, који их је певао, осећаш ту поезију као своју властиту и савремену. А већ и да не говорим о научној користи (од таквих објашњења).“

Прајс је и до Загреба чешће боловао, а овде је морао због болести остати и пустити Срежњевскога да сам продужи пут. Ипак га је са Вразом и Раковцем испратио до Максимира. Растанак је двојице пријатеља и земљака, два права научника, тешко пао Срежњевском, и он о томе у писму мајци говори искрено из дубине поштене душе своје.

Из Загреба је Срежњевски пошао 17 септембра, а сутра дан је у подне стигао у Градишку, главни град градишкога пограничнога пука у Славонској Војној Граници. Градишка му се, као и сва Славонија, веома допада по природним лепотама и зеленилу. Био је и на једној части, где је Фратерском лукавству знао доскочити један стари капетан православни.

На путу у Брод Срежњевски је поћио у селу Брестовцу код свештеника Фергића, кога је затекао при бележењу народних песама. Увече су им девојке певале песме и играле коло.

Сутра дан је путовао у Пожегу. „Славонија — обећана земља: све у зеленилу, све у плоду, а мирис свуда, и по путу“. Истог дана пред подне продужи пут у Брод, куда стигне у девет часова увече. Ту је разгледао манастир, тврђаву и варош. Походио је и Игњата Брлића (1795—1855), писца Илирске Граматике. Брлић је трговац. „Он спрема ново издање граматике, има доста књига, и тргује свачим: и књигама и гвожђем и хартијом и платном и свим и свачим. Довољно образован човек. Његова библиотека и кабинет заузимају у дућану угао, преграђен стакленим вратима; очекујући купца, он чита или пише; дође ли купац, он искочи из угла, пазари на опет у свој кабинет“. Сутра дан је Срежњевски био „на скели“, како зову пазар међу Турцима и Граничарима. Занимљив је опис пазарења при коме се купци и продавци не могу додирнути због куге а и новац и купљена роба

пролазе кроз чистиштиште. На ручку је био код Брлића у винограду, јер је тога дана била берба.

Трећег је дана путовао у Винковце. „Славонија — вели — свуда једна и иста: прекрасна“. Народ је одевен не богато али чисто, а међу девојкама има пуно правих лепотица. Винковци су мала војничка варош. „Пост-мајстор“ је уједно и кавецџија. Иначе ту се познао с књижевником Матом Топаловићем, Славонцем († 1861), који је био особито одушевљен илирском идејом. Из Винковаца је отишао у Вуковар, одакле је започео излете по православним фрушкогорским манастирима. Има их, вели, тринаест, сви су више или мање богати, „а основани су од српских владалаца у време првих турских нападаја“.

Био је — 25 септембра — на ручку у Привиној Глави, а ноћио је у Кувеждину који му се особито допао. Игуман је стар и добар човек. „Берба је, сви раде, сви певају, сви су весели и — пијани“. Из Кувеждина је ишао у Шишатовац. „Пут води по равници, лево су фрушкогорски огранци, а десно и напред простире се огромна равница, позната под именом Равнога Срема. Далеко се надесно, преко Саве, виде српске горе Цер и Ваљево (!)“. Архимандрит га је примио врло ласкаво. Разгледао је цркву, ризницу, библиотеку. „У цркви почивају остаци цара српског Стефана Уроша; они су већ триста година ту“. По ручку је походио Бешеново. „Црква је врло стара, али каквих особитих древности нема. За то је настојатељ протосинђео млад и леп човек, који подсећа на црногорскога владику; пријатан је и образован“. Од Бешенове до Митровице на Сави непун сахат. И ту је био у недељни дан. Иначе, враћајући се говору о манастирима, вели да сваки калуђер у Фрушкој живи „као бубрег у лоју“. За време бербе износе се на пут манастирске каце и крај њих икона, те народ љуби икону и баца грожђе у кацу, као побожан прилог манастиру. Из Митровице је преко Руме и Ирига походио Оново, Гргетег и Крушедол. Овде су за вечером пили у здравље честите мајке путника Срежњевскога. Сутра дан је два сахата разгледао библиотеку, у којој има знатних рукописа и других старина.

У десет је часова, 28 септембра, пошао и за сахат стигао у Карловце. Пут и изглед прекрасни. Ту је походио директора гимназијског Гершића. Митрополит Станковић био је умро а други није још изабран, те је попечаћена библиотека и све остало што припада двору митрополијском. Саборна је црква „врло, врло лепа и велика“. Сама је варош врло — нечиста. Истога је дана био и у Варадину и у Новом Саду. Овде је походио Јована Хаџића — Милоша Светића — са чијом је породицом провео цело вече. Сутра дан се познао с Петром Јовановићем (рођ. 1810), директором новосадске гимназије и уредником „Бачке Виле“, и са др. Јанком Шафариком.

WWW.UNILIB.RS Трећег је дана паробродом сишао у Земун, а из Земуна — у Београд...

Кад је из Земуна гледао Београд, у њему се појавила двогуба жеља да га походи. А нада је, вели, расла и испунила се. О томе говори као о јави лепога сна. Ваљало му је унапред се одлучити да у карантину проведе десет дана по повратку. „Нисам могао не пристати, и то радо, да тим десетодневним затвором платим путовање по Србији, у толико пре што ја имам шта радити и за то време, нити ће ти дани бити за мене изгубљени“.

Октобра 1 сео је у чамац са три војника возара и два чиновника пратиоца. Приспевши обали, војници су изнели и на песак оставили његов пртљаг, чиновници су се са њим опростили и одмах се вратили, не смејући се, из санитарних обзира, мешати са Београђанима. Одмах му се пријавио један момак, Србин, и понудио му своје услуге.

Отишао је прво у руски конзулат. Руски је конзул у Београду онда био Герасим Васиљевић Вашченко, који га је примио лепо, послао да му траже стан а њега задржао на ручак. За ручком се познао и са госпођом Вашченковом: „премила жена, само штета што је — без носа“. После подне у пет часова дошао је у његов стан конзул да заједно походе Јеврема Обреновића. „Дом прекрасно намештен и украшен“. Јеврем није био код куће, већ само његова жена. Походили су и Димитрија Тирола, књижевника и у раније доба учитеља у кнежеву дому. Тирол је човек од најлепших услуга. Са њим је шетао и разгледао варош, па су ишли Вашченку на чај. Описује положај тврђаве и вароши и мајци шаље напрте од свега. И у ранијим је писмима Срежњевски радо пртао. „У вароши су улице криве, доста уске, кућице прилично сиромашне, већином дрвене, а има и неколико нових и лепих. Цамија је пуно, цркава — само једна али споља изгледа прекарна. Другога језика сем српскога готово је немогућно чути. Међу тим виши кругови почињу говорити и руски. Вашченко и жена му говоре српски а Срби, кад са њима разговарају — руски...“

Сутра дан је с Тиролом поново ишао Јеврему; по том су били код неких чиновника, у штампарији и т. д. Трећег је дана правно важне походе. Са Вашченком је ишао наши у град. Паша је човек од четрдесет година и од три туга, а дочекао их је — клањајући се. Одело му је шаречо: мађарска атила и црвена капа налик на козачку. Кад су сели на диван, паша је говор отпочео француски, али како му је то тешко ишло, окренуо је турски. Вашченко говори турски, те је за Срежњевскога био тумач. Соба је намештена мешовито турски и европски. Служење је отпочето слатким; за тим су дошли чибуди и кава. На питање Срежњевскога о наргидама, које никада дотле није видео, паша нареди те их донесоме. Паша је раслитивао о његову

путовању, знао је показати и неко интересовање за филологију, а при поласку је замолио Срежњевскога да му у бележницу упише своје име.

Од паше одоше кнезу Михаилу. „Висок, леп, не особито здрав младић, мало образован али врло добар“. Кнез је имао на себи руски мундир, који је уведен и у војску. Говорили су о забавама, које млади кнез мисли завести у двору ове зиме која настаје; било је речи и о установи позоришта, за које се кнез веома интересује. Срежњевски му је изнео практичан предлог да се најпре проба са бољим дилетантима.

За тим су походили кнегињу Љубицу. „Умна старица, и ако проста“. — Били су и код митрополита Петра. „Учен, образован човек, који се стара о просвети духовенства“. Ту се није пушило, али кава није изостала.

Тога је дана био на ручку код Јеврема, којом се приликом познао са свом породицом његовом т. ј. са четири кћери, од којих је једна удата, а три су девојке: једна од ових, Анка, била је недавно и у Бечу. Све се три носе европски, али се у говор пуштала само Анка која „српски говори прекрасно“. Ту су му прошла два часа врло пријатно; по том је дошао и кнез, после чега је Срежњевски ускоро отишао.

Једног је од идућих дана био на ручку и код Министра Просвете, походио је основне школе и Лицеј, па је опет ишао Министру и на вечеру.

Срежњевски је у Београду био 1—7 октобра. „Правитељство“, сазнавши да се Надеждин, који је са свим скоро ишао по Србији, жалио на многе неуредности, није хтело да такве утиске понесе и Срежњевски, те му је за проводника одређен био чиповник Министарства Унутрашњих Дела С. Милодраговић, млад човек, родом Херцеговац, који је био и у Далмацији и Босни а добро зна и Србију. Срежњевски вели да му није познато како је то било, али је видео да је „правитељство“ примило на себе бригу и о путничким издацима. „То ми се чини не само необично него и неприлично“.

Прво, сачувано, писмо његово из Србије писано је „у Лужничкој Механи“, близу Крагујевца, а почиње га српским народним стихом: „На кољену ситну књигу пишем“. — „Србија је прекрасна земља; поља плодна, шуме много, виногради, рогата стока, овце, свиње добро ужирене, свега у изобиљу — а по друму најлазите тек на механе, док су села подалеко разбацана, кућица овде, кућица онде; рекао би човек да у овој земљи и нема народа, а међутим у Србији живи милион душа! Ово је склањање света без сумње последица турскога владања. И по механама се види да су земљом до скоро владали Турци: оне су постројене на турски начин, без столова и столица, без пожева и виљушака, и — нарочито — без женскиња“. У механи

се може добити вина, пилећа меса, хлеба, јаја, кафе, сира, а ређе и млека.

Први им је конак био у Сопоту. Ту је механа и „кнежевски конак“. Механа — вели — к'о механа, а ни „конак“ није много бољи: кућица са четири савршено празне собе сем једне у којој је прострто сено па покривено пољавама. Ту су и они спавали. Други је такав кнежевски конак, на овоме путу, у Жабарима. Они су имали и треће ноћиште: било је у програму да стигну у Крагујевац, али су одоцнили и стигли овде у Лужницу. Ноћили су ту у механи, разуме се, на сену итд. Лепо су вечерали за совром, а за тим су пили вина и чаја, после чега је узео да „по источном обичају“ на колону пише. „Народ је српски врло леп; ако и није питом, он је пун карактера. Тек почиње да одише од пређашњих беда. Недавно је кнез путовао, а народ је свуда весело излазио и говорио: „Радо ћемо плаћати не по пет талира од главе већ по 8—10—12, само нека буде мира“... И све је слободно: по селима се заводе школе, нити се коме пречи учити ни напредовати по друштвеним лествицама навише“.

Друго је писмо из — ратковачке механе. Али је писано за „столом“... Очекујући у лужничкој механи млека, стигли су у Крагујевац 9 октобра у 9 часова изјутра, а могли су и много раније. Ту им се на расположење ставио помоћник начелства. Говори о Крагујевцу као о престоници у којој је „Милош царовао као Султан у Цариграду“. Најпре су разгледали чаршију, а баш је био пазарни дан — субота. („У целој је Србији пазар суботом, само је у Београду суботом и, због Јевреја, понедељником“). У писму је нацртао план и распоред боље домаћинске куће крагујевачке и описао је походу коју су учинили једној таквој кући. Разуме се да су били и у Кнежеву Конаку, који описује детаљније. Помиње Лепеницу и цркву са дрвеном папертом. По ручку су, сачекавши да стане киша, пошли даље. Али је тешко било путовати: по шуми је оркан, о каквом је само у романима читао, направио лом, и њихов је кочијаш, Мехмед Мула, једва могао протерати кола између изваљених грмова по друму. Зато су, преко програма, заноћили у једној крчми покривеној сеном, у којој на средини гори огањ а на крају су — коњи. Прострли су им сена. За писање су му наместили издигнуто буре, преко њега совру, осветлили су воштаницом коју је он имао у свом прџагу — „и добро“, вели добри баћушка. „На наше питање шта има за јело био је одговор: ништа! Ипак се нашло мало хлеба од проса и топле воде за чј“. За време спавања киша је кроз „кров“ и на њих ишла.

Ново је писмо писано у селу које је он забележио „Залаговеца“. Ноћили су ту у једној сеској кући, коју су им показали један дечко и девојчица. Он им је у награду дао по нешто пара; дечко је разгледао пару, па га је упитао: шта је то? Срежњевски вели како је

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

новац мало познат и код многих великих, „а природно је богаство изумително“.

Четврто је писмо из Бање (Соко-Бање). — Трећега дана пред подне стигли су у Крушевац, где је живео „знаменити кнез Лазар“. Спомиње, „како говори предање“, развалине куле царице Милице, помиње и цркву Лазарицу и њену судбину... Били су наредили ручак у механи, али се није могла наћи kokoш да се зготови, те их је одвео својој кући секретар судски, Србин из Аустрије, коме је и жена „пречанка“ те се „не стиди туђих људи“. По ручку су пошли даље; мислили су стићи у манастир Св. Романа, али су заноћили у простом салашу на Моравиној обали.

У Алексинцу су били гости помоћника начелства. Послужени су били чибуцима, по том је изашла госпођа са слатким, ракијом и кавом. Послуживши их хтела је да их пољуби у руку, „али ми то не допустисмо, већ се ижљубисмо са њом по староруском обичају“. Пред ручак изиђе кћи, прекрасна девојчица те их поли да оперу руке, али за сто не седе ни она ни њена мајка. По ручку опет праће руку. Ту су и вечерали, а по вечери дође исто девојче да Срежњевском скине обућу. Кад он сам сврши тај посао, она донесе воду да му мије ноге. Залуд се бранио, и „церемонија се продужила до пола десет“. Сутра дан су пошли даље, и он је у знак захвалности пољубио домаћици руку: „то је било нешто тако ново да је она сва поцрвенела“. — У Алексинцу, који је до скоро био село, видео је и карантин који је „прекрасно устројен“ — као у сред Брода или Митровице!

До Бање није било никакве механе, и они су тек ту јели и остали да преноће у Милошеву Конаку. Бележи о лековитости воде и старини бање. И он се бањао; вода је врло топла, а тамо где она тече у цистерну „јаје се обари за 15 минута“.

Идуће је писмо из Гуприје. — Сутра дан из Бање стигоше у Ражањ, где су имали стап ништа бољи но у колиби на Морави. Чуди се како су у Србији стакла на прозорима велика реткост: није га било ни овде, ветар је дувао кроз непопуњене прозоре; они су се мрзли, и једва га је чај згрејао. Из Ражња су ударили преко Шупељака, где је „прекрасна мезулана“. У мезулани се добијају коњи за јахање; „друге поште у Србији нема“; плаћа се за јахањега коња два гроша на сахат; ко хоће брже да путује може узети и једек — до осам коња! У Параћину помиње добар нов мост на Црници; иначе је као и у Ражњу, и ако је богаство веће. Иза Параћина су видели мечкара с медведом. У Гуприји је имао лену собу, испуњену мирисом од дуња. Објашњава мајци да је дуња „у роду јабука, само тврђа и већа“; дуње су, прича, поређане по свој соби у полукруг около по полици, а са њиховим се мирисом меша мирис смиља, босиља, кадифице и др. Пише опет на колену, а на пољу се буре разиграва. Сутра

дан је с окружним начелником и ескадроним командиром разгледао касарну, која је, као и коњушница, врло чиста и добра. „Сва кавалерија Србије (260 људи) састоји се из улана у Београду, Крагујевцу и Ћуприји. Официри су учили у Русији, у новоруским војним заводима. Одело је савршено руско“... На месту где је сада касарна била је некада тврђава, од које се овде онде види тек по неки камен из земље. Народ овде прича о латинском цару Тројану.

Из Ћуприје су походили Раваницу. Поред осталог ту су развалине и од два двора: Лазарева и Обилићева; „био је и трећи — Вука Бранковића, али је уништен“. „Особито се осећање јавља у човеку када гледа на ове остатке старина о којима народ пева у песмама“. Помиње стари живопис и цеџину која, по причању, иде до Црне Реке. У Раваници су преноћили па су сутра дан походили Манасију, чији је целокупан „вид поразитељан“. А још је веће изненађење када се ступи унутра: дворови тако велики као да су нови. Највећа је Деспотова Кула. У цркви се лепо виде остаци живописа и — варварства турскога; на дрвеном су иконостасу свега четири иконе.

По ручку су пошли даље, али нису стигли до Свилајинца већ су заноћили у доброј сеоској кући у Луковици, одакле је и писао писмо у коме описује путовање од Ћуприје дотле.

Сутра дан рано стигли су у Свилајинац, али их је срески начелник задржао на доручку који се протегао до 11 сахати. „Као свуда тако се и овде нило за здравље покровитеља Србије Николаја и Српскога Кнеза, а ја сам додавао: и Српскога Народа!“

Пут је од Свилајинца до Пожаревца прекрасан, местимце као шосе. Ноћили су у селу Влашком Долу у сеоској кући. Сутра дан су ручали у Пожаревцу — помиње Милошево често бављење ту — па су на поћиште стигли у Смедерево, одакле пише последње писмо из Србије. У Ђурђеву граду има 19 кула, али су у рушевинама. Захваљујући начелнику, имали су добру собу и из ње поглед на Дунав. Чаршија је добра, а таква је и у Свилајинцу.

Октобра 20. пошао је из Смедерева и у вече у 7 часова стигао у Београд, чије су цамије већ биле осветљене, а то бива увек уз рамазан који је већ био настао. Отишао је одмах Вашченку и код њега је остао до једанаест увече у разговору. Сутра дан су доходили Министра Полиције, Просвете, Кнеза, Митрополита, „Обреновића“ (Јеврема), ђенерала Даниловића, који је служио у руској служби преко педесет година, и друге. Трећег је дана опет правио походе, па је онда са Тиролом и сапутником Милодраговићем сео у чамац и превезао се у Земун, где се у карантину и са њима опростио. Растајући се у Београду од кнеза, чуо је од њега да је по његовој наредби био гост Србије.

Тако је Срежњевски оставио Србију 22 октобра (10, по старом), а у Земуну је због карантина и боловања остао до 9 новембра. Већ

WWW.DKLIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

11 новембра био izишао из карантина, али је сутра дан пао у постољу. Имао је стомачну грозницу, лечио га је љубазни доктор Пантелић, обилазећи га дневно по неколико пута. Био је на стану код учитеља Сенчића, који су га пазили као рођака. Из Београда му је Вашченкова госпођа послала чаја.

У Земуну се нашао с В. Бабукићем, па су 9 новембра преко Срема, Индије, Карловаца и Варадина стигли у Нови Сад. Не наставши себе ни „код Зеленога Венца ни код Фазана“, ноћио је код Шафарика, а сутра дан пред вече походио је дом Светићев, где је затекао и Вашченкову госпођу која је одсела код Светићевих а дошла је у Нови Сад да купи београдским дамама балске тоалете за нову сезону. Она га је љубазно позивала да се врати у Београд. Причала му је како је за њега Анка Обреновићева рекла: „Има људи који на први поглед чине непријатан утисак, има их према којима и после дужег познанства не осећамо ништа — а Срежњевски ми се већ од прве речи учинио као неки род“. У Новом Саду је походио и представу у циркусу, којим управља неки Чех.

У Пешту је путовао паробродом, којим му је донео неко из Земуна на поклон од његове земунске домаћице Сенчићке за успомену бисером израђено нешто за портфељ „али ни сам не знам за шта“...

У писмима Ханки говори и о српским књигама које су недавно изишле у Србији или у Угарској. Те су књиге: Зборник закона и уредаба; А. Драгосављевића: Постанак славенски слава, „књига за Србију врло знаменита, али се ни аутор није свуда једнако држао Вукова правописа“; Начелни основи... полиције, од Ј. Рајића; Голубица Ш; Народни Срб. Огласитељ, год. I, св. 1. — Друге су књиге мање значајне. „Мора се желети да се у Србији јави човек, који би — имајући утицаја и на државну управу, а познавајући и прилике — могао управљати током литературе. Желети је да и Учено Друштво, које се сада оснива у Србији, ради за прве користи српске литературе. А време је размислити и о простом народу: знање читања и воља за то изванредно се брзо шире, јер општине саме себи подижу школе, а књига за народ уопште нема — управо нема ниједне!“ — О српским књигама у Угарској вели да их има доста на броју али мало добрих. Помињу се: Бачка Вила, Српска Пчела и Матицин Летопис, у чијој се последњој свесци опростио са читаоцима дотадашњи уредник Тодор Павловић, а редакцију је примио Јован Суботић. „Хвала пређашњем уреднику, који се старао да позна Србе са њима самим и са другим словенима, а на Суботића се полажу наде не само Срба него и осталих Словена у Аустрији. Он је млад, образован, воли литературу, нема недостатака и погрешака — остаје му само да прионе послу“.

У Бечу.

А. Г.

АФЕКТИ И СТРАСТИ

Психологија као Наука у опште, као део Философије одн. Мета-физике је врло стара, једна од најстаријих наука. Али као права, самостална, емпиријска наука, која је у главном независна од Философије или бар то све више постаје, она је веома млада: то је експериментална Психологија најновијег времена. Резултати експерименталне Психологије су још врло сиромашни и, у колико су поуздани, тичу се најнижих душевних појава који су у најтешњој вези с физичким појавама, те су се отуд могли најлакше подврћи експерименту. Али је експериментално испитивање виших, сложенијих душевних појава веома отежано, да не речем онемогуђено, баш услед велике сложености тих појава и многобројних проблема који отуд проистичу. То важи и за више интелектуалне и за више емоционалне процесе. И то важи, с обзиром на њихову несталност и променљивост, нарочито за емоционалне процесе. У Психологији емоционалних стања и данас је још, како Рибо (у својој „Психологији осећања“) с правом вели, пуно збрке и мало резултата. То је у толико више за чуђење и жаљење, што су емоционални душевни појави, свакојако с обзиром на велики практичан значај који за нас имају наши болови и наше радости, одавно интересовали психологе; они су један од најстаријих предмета психолошког испитивања. У грчкој Науци они су постали врло рано предмет испитивања, пре свега, услед великог интересовања образованих за реторику, за дефиницију афеката, како то примеђује тачно Зибек у својој Историји Психологије. Ако се пак имају у виду резултати, онда је исто тако тачно, што *Dumont* у својој „Научној теорији осетљивости“ (бола и задовољства) вели, да су осећања (бола и задовољства, нарочито задовољства) врло слабо испитивана. И нису афекти омиљен предмет само у Психологији Платона и Аристотела, грчких и римских стоика и др. Још више се њима баве велики новији филозофи: Декарт, Хобес, Малбранш, Спиноза, Лок, Хјум и др. У најновије време су се јављале и специјалне студије о појединим афектима (на пр. о страху, о досади, о сумњи, о љубави и т. д). Па ипак су афекти тако мало испитани. Шта је томе узрок? Одговор није тежак: недостатак поуздане, егзактне методе.

Метода у модерној Психологији је, како Вунт вели, експериментално самопосматрање. Непосредно самопосматрање, т. ј. унутрашње опажање само за се, коме данас с Вунтом врло многи споре у опште сваки значај озбиљне, поуздане научне методе, нарочито је непоуздано, кад је у питању посматрање тако несталних и променљивих душевних процеса као што су афекти. Ко би још могао сам себе посматрати кад

је на пр. љут, ко би могао посматрати свој гнев, а да својом пажњом на њ, одн. том намером посматрања са свим не промени или чак и уништи тај гнев, објект свога посматрања? Јер или ће бити љут и за то неће моћи пажљиво т. ј. хладно испитивати самог себе или ће посматрати самог себе као предмет, као другога, али за то више неће бити љут. Самопосматрање у сећању, које је Ц. Ст. Миљ препоручио као поузданије, као допуњу или и замену непосредног посматрања душевних појава у самом њиховом стварном, садашњем току има — услед непозданости и неверности сећања — исто тако својих недостатака. Па ипак је самопосматрање у сећању једина чисто психолошка метода за испитивање афеката.

Тој методи, т. зв. *методи репродукције*, допуна је *метода израза*. То је испитивање оних унутрашњих и спољашњих физиолошких појава који стално прате афекте. Због поменутих недостатака репродуктивне методе (одн. сећања) није чудо што, као што смо већ казали, афекти нису довољно испитани. За њих ће вероватно за навек важити оно, што је још Св. Августин у својим „Исповестима“ казао о душевном животу, о свима душевним појавама у опште: *Nec egoi pse capio totum quod sum. Ergo animus ad habendum se ipsum angustus est, ut ubi sit quod sui non capit?*“ То важи још много више за другу методу која у ствари и не испитује саме афекте већ само њихово физиолошко дејство (т. ј. дејство на телесни организам). Истина су ти физиолошки појави, и невидљиви унутрашњи и видљиви спољашњи, врло важни симптоми самих афеката. Ко не разуме и туђе смејање, јаукање, мрштење, дрхтање итд., одн. афекте који то изазивају? Наш организам је психофизички: душа и тело. Као методолошки, регулативни принцип психолошког истраживања постављен је за то принцип психофизичког паралелизма на супрот метафизичком принципу узајамног дејства душе и тела који и данас још многи психолози заступају. По принципу психофизичког паралелизма сваки, и највиши, душевни појав праћен је физиолошким појавама. То је само научни постулат, хипотеза која вероватно неће никад бити верификована (постати теорија) у том смислу, што би се и највишим душевним појавама (нпр. апстрактном мишљењу) нашли одговарајући (паралелни, не идентични) физиолошки процеси (у мозгу).

Афекти, међутим, и ако су врло сложени душевни појави, потврђују овај принцип скоро исто тако и толико као и најнижи душевни појави, чулни осећаји. Као што претпостављамо, да свако има *осећаје* светлости или звука кад гледа боје или слуша звуке, тако исто претпостављамо да осећа бол онај који јауче, да је весео онај који се смеје, да је љут онај који се мршти и стеже песнице и зубе, да је уплашен онај који једва дише, дрхти, пребледи, итд. Паралелизам између афеката и физиолошких појава је дакле очигледан. Физиолошке су

реакције, које прате афекте, толико важне да у њима неки, као што ћемо доцније видети, налазе суштину самих афеката. Једни без других се никад не јављају. За то, како вели један старији француски испитивач страсти (Frédault), само богови т. ј. чисто душевна бића и биљке т. ј. чисто физиолошка, несвесна органска тела, немају афеката. И у самом душевном животу афекти чине, како Вунт вели, у неку руку средину између простих осећања, из којих су састављени и вољних радњи које из њих постају.

Шта су афекти по својој психолошкој природи? Сва сложена осећања (нпр. елементарна естетичка) не називамо афектима. Чиме се онда разликују афекти од осталих простих или сложених осећања? Одговор је: *само својом јачином*. Афекти су сложена осећања која трају само извесно кратко време и у једном тренутку достижу толику *јачину*, да готово искључиво завладају свешћу, те је отуд и њихово дејство на организам врло силно. Афекти су нпр. гнев, страх, радост, жалост, туга, узбуђење, стид, досада, одвратност, ишчекивање, нестрпљење, изненађење, чуђење, разочарење, сумња, нада, чежња, брига, зебња, стрепња, слутња итд.

У старој (грчкој и римској) Психологији се од афеката није одвајала и у њих је уврћивана и жудња (жеља, прохтев, тежња) т. ј. воља, која, у осталом, по својој психолошкој природи одиста и није ништа друго до врло сложен афективни (емоционални) душевни процес. Воља, међу тим, у смислу највиших, изборних вољних радњи, идентификована је по правилу с разумом као способношћу одлучивања или бирања између различних мотива. Осим воље одн. жудње, као основни афекти у старој (нарочито стојичкој) философији најчешће се помињу страх, и, разуме се, бол и задовољство. Код *Декарта* такође остаје *cupiditas* (жудња, пожуда) основна страст — (*passio*); осим ње то су, разуме се, и овде *gaudium et tristitia* (радост и жалост), а поред њих још и *amor et odium* (љубав и мржња) и — *admiratio* (чуђење). *Спиноза* је веран ученик свога великог учитеља. Само он своди шест поменутих Декартових основних афеката на три: *cupiditas*, *laetitia* (радост) и *tristitia*. Из њих Спиноза изводи чувеном својом дедуктивном, конструктивном методом, *more geometrico*, све остале афекте: љубав, мржњу, сажаљење, завист, гнев, страх, наду, кајање, поноситост, понизност итд. *Cupiditas* је најосновнији афект, нагон за самоодржањем (*conatus*), који се јавља и у нижем облику као *appetitus*. И *Хјуму* је жудња, тежња, позитивна и негативна (одвратност) *директна* страст, поред радости и туге, страха и наде. Из њих постају индиректне страсти: поноситост и понизност, љубав и мржња, поштовање и презирање.

Осим горе побројаних афеката можемо, као што се из ових историјских подела види, разликовати афекте којима су предмет сама лица

не ствари као што су: љубав, захвалност, сажаљење; мржња, завист итд. Да су афекти сложена осећања види се и из тога што су понеки од њих (нпр. сажаљење, завист итд.) сложени, како је још Аристотело увидео, и из пријатних и непријатних осећања. Пошто се пак афекти, као што смо већ казали, од осталих осећања разликују само својом великом јачином, то свако осећање можемо сматрати као почетак афекта; јер свако осећање може, кад достигне извесну јачину, постати афектом. За то можемо говорити не само о *естетичким* афектима (т. ј. осећањима допадања која *лепо* изазива) већ исто тако и о афекту бола, о афекту глади и жеђи, о сексуалном афекту итд.; јер се, као што је познато, за осећаје коже, спољашње и унутрашње (слезокоже) одн. за органске или виталне осећаје везују најјача осећања. Проста чулна осећања т. ј. осећања везана за просте, што ће рећи, апстрактне, чулне осећаје, такође су само научне апстракције а не стварни душевни појави; јер се, пре свега, од чисто чулних елемената никад не могу с поузданошћу одвојити асоцијативни елементи и њима изазвана осећања. Проста осећања значе само релативно проста осећања, т. ј. простија од других, виших, сложенијих, као што су афекти, код којих ипак најважнију улогу игра њихов интензитет а не њихова сложеност, о којој, у осталом, знамо на жалост још веома мало. Иначе су сва осећања, како се она стварно јављају, као стварна душевна стања, сложена већ и отуд, што поред емоционалних садрже увек и интелектуалне елементе, као што тачно примећује Леман у својим „Главним Законима човечјег емоционалног живота“. Афекте изазивају увек интелектуални садржаји, на име, представе, било чулне или репродуковане (слике сећања). И код виших животиња изазивају чулне представе врло често афекте тек преко репродукованих, асоцијацијом изазваних представа. Довачки нас нпр. се узбуди, узнемири, чим види свога господара с пушком, јер представа пушке изазива (услед већ доживљене и можда често поновљене везе) представу дивљачи. Таквих примера, као овај, који Рише у својој Општој Психологији помиње, има пуно.

Врло често је узрок афекту не само какво стварно већ и уображено стање ствари, не само тачна већ и нетачна процена или погрешан суд о вредности неког интелектуалног садржаја. Тако нпр. гнев или страх може бити изазван и ако за њ не постоји никакав разлог у стварности одн. у очима хладних посматрача, већ само у уображењу онога који погрешно оцењује интелектуалне садржаје (нпр. речи), ситуацију, осећајући се увређен, доведен у опасност итд.

По своме квалитету афекти се могу, као и сва осећања у опште, поделити на две основне групе: *пријатне* и *непријатне* афекте. Према интензитету они се деле на *слабе* и *јак*е, према трајању на *брзе* и *спор*е, према своме току и облику у времену на *изненадне*, *постепене* и *исаре-*

кидне. Најзад, веома важна подела афеката је подела према њиховом физиолошком дејству. Према том дејству афекте је још Кант поделио на *стеничке* и *астеничке* афекте. Стенички афекти су они који *појачавају* рад појединих мускула (одн. нерава у њима, — инервацију), нарочито срца и плућа, те су отуда и пулс (који је верна слика промена у куцању срца одн. различног притиска крви на зидове крвних судова, артерија) и дисање појачани и обично успорени. Астенички афекти *слабе* и спречавају, заустављају инервацију у појединим мишићима, што се јавља у ослабљеном а убрзаном пулсу и истом таквом дисању. Уздисање, јецање, смејање, јаукање одн. губљење гласа итд. су израз тих промена у дисању, његовог поремећеног ритма, удисања и издисања. Такво модификовано удисање је нпр. јецање (као и зевање), као што је нпр. уздисање и смејање (као и кашљање и кијање) само модификовано издисање.

Између појединих пријатних или непријатних афеката и њиховог физиолошког дејства нема никаквог сталног односа. Само кад су са свим слаби, бол и задовољство показују у свом дејству на организам са свим супротне симптоме. Бол прате успорено и појачано, дубоко дисање („уздисање“) и ослабљен а убрзан пулс. Задовољство пак праћено је убрзаним али површним, слабим, лаким дисањем и појачаним а успореним пулсом. Међутим, врло јаки афекти дејствују сви на сличан начин и један исти афекат, нарочито ако дуже траје, може се јавити сукцесивно и као стенички и као астенички афекат.

Сви ови поменути физиолошки пратиоци афекта су невољни, рефлекторни покрети. А таквих покрета има веома много. И најобичнијем, свакидашњем искуству је врло добро познат факт, да исто тако силно може бити дејство афеката на остале органске функције, на инервацију крвних судова, њихово ширење (што проузрокује руменило) или сужавање (што производи бледоћу), на варење, лучење, кретање (нпр. грчење) итд. Све ове физиолошке промене које се јављају увек заједно с афектима и које су за то, као што смо већ казали, веома важан саставни део самих афеката, постале су у новије време предмет нарочитог експерименталног испитивања. У том циљу су начињени и употребљују се нарочити апарати: пнеумограф, сфигмограф, плетизмограф итд. Ти апарати региструју, бележе, управо одртавају поменути физиолошке промене. На тај се начин добијају различне криве линије као верне слике тих промена. Тако се пнеумографом (пнеумографом) испитују промене у дисању, сфигмографом промене у пулсу, плетизмографом промене у количини крви у крвним судовима појединих органа (нпр. руке) одн. у њиховом ширењу и скупљању итд. Криве линије (кардиограми, миограми, сфигмограми итд.), које се на тај начин добијају, знатно су кривље код стеничких него код астеничких афеката, што је врло појмљиво.

Сви физиолошки покрети који прате афекте називају се *изразним покретима*. Али осим унутрашњих физиолошких пратилаца афеката (промена у дисању, крвотоку итд.) веома важну улогу играју и спољашњи, видљиви изразни покрети. То су, прво, *мимички* покрети или покрети лица (уста, очију, носа, чела, обрва итд.) и, друго, *пантомимички* покрети или покрети тела и удова, нарочито руку и претију (гестикалација), којима се указује на предмет афекта или се он од прилике одржава у ваздуху. И ови покрети могу бити појачани или ослабљени и спречени (парализовани). Њихов значај за постанак језика је огроман: они су првобитни, неми говор, којим и данас људи допуњују, управо оживљавају своје речи и којим се и данас споразумевају људи који се не могу језиком споразумети (нпр. глувонеми или странци). И мимика и физиономија (израз, управо крој лица) су веома стар предмет научног испитивања вероватно због њиховог великог значаја за популарну, лајичку психологију која у изразима лица види — са доста стварног разлога — знаке, симболе унутрашњег, душевног живота, и, следствено, средство за познавање људи. Још Аристотелу је (у осталом, погрешно) приписивано једно старо дело о физиономији. У новије време нарочито је Дарвин и на овом пољу урадио веома много, испитујући изразне покрете и код животиња, не само код човека. По Дарвину су ти покрети првобитно били целесходни и намерни, вољни, управо нагонски покрети којима је мотив био нагон за самоодржањем. Дугим понављањем (вежбањем) и наслеђивањем ти су покрети постали рефлексни, т. ј. јављају се механички услед извесних дражи или осећања и ако су се првобитни мотиви (нагон за самоодржањем одн. за одбраном) изгубили. Нпр. у гневу су се показивали зуби, јер је то значило припремање за борбу и тиме се противник имао застрашити. У осталом, сами афекти (нпр. гнев), као што ћемо доцније видети, и данас се с правом своде на нагон за самоодржањем.

Многи изразни покрети су заједнички човеку и животињи; неки пак од њих су специфично људски, нпр. руменило које обично прати стид и збуњеност (који су, у осталом, такође специфично људски афекти), плач итд. Дарвин само за слона тврди да покаткад — у врло јаким афектима — лије сузе.

Bourdon је испитивао изражавање афеката у говору и увидео је, да се афектима даје израза у мењању јачине, висине и трајања (одн. брзине) речи. Гнев нпр. обично убрзава све радње или покрете па, следствено, и говор; људи плашљиви су спори и у говору итд. У говору има бескрајно много тих финих разлика, прелаза, нюанси, модулација. Све те промене у изговарању речи одн. гласова, које се показују у њиховој различној висини, — услед чега је глас час танак (висок), час дебео (дубок, низак), — у њиховом различном наглашавању (појачавању, дизању одн. спуштању) и у њиховом различном тра-

www.univerziteti.rs (отежању одн. убрзавању) су израз различне емоционалне вредности речи за онога који их говори.

Сви физиолошки пратиоци афеката, нарочито унутрашњи, су врло важни за саме афекте за то, што изазивају јаке органске осећаје (нпр. тешког или лаког дисања итд.) и, с њима у вези, осећања, те тако појачавају саме афекте. Човек нпр. који осети да је поцрвенио или побледео, поцрвени и побледе још више, т. ј. појача и сам афекат (нпр. стид, збуњеност итд.). Због тога су неки психолози — прво Ланге па Џеме — поставили т. зв. *сензуалистичку* (или, како се она још и по својим оснивачима зове, Ланге-Џемсову) теорију по којој су ти физиолошки пратиоци афеката, изразни покрети, *узрок* а не последица самих афеката. Афекти и нису ништа друго до ти изразни покрети одн. управо органски осећаји и осећања које они изазивају и преко којих смо их ми једино и свесни. При томе се час даје већи значај унутрашњим (Ланге), час спољашњим, мимичким и пантомимичким изразним покретима (Џеме). По тој теорији страх нпр. није ништа друго до ослабљеност и успореност одн. спреченост дисања и других органских функција, суженост крвних судова, дрхтање итд. То важи и за све остале афекте нпр. за тугу, јер по овој теорији ми не плачемо за то што смо тужни већ смо тужни за то што плачемо. Ако нема дучења сузних жлезда, ако срце куца одмерено т. ј. ако је пуле нормалан, ако је дисање правилно и лако, итд., онда нема ни туге. Ако чело није намрштено, ако лице и уста нису искривљена, зуби и песнице стиснуте, дисање и крвоток поремећени итд., онда нема гнева; итд.

Ова теорија, тако блиска популарној Психологији обичног, површног искуства, наводи као доказ, прво, *факт*, да се афекти не јављају никад друкче до заједно с тим физиолошким покретима и, друго, *факт*, да ти физиолошки покрети не само појачавају афекат него га могу и произвести. Нпр. глумци могу одиста пасти у афекат, ако вешто подражавају физиолошке покрете који му одговарају. Исто тако вештачки — изазивањем промена у органским функцијама и одговарајућих, унутрашњих и спољашњих, покрета — може се афекат произвести нпр. алкохолом, опијумом и др. И безразложно дуго смејање ствара, најзад, истинску веселост итд. Вероватно у сличном смислу су још у старој, стојичкој Философији неки тврдили, да афекат дејствује од тела на душу, а не од душе на тело.

Међу тим, против ове теорије говоре врло многа друга факта, док поменута факта ни у колико не доказују идентичност афеката и њихових физиолошких пратилаца већ само њихову везу, њихово стално јављање заједно, што нико и не спори. Ми ћемо овде навести најважније противне разлоге. Тако се, пре свега, могу и *без* афеката јављати одговарајући спољашњи, видљиви физиолошки покрети као по-

крети подражавања, нпр. код глумаца. А сваки је човек толико пута у животу — глумац! То још више важи за унутрашње физиолошке покрете који се тако често јављају без афеката, услед чисто органских промена (нпр. у болести). За тим, афекти су у *квалитативном* погледу далеко разноврснији него физиолошки покрети који их прате и често врло различним афектима одговарају врло слични покрети. Тако нпр. радост и гнев могу обоје бити стенички афекти. Велика, необузdana радост (нпр. код деце, дивљака итд.) испољава се или изражава често сличним т. ј. неправилним, некоординираним, асиметричким покретима као и гнев. И како се тек често од радости — плаче! У осталом, појединци се у томе веома разликују и један врло лако и увек плаче, док се други увек смеје или лако пребледи, поцрвени итд. Такве особености у изразним покретима могу се и наслеђивати и јављати се нпр. код чланова исте фамилије. Најзад, сви се афекти, кад су врло интензивни, испољавају на сличан начин. Нпр. дрхтање прати сваки веома јак афекат; силна, изненадна радост може убити (спречити одн. зауставити) куцање срца или дисање) као и силан страх итд. Али не само квалитет већ ни *јачина* афеката не стоји ни у каквом сталном односу према физиолошким покретима. Ми можемо донекле да угушимо те покрете, нарочито спољашње, који се могу донекле потчинити утицају наше воље. И Бен (у делу: „Емоције и воља“) с правом вели, да је извесан ступањ афективног узбуђења могућан без видних спољашњих манифестација. И у том погледу су људи врло различни: један се слатко смеје или горко плаче, дрхти, мршти се, дупа ногом итд., и кад не осећа много, кад је одговарајући афекат слаб, док други ни врло јаким афектима не даје врло јаких израза, јер, колико може, угушује изразне покрете. То угушивање изразних покрета се, у врло ограниченој мери, разуме се, тврдило чак и за животиње (нпр. за псе). Тек би нарочито код животиња било погрешно тумачити јачину афеката из јачине изразних покрета. Најзад, афекти се не слажу са својим физиолошким пратиоцима ни у *трајању*. Физиолошки покрети престају често док афекат још траје — нпр. ми можемо престати плакати, можемо се чак и смешити, па ипак још бити тужни — или каткад трају дуже него сам афекат; нпр. дрхтање често траје још и кад нас је страх већ прошао итд. Све је то доказ да је физиолошка теорија афеката нетачна. Афекти су духовна а не чулна осећања, јер су изазвани увек (сложеним) представама а не простим чулним осећајима. Врло уска веза афеката с физиолошким покретима да се објаснити њиховим великим значајем за одржањем организма. У том смислу афекти се правом сматрају као различни облици нагона за самоодржањем; нпр. страх је дефанзиван, „одбранбени облик“ нагона за самоодржањем, а гнев је тај нагон „у своме офанзивном (нападном) облику“ итд. (Рибо).

Темперамент. — Поједини афекти који се често понављају, остављају лако извесне склоности, управо постају лако сталним склоностима или трајним расположењима. Тако се може имати склоност или стално расположење за гнев одн. за свађу или за страх (као нпр. жене), за тугу (меланхоличан, „црножучни“ темперамент), за радост (сангвиничан, „крвни“ темперамент) итд. Разлике у тим емоционалним (афективним) склоностима или расположењима могу се назвати и разликама у темпераменту. Темпераменти су дакле тако рећи емоционалне навике. Поменули смо већ сангвиничан (живахан, несталан, површан и за то у главном весео) и меланхоличан (у главном тужан) темперамент. Међу тим, како су афекти увек праћени физиолошким покретима и како је и воља по својој психолошкој природи један афективан (емоционалан) процес, то овде можемо поменути и она друга два темперамента (из познате класичне класификације) који се односе више на трајање одн. на брзину тих физиолошких покрета, радњи или реакција, које афекти изазивају. То су колеричан („жучни“), жу-стар, ватрен, брз и флегматичан („слузни“), тром, спор темперамент. Ова два темперамента се укрштају са оба раније поменута. Весео (сангвиничан) човек је обично жив и брз (колеричан) али може бити и флегматичан, а човек меланхоличног темперамента може бити и брз и ако је обично флегматичан. У осталом, као што сангвиничан и колеричан темперамент значе у главном склоности ка брзим, а меланхоличан и флегматичан ка спорим афектима (т. ј. ка спором мењању афеката), тако су колерични и меланхолични склони у главном ка јаким а сангвинични и флегматични ка слабим афектима.

Ова стара Наука о темпераментима ни данас још никако није застарела у колико се тиче најопштије класификације индивидуалних разлика у осећањима и реакцијама на њих. Она и данас има пуно психолошког смисла кад се индивидуалне емоционалне диференције желе свести на најопштије облике. Само их никако не треба схватити у том смислу као да је један човек само сангвиничан и колеричан а други меланхоличан и флегматичан. Поменули смо већ да се ови темпераменти могу и укрштати. Чак је с правом речено, да темперамента има толико колико има људи. Сваки је човек често једног истог дана и сангвиничан и меланхоличан и флегматичан и колеричан. Темпераменти означавају, као што смо видели, само склоности, уобичајене, главне правце или навике у осећањима. Само у том смислу један је човек меланхоличан т. ј. лако и често тужан, док је други исто тако често весео, један брз, а други спор итд. Али док је емоционалан живот нормалан, дотле те разлике нису од великог значаја. Емоционални, афективни живот почива на нагону за самоодржањем а тај нагон има два основна облика: приближавање пријатним садржајима и удаљавање, бежање од непријатних. И најфлегматичнији човек може

осетити vrlo јак страх и бити vrlo брз у бежању од опасности, као што и меланхоличан (док је још у границама нормалнога) осећа, заједно са сангвиничнима, и ако можда слабије од њих, много што шта као задовољство и као што сангвиничан може и мора бити невесео и тужан кад му је причинен бол итд. У практичном, моралном циљу чак се препоручивало, да се не допусти једном темпераменту пресвлађивање у душевном животу већ да, како кад треба, влада у свести пуноправно сваки од ова четири темперамента.

Међу тим, темпераменат није увек само стечена емоционална навика већ, на против, као што је с правом речено, темпераменат је у неку руку *урођени карактер*. И ово што се иначе у Психологији зове карактером (т. ј. искуством стечени карактер, главни правци или навике воље) почива на афектима, јер означава правац главних вољних мотива (побуда) т. ј. афеката који односе победу, који одлучују вољну радњу. У психолошком смислу карактер је и злочинац који доследно ради увек у једном правцу, у једном циљу. Ако су мотиви вољних радњи морални мотиви или морални афекти (нпр. сажаљење, љубав, захвалност, поштовање, специјално поштовање дужности, т. ј. онога што треба да буде, што је ваљано и племенито итд.) онда је карактер и у моралном погледу карактер, т. ј. увек доследан у својим вољним радњама (одн. одлукама) које се увек крећу у правцу моралних а не личних, себичних мотива.

Страсти. — Страсти по својој психолошкој природи нису ништа друго до афекти. Па ипак их, као и вољу (с којом су оне у најтешњој вези) — и ако ни воља у суштини није ништа друго до афективан процес — морамо одвојити од афеката, када имамо у виду њихову везу и однос према другим (т. ј. интелектуалним) садржајима у свести. Као што се већ из раније поменутог кратког историјског прегледа моме видети, у старијој Психологији страсти и афекти нису одвајани. При томе је тежиште лежало у страстима, у колико се имао у виду само практичан значај афеката, њихово побеђивање разумних, моралних мотива. Данас опет, обратно, многи психолози свде све страсти на афекте (нпр. Вунт). Други, опет (нпр. Рибо), с правом их разликују и одвајају. У осталом, још је Кант одвајао афекте, који по њему дејствују тренутно или, како се он изражава, као акутне болести, као бујице, као пијанство — од страсти које дејствују као дуготрајне хроничне болести, као реке. И то је тачно. Питање је дакле само: кад или како постају страсти из афеката? Напоменули смо већ да страсти стоје у нарочитом односу према интелектуалним садржајима. Они интелектуални садржаји који се често понављају и изазивају афекте — извесне представе, мисли, судови о вредности нечега итд. — постају често сталним, доминирајућим садржајима у свести,

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

готово т. зв. „фикс идејама“. У томе случају и афекат постаје сталан, дуготрајан.

Такви *дуготрајни афекти* називају се страстима. Дакле најважнија је разлика између афеката и страсти, која је последица њиховог различног односа према интелектуалним садржајима, разлика у трајању. Афекат који дуго траје одн. који се често, и непрестано понавља, постаје страшћу. Тако нагон за јелом, осећање потребе или прохтев за јелом (arpetitus) или афекат глади постаје лако страшћу за јелом („гурманством“) ако јело одн. представе јела добију нарочиту вредност и постану доминирајуће у свести. И страст за пићем и коцкањем постаје из афеката т. ј. из многих, често понављаних задовољстава при пићу и коцкању чије представе (услед честог понављања) постану најјаснији, најживљи, најтрајнији и најсталнији свесни садржаји, о чијој се вредности, најзад, почне са свим погрешно судити као о нечему без чега се не може живети итд. Још чешће пак радње, које се у циљу задовољавања страсти предузимају, постану слепе, нагонске, те се у опште ништа не мисли или управо на прву помисао, прву представу, прву драж, почиње се радити по навици и нагону. Према интелектуалној садржини, т. ј. према предметима на које се односе, можемо разликовати врло много страсти. Тако се с правом говори о политичким и верским страстима (фанатизму, мистичкој и аскетској побожности итд.), о страсти за влашћу, за новцем, за науком итд. Таква је и страсна т. ј. трајна љубав, љубомора, страсна мржња итд. Све те страсти почивају на афектима. Мржња нпр. је дуготрајан афекат који почива на гневу, управо она је дуготрајан гнев који је услед дугог трајања (по закону навике) постао слабији од тренутног, акутног гнева, али је у исто време и његов стални извор. Честољубље је страст која постаје из афекта самољубља које се обично јавља као уживање у самом себи, поноситост, сујета итд. Самољубље је израз нагона за самоодржањем или, обратно, тај нагон одн. поједине његове потребе су извор свима афектима, док су страсти познији, тако рећи вештачки продукти искуства одн. навике која је с правом названа „*другом природом*“. Отуда сопствено добро може бити врло погрешно процењено и може дати маха страстима које су на штету самоодржања. Јер страсти, као што смо већ видели, постају лако кобним навикама, нагонским радњама које се крећу у правцу најмањег отпора т. ј. прве помисли, прве дражи која обећава задовољење страсти, — те најјаче привлачне силе.

Подела афеката. — Афекти се обично деле на *личне* или егостичне и на *социјалне* или фамилијарне, према томе да ли се односе на нас саме, на субјект, или на друге људе. Порекло афектима прве врсте је самољубље. Поред горе поменутих позитивних облика овај

афекат, осећање према самоме себи, може имати и негативне облике као: понизност, потцењивање, презирање самог себе итд. Извор социјалним афектима су наклоност (симпатија) и одвратност (антипатија) које су исто тако или скоро исто тако првобитни, тако рећи урођени афекти као и гнев, страх итд. Сложенији облик социјалних афеката је саосећање. Али и саосећање или сажаљење је такође једна врста нагона или урођеног афекта, урођене способности да помоћу своје фантазије (т. ј. помоћу репродукције својих осећања, својих болова и задовољстава) осетимо и туђе болове и радости на основу изразних покрета којима и код других приписујемо исти значај који они и код нас имају. На наклоности почива љубав, захвалност, поштовање, поверење итд. Исто тако се према другима може осећати и одвратност на којој почива мржња, презирање, завист, злурадост, осветољубље итд. Међутим, и социјалним афектима првобитни извор је свакојако нагон за самоодржањем. И т. зв. матерински нагон да се на њ свести. Женка се бори за своје младунце дотле, док их осећа као део себе саме. Ми волимо друге за то што нам то причињава ма какво задовољство, управо што нам они причињавају задовољства а мрзимо онога који нам је причинио непријатности или бол и од кога само то можемо очекивати.

У вези са вољом одн. са помислима и радњама које према другима изазивају, сви ови афекти добијају нарочити, највећи значај за живот, те се у том смислу зову и *етичким* или *моралним* осећањима. Од ових етичких осећања првобитно су нераздвојна и *религиозна* (верска) осећања којима је порекло у афекту страха (од смрти и других природних зала) или осећању сопствене слабости и зависности од виших природних сила.

Афекти који се не односе на људе већ на интелектуалне садржаје у опште т. ј. на асоцијације, фантазију мишљење као такве, издвајају се обично засебно као *формална* осећања, међу којима су, опет, најважнија *интелектуална* осећања. Интелектуална осећања су нпр. осећање познатости, које се јавља при чулном упознавању (нпр. кад човека, кога дуго нисам видео, најзад познам), за тим, осећање досаде (услед недостатка у интелектуалним садржајима, услед њиховог монотоног понављања или услед каквих непријатних особина њихових), осећање јасности и складности (наших мисли), осећање евидентности, очигледности, истинитости, извесности, осећање успеха (у духовном раду), осећање сумње итд. Осим сумње, коју смо већ раније поменули, овде би се могли уврстити и многи други раније поменути афекти као нпр. изненађење, чуђење, ишчекивање, нестрпљење, разочарење итд.

Веома слична с интелектуалним осећањима су и пријатна осећања *комичнога*, у која често, као саставни делови, улазе поменута интелектуална осећања нпр. ишчекивања, изненађења, чуђења итд.

У росталом, многи психолози (нпр. Вунт) употребљују појам интелектуалних осећања у ширем значењу, тако да у њих увршћују не само сва виша естетичка већ и религиозна осећања. Осећања комичнога — која ишчезавају кад вређају наше самољубље, јер постају непријатним афектима (одвратности, гнева итд.) — изазива свака необична комбинација представа, било намерна вешта асоцијација супротних представа (досетка) или случајно изазвана положајем и узајамним односом самих чулних представа, предмета (т. зв. „ситуациона комика“).

И виша естетичка осећања су такође нарочити, специфични афекти. Естетичка осећања су пријатна осећања, осећања допадања, уживања у уметничком делу. Али уметнички предмет може изазвати у нама и непријатне афекте (страх, гнев, мржњу итд.) не само пријатне (љубав, одушевљење итд.) То је нарочито у трагедији случај. Трагедија је уметност најближа стварности и за то она изазива најсилније афекте, нпр. страховање за јунака трагедије или мржњу према њему итд. Па инак ми уживамо и у трагедији у пркос тим непријатним афектима. Како је то могућно? Могућно је отуда што афекти, које уметничко дело изазива, нису једнаки са стварним афектима него су друкчији, слабији, чистији, тако рећи идеалнији. Чувена Аристотелова теорија трагедије почива на том појму пречишћавања (katharsis) наших афеката. Ми смо свесни да је пред нама само уметност, само слика стварности, а не сама стварност и ми за то остајемо незаинтересовани посматрачи и не дамо афектима да са свим овладају нама. То се показује и у слабом или никаквом физиолошком дејству афеката које уметнички предмети изазивају. Ако се то физиолошко дејство јави, ако уметност изазове стварне афекте, онда је њено естетичко дејство престало, пронало. Уметност пречишћава, просвећује, идеализује наше афекте и у томе лежи њена моћ. Естетички афекти, осећања лепог и узвишеног, представљају — због независности од наше воље (пожуда, прохтева) одн. због наше незаинтересованости — највиши ступањ афективног душевног живота нашег.

Стара Психологија је ограничавала афекте само на њихове најниже облике и за то их је сматрала као окове у које тело баца душу, управо неки чист разум (actus purus) и неку нарочиту, узвишену, разумну вољу. Више афекте, етичке и естетичке, морала је за то, као и вољу, такође сводити на разум, одн. на мишљење, на интелектуалне појаве. Једини изузетак, као и у толиким другим питањима, чини и овде Аристотело. Једини он је умео ценити и етички и естетички значај афеката. Данас је Психологија увидела праву, афективну природу ових душевних појава и то је један од њених најважнијих резултата за живот, за праксу. Вољу нашу покрећу афекти а не хладне представе, празни појмови, савети и мудре речи, које не изазивају никаква осећања, које нас не узбуђују, не одушевљавају. За то све ва-

спитање, које жели бити васпитање воље, образовање срца, стварање карактера, мора не само угушивати ниже афекте него и одгајивати више и највише афекте: моралне и естетичке. То је пут, једини познати пут ка првој врлини: самосавлађивању или побеђивању егостичких, неморалних афеката и страсти.

Д-р Борислав Лоренц.

УРЕЂЕЊЕ ШКОЛА У ФРАНЦУСКОЈ

Настава у Француској је двојака: *јавна*, која се даје у име државе и стоји под строгим државним надзором, и *слободна*, над којом држава има мало власти и где су наставници поглавито свештеници или некадањи чланови верских братстава која су, као што је познато, недавно растурена и прогнана из Француске. Јавна настава је потпуно лаичка: предавања о вери су из ње сасвим искључена; али по један вероучитељ предаје веронауку у гимназијама и колежима ученицима који то хоће, а у основним школама четвртком нема предавања, да би се деци могло дати и верско васпитање. Напротив, већина слободних школа су католичке: држава води над њима надзор само у погледу хигијене, и колико да се увери да директори и наставници имају извесне универзитетске степене, који су много нижи но за државне школе. Али, с друге стране, како је држава резервисала једино за себе монопол да даје сведоштво о положеним испитима, слободне школе, да би њихови ученици били примљени на разним испитима, имају интереса да се држе програма јавних школа, и да ниво наставе одржавају на што већој висини. У основним и средњим слободним школама има двапут мање ученика но на државним; на универзитетима, та је размера 1: 10. У овом прегледу, ми се више нећемо дотичати основне и средње јавне наставе, пошто су појединости унутрашњег уређења различите у разним заводима.

Ми ћемо једно за другим говорити:

- А) о општем уређењу јавне наставе;
- Б) о основној настави;
- В) о средњој настави;
- Г) о вишој настави;
- Д) о осталим школама.

А) Опште уређење

Врховни старешина наставе је Министар Просвете, коме се често даје и титула *Grand-Maitre de l' Université de France*; уз њега су три

директора, за основну, средњу и вишу наставу. Крај министра заседава *Виши Просветни Савет*, где већину чланова бирају њихове колеге, и чије се мишљење тражи у великом броју случајева; то је тако исто једна врста апелационог суда за разне академске судове. Министар има под собом изасланика, *инспекторке децјих забавишта, главне инспекторе основне наставе и средњих школа*, који контролишу ток службе у целој Француској. За универзитете нема више главних инспектора; али министар може да пошаље у њих, као своје изасланике, високе универзитетске личности.

Француска је подељена у шеснаест великих просветних области, *Академија*, чије је седиште у варошима где су петнаест универзитета и у Шамбери-у; има, уз то, једна академија и у Алгиру. На челу сваке академије стоји *Ректор* (париски ректор зове се вице-ректор, пошто се министар сматра као ректор). Париски вице-ректор је у ствари, после министра, највиша просветна личност у држави. Ректори немају ничег заједничког с личностима које код нас и другде на страни носе исто име: њих поставља Председник Републике и они су директни министрови представници, шефови сва три рода наставе у својој Академији. За ректоре се обично узимају универзитетски професори. Уз њих стоје, ради управе над универзитетима, *Универзитетски савет*, састављен од универзитетских професора изабраних од својих колега, и, за средњу наставу, *Академски савет*, где има чланова по положају и. у мањем броју, чланова изабраних од својих колега; надлежност академских савета је прилично ограничена.

У сваком округу, по један *Инспектор Академије* стоји на челу средње и нарочито основне наставе; за Париз има више академијских инспектора и један директор основне наставе. У сваком срезу по један или каткад по више *Инспектора основних школа* (три у Лиљу и Лиону, двадесет у Паризу) обилазе непрестано школе у срезу који је поверен њиховом надзору. У сваком округу постоји и по један *Окружни просветни савет*; он се пита за мишљење о извесним питањима нарочито дисциплинарним и предлаже окружном начелнику за постављење извесан број лица која, под именом кантоналних делегата, надгледају у свом кантону (кантон је, као што је познато, део среза) ток и резултате основне наставе, као представници породице и друштва.

Б) Основна настава

Основна настава је обавезна за децу од шест до тринаест година, сем ако нису, пре тринаесте године, положила испит о свршеној основној школи, који се зове *certificat d' études primaires* и о коме ћемо говорити доцније. Будући обавезна, основна настава је бесплатна, макар какво било имовно стање родитеља; уосталом, деца могу ићи не само у школе које се зову основне или општинске, но и у приватне, или у примарне

разреде гимназијске (уза сваку гимназију постоје и разреди основне школе). Родитељи који не шаљу редовно своју децу у школу подлежу строгим казнама; али, као што је недавно писао *le Temps*, како би школске комисије могле да одоле „препорукама, наваљивању народног посланика, окружног посланика, који препоручује систематску попустљивост дај се неј би увећао број незадовољника? Сва зграда почива на задовољењу бирача, а, природно, задовољење бирача добива се само на штету закона. Како се онда човек може надати да ће једини школски закон остати неповређен, кад се, због изборних разлога, крше сви други?“ Зло које је код нас тако велико, постоји дакле, као што се види, и у Француској, и ако у мањој мери.

Најниже школе су *дечја забавишта* (*écoles maternelles* или *enfantines*), где се примају мушка и женска деца од две године до шест година; ту им учитељице указују сву негу према њиховим годинама и дају им уз то прве основе наставе.

У основним или *оштинским школама*, махом добро инсталисаним, с пространим учионицама и довољним школским намештајем (неке зграде су толико лепе да су их чак могли назвати школским палатама), предају се ствари које сваки може да научи и треба да зна: читање, писање, француски језик, коме се поклања највећа пажња, земљопис и историја, нарочито Француске, рачун, основи физичких и природних наука, као и цртања, грађанске поуке, гимнастика, најзад морални појмови независно од сваке вероисповедне идеје; мушкарци се уз то упућују и у агрикултуру а девојчице уче женски рад. Један мали лак испит (*certificat d'études primaires*), који се полаже у главном месту кантона, има да покаже да ученик довољно зна главне предаване предмете. Како је уосталом деци често потешко да сваре како ваља ова многобројна и разнолика знања, да их не би заборавила држе се сваке зиме, готово у свима школама, *предавања за одрасле* или *вечерњи курсеви* (*classes d'adultes* или *cours du soir*), којима могу присуствовати сви младићи без обзира на године. Најчешће су мушка и женска деца одвојена и поверена, једна учитељима, друга учитељицама.

Баца који имају сведошце о свршеној основној школи могу утемељити оно што су ту научили и додати томе понекад и учење страних језика у *дошунским курсевима* (*cours complémentaires*), који су придодати великом броју основних школа; ти курсеви спремају за *Више основне школе* (*Ecoles primaires supérieures*), које се налазе у много места, чак и осредње важности; у њима се предају и страни језици, и походе их на 50 хиљада ученика. Постоји намера да се тим школама да чисто утилитаран и практичан правац, да се у њима спремају младићи да буду добри трговачки помоћници, добри „индустријски подофицири“ или земљорадници који ће се разумевати у земљи и умети је поправити; што се тиче девојчица, желело би се да се од њих

створе, не само довољно образоване жене, но и добре домаћице, да се уште у кувању, у шивењу, па и у неговању болесника. У допунским курсевима, који се слушају годину дана, и у вишим основним школама, где настава траје најмање две а највише четири године, ученици не плаћају ништа.

Допунским курсевима одговара испит који се зове *le brevet élémentaire*; он се полаже у окружној вароши; ученици морају имати бар шеснаест година. Ученици који се јављају на конкурс за *Учитељске школе (Ecoles normales primaires)* треба да су положили тај испит, и морају имати мање од 18 година. Примљени кандидати и кандидаткиње добијају за три године бесплатно стан и храну и сву наставу, али треба да се обавезу да ће остати десет година у државној служби, рачунајући ту и време проведено у учитељској школи. По правилу, има у сваком округу по једна мушка и по једна женска учитељска школа. После две године учења, учитељски приправници и приправнице полажу испит који се зове *le brevet supérieur*; њега могу положити и кандидати који нису учили учитељску школу, само ако имају *le brevet élémentaire* и ако су старији од осамнаест година. Одбор заседава у окружној вароши. На испиту, који је удешен према градиву пређеном у учитељској школи, тражи се између осталог и превод с листа каквог текста на страном језику. Трећа година у реченим школама посвећена је учењу других ствари корисних за опште духовно образовање.

Учитељске приправнике и приправнице који су свршили три године Учитељске школе, и друге кандидате који имају *diplôme supérieur* или чак и *élémentaire*, поставља Инспектор Академије за привремене учитеље. После најмање две године, они добијају, ако га заслужи, уверење о педагошкој способности, и, после наименовања од окружног начелника, постају прави учитељи. За неко време, они су придодати управитељу какве веће школе, затим се постављају и сами за управнике какве више или мање важне школе, у каквој вароши више или мање пријатној или великој. За курсеве за одрасле и допунске курсеве даје се додатак, који је добродошао: јер доиста, осим станарине и извесних других накнада, које дају нарочито велики градови, учитељи примају годишње свега од 1100 до 2200, учитељице од 1000 до 2000 динара; учитељице се уосталом могу удавати и обично полазе за учитеље или за поштаре. Како учитеље поставља окружни начелник, кога политичке препоруке не могу да оставе равнодушним, како их он премешта и отпушта, на предлог инспектора Академије, они се покатакд баве политиком, у толико пре што обично они врше, хонорарно, дужност општинског деловође; они су често, у мањим општинама, изборни агенти посланички; отуда се може разумети власт учитељских удружења, која покатакд противстају окружном начелнику. Врло

често, кад су умешани у политику, француски учитељи су не само антиклерикалци, но социалисти и чак комунци и интернационалисти, јер замишљају да ће у друштву како га они замишљају у својим сновима, и њима бити осигуран бољи положај.

Професори Учитељских школа и Виших основних школа полажу нарочити испит, у већини случајева пошто су, као интерни ученици, слушали три године курсеве *Више учитељске школе (Ecole normale primaire supérieure)*, у Сен-Клу-у, за мушке, у Фонтне-о-Роз (Fontenay-aux-Roses), крај Париза, за женске. Пријем се врши конкурсом; кандидати, који морају имати 20—25 година, треба да су положили *brevet supérieur*; пансион је бесплатан, с истом обавезом као и за учитеље. Плата овим двама групама професора је између 3 и 6 хиљада динара годишње.

Уопште узев, сви они који познају француску основну наставу признају да, што се тиче вредности учитеља и нивоа ђачке спреме, она може, ако ништа друго, бар издржати поређење с ма којом другом земљом.

В) Средња настава

1. Мушка средња настава

Разни заводи, лицеји и колежи. Администрација и професори. Заводи за средње-школско васпитање су *народни лицеји (lycées nationaux)*, или просто *лицеји*, и *општински колежи (collèges communaux)*, или просто *колежи*. Лицеји зависе једино од државе, која сноси сав трошак за њих. Колеже оснивају и издржавају општине, покаткад са окружном или државном субвенцијом: држава преговара с општинама, и она контролише наставу. У финансијском погледу, у лицејима, држава даје једну одређену суму старешинама завода, који треба с тим да изиђе на крај; то су *аутономни лицеји*. Колежи имају две разне врсте администрације; једни су у режији, то јест на рачун вароши, које узимају добитак, ако га има; други, далеко многобројнији, су на рачун старешина који њима управљају, на своју личну материалну одговорност.

Лицеји се налазе поглавито у окружним варошима, и ако извесни окрузи имају по два лицеја, да не говоримо, разуме се, о Паризу; обично, у сваком ереском месту има по један колеж, али за то нема утврђеног правила: има округа који имају свега по један колеж, док их у другим има до дванаест; чак и у Паризу има два колежа, колежи *Rollin* и *Chaptal*. Лицеји су обично доста добро инсталирани у погледу зграда, а, понекад, и у погледу школског материала; неки, међу онима који су недавно подигнути, по готову су великолепни. Међу колежима, ако их има који се могу споменути као углед, на пример *Collège Ma-*

www.riette.ru Булоњу на Мору, или Collège Turenne, у Седану, ваља признати да их је највећи број још рђаво удешен. Лицеји или колежи се зову било по имену вароши у којој се налазе, било по имену ког великог човека који је обично рођен у том месту.

Директор лицеја зове се *proviseur*, директор колежа *principal*; то су највише старешине завода, у сваком погледу, што се тиче наставе, администрације, дисциплине и материала; провизор нема никад часова, а принципал мало кад. Уз провизора се налази *цензор (censeur)*, који нарочито води рачуна о дисциплини и о интерним ученицима; цензор, кад га има у колежима, зове се *под-принципал (sous-principal)*. Цензора или под-принципала помажу у вршењу њихове дужности *главни надзорници (surveillants généraux)*, који сами имају под својом влашћу *репетиторе (maîtres-répétiteurs)*, у ђачком језику *pions*¹; под именом *професорских помоћника (professeurs-adjoints)*, репетиторима се може поверити и да држе по који час. За све што се тиче само интерних ученика, репетиторе замењују интернатски надзорници, које поставља директор и који стоје под његовом одговорношћу. Често је један од репетитора одређен да врши дужност секретара провизоровог или принципаловог. У управи заводом, провизора помаже *економ (économe)*, који има под собом, ако је потребно, једног под-економа и једног писара економата. Око провизора или принципала сакупља се покаткад Административни Савет, под председништвом окружног начелника, састављен од једног универзитетског чиновника и некадањих ученика; он даје мишљење о питањима од општег интереса.

Професорском телу припадају између осталог *асистенти (assistants)*, Немци или Енглези, који раде с ученицима конверзацију на страном језику. Наставници су за два разреда лицејске основне школе женске; за 8-ми и 7-ми разред (који одговарају 3-ем и 4-ом разреду основне школе), учитељи који су положили један нарочит испит; за остале разреде, у лицејима, *испитани професори (agrégés)*, који су добили ту титулу на једном озбиљном конкурсу, пред нарочитим одборима, у Паризу, после многих тешких писмених и усмених испита,² и, уз то, неколико дипломираних ученика Универзитета (*licenciés*); у колежима, има врло мало испитаних професора, много дипломираних ученика уни-

¹ У „Малишану“ (Le Petit Chose), Алфонс Доде, који је сам у младости био репетитор у колежу у Але-у, нацртао је тужну слику њиховог невадашњег живота.

² На пример, професор који ће предавати француски, латински и грчки у 6-ом, 5-ом и 4-ом разреду (према нашем, 1-ом, 2-ом и 3-ем разреду), има да полаже ове писмене испите: француска композиција, превод с француског на латински, превод с латинског на француски, превод с грчког на француски, задатак о питањима из француске граматике и метрике, задатак о питањима из латинске и грчке граматике и метрике.

верзитета, и чак поприлично свршених матураната (*bacheliers*), чији се број, уосталом, смањује из дана у дан.

Професори у колежима имају од 2000 до 5000 динара годишње, без нарочитог додатка на станарину; принципиали, поред те плате, имају додатак и стан. Професори с положеним професорским испитом добијају, у унутрашњости, од 3700 до 6700 динара, без икакве станарине; у Паризу, где се може доћи тек после неколико година проведених у провинцији, плата им је од 5500 до 9000 динара, такође без икаквог додатка на стан. Провизори, који увек имају стан у заводу, добијају поред те плате и додатак од 2000 до 4000 динара. Напредовање се врши делом по годинама службе, делом по избору. Изузев случај телесне неспособности стечене у служби, чланови средње школске наставе имају право на пензију тек после најмање тридесет година службе и шездесет година старости; пензија износи од прилике две трећине плате, али не може бити већа од 6000 динара. Додајмо још да француски професори имају, у средњу руку, само по 14 или 15 часова недељно.

Како Француз није по природи врло дисциплинован, однос професора спрам родитеља и ученика зависи само од њега: треба он сам да стекне поштовање и љубав својим особинама; уосталом, он у том и успева доста лако и по готову увек. Спрам својих старешина, професор има релативну независност, нарочито од како су се образовала моћна професорска удружења. Провизор, често и без потребне спреме да може контролисати сву наставу, нема увек врло велики углед; Инспектор Академије има нарочито власт само по имену; Ректор се меша само у дисциплинска питања. Професори се једино боје главних инспектора, стручних специјалиста, који су од великог утицаја код Министра: они у ствари дају ретка унапређења по избору, они постављају професоре, било у Париз, било у другу коју варош коју желе. Унапређење, премештај, постављење на положај Инспектора Академије или Главног инспектора, декорација Официра Академије (*Officier d'Académie*), Официра јавне наставе (*Officier d'Instruction Publique*), ређе Почасне Легије, то су главна одликовања која се могу дати професорима. Казне, које се ретко употребљују, ове су: премештај на нижи положај, укор пред Академским Саветом, укор пред Вишим Саветом, уклањање од службе за годину дана с платом, уклањање од службе за више од годину дана без плате, одлучење од дужности и отпуштање. Ни једна се казна не може изрећи ако професор није саслушан, и позван да да писменог објашњења надлежној власти. Ваља додати још да се средње-школски професори у Француској, као и код нас, често баве политиком и, често, праве у њој сјајну каријеру: председник општине у Лиону је гимназијски професор; било је једно време кад су

www.председник Скупштине, Бирдо, и председник Сената, Шалемел-Лакур, који су доцније умрли, били обојица професори филозофије.

Програми. Учење у лицеју или колежу траје једанаест година: две (каткада три) приправне године или дечји разреди, осам разреда нумерисаних од осам до један, који се зову *осми, седми*, итд., *други, први* (што је разред виши, број је мањи), најзад један разред *Филозофије* или *Математике*. Један ученик 6-ог разреда има обично десет година; приправни разред и 8-ми и 7-ми разред одговарају нашој основној школи. Однос између наших и француских разреда види се боље из овог прегледа:

Просечне бачке године у почетку школске године	Називи француских разреда	Одговарајући српски разреди		
5 година		Основ. школа		
6 "	Приправни одељак		{ [11-ти]	
7 "			{ 10-ти	
8 "			{ 9-ти	
8 "	Елементарни одељак		{ 8-ми	
9 "			{ 7-ми	
	Први циклус			
10 "	А = Разреди с латинским		{ 6-ти А или В	I
11 "			{ 5-ти А или В	II
12 "	В = Разреди без латинског	{ 4-ти А или В	III	
13 "		{ 3-ћи А или В	IV	
14 "	Други циклус	{ 2-ти А, В, С или D	V	
15 "	А = Латински-грчки В = Латински-живи језици	{ 1-ви А, В, С или D (после 1-ог разреда полаже се први део матуре)	VI	
16 "		С = Латински-природне науке D = Природ. науке-живи језици	{ Филозофија (ученици из групе А, В и С) или Математика (ученици из групе D); после овог разреда полаже се други део матуре.	VII

Нови програми су уведени 1902 године. У приправним разредима, који чине приправни одељак, и у 8-ом и 7-ом разреду, који чине елементарни одељак, план је од прилике као и у основним школама, само с том разликом што се у елементарном одељку учи и по један жив језик, немачки или енглески.

Седам осталих година деле се на два циклуса: први циклус, од шестог до трећег разреда; други циклус, од другог разреда до краја учења.

У *првом циклусу* разликује се *Одељак А* и *Одељак В*. Ученици Одељка А уче поглавито француски, латински, један жив језик (не-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

мачки или енглески), историју, географију и математику; ако хоће, могу почети грчки у четвртом разреду. Ученици Одељка В не уче ни латински ни грчки и посвећују више времена једном живом језику и природним наукама.

Други циклус обухвата четири одсека, који се зову *А, В, С и D*. Баца из одсека *А*, који се зове *одсек латинско-грчки*, уче од прилике исте предмете који се уче у немачким и аустријским класичним гимназијама, с додатком филозофије у разреду с тим именом. Програм одсека *В*, *латински-живи језици*, налази на програм наших гимназија, немачких и аустријских реалних гимназија; од другог разреда (као и код нас од одговарајућег V-ог разреда француски), учи се други жив језик, немачки или енглески. Шта се учи у одсеку *С*, *латински-природне науке*, коме не одговара ништа ни код нас ни у другим државама, сам његов назив је довољан да покаже: највећи део времена је посвећен латинском и природним наукама. На против, одсек *D*, *природне науке — живи језици*, налази скоро потпуно на нашу реалку, с том разликом што се други живи језик почиње доцније, тек од 2-ог разреда. У одсецима *А, В* и *С* последњи разред се зове *Филозофија*; у одсеку *D*, *Математика*. Као што се види, ни у једном одсеку нема религиозне наставе; њу замењују моралне науке. Религиозна настава даје се ван редовних школских часова.

Разреди се означају цифром и словом које карактерише одсек, и још једном цифром, кад је разред, с више од четрдесет ученика, подељен на два одељења: Шести А 1, Четврти В 2, Други С 1, итд.

Једна од великих разлика између школа на страни и у Француској, као што се види из горњег прегледа, у томе је што све ове групе не образују различите заводе, као на пример у Немачкој или Аустрији, где се покатакд, у једној вароши, налази једна гимназија, једна реална гимназија и једна реалка; у Француској, изузев у Паризу, има свуда само по један лицеј или колеж, који је у исти мах гимназија, реална гимназија, реалка и још нешто друго (одсек *С*). Једина је подела, кад је има, на Велики Лицеј (*Grand Lycée*), почевши од 4-ог разреда, и више малих лицеја (*Petit Lycée*), да деца не би морала далеко ићи.

Пашће у очи да се латински налази у првом реду у три одсека од четири; али се треба сетити да се француски језик великим делом састоји из латинских речи, и да уосталом ни једна друга земља није више од Француске претрпела утицај латинске књижевности и цивилизације. Али врло мало ђака уче грчки, сем у Паризу и неколиким великим варошима. Живи језици се на против много уче, нарочито немачки; енглески се више ради у морским пристаништима; шпањолски има приврженика у близини Пиренеја, а талијански у окрузима

www.црпф.гг крај италијанске границе; руски се досад мало учи, можда и због оскудице у професорима.

Осим разреда које смо побројили, има, у најважнијим лицејима и виших првих разреда (Première supérieure), за кандидате који се спремају за професорску школу Ecole Normale; затим приправних курсева за војну Сен-Сирску школу и Политехничку школу (Ecole de Saint-Cyr, Ecole Polytechnique), где се спремају нарочито официри, за Ecole centrale des arts et manufactures, у Паризу, која спрема за индустријске инжењере, и за друге више школе. У све те школе улази се после строгих испита, и ученици због тога остају каткад по неколико година у овим приправним курсевима у гимназијама, спремајући се према програму који се тражи за пријамни испит.

с) **Трајање школске године, време рада.** Школска година почиње око 2 октобра (по новом); краћи распуст су обично на почетку новембра за празник Свих Светих (четири-пет дана), за Божић и Нову годину (десетак дана до ове године није било никаквог распуста за Божић, а^о Новој години школе нису радиле пет-шест дана), за Месојеђе (четири дана), за Ускрсе (дванаест дана), за Духове (четири-пет дана). Школе не раде још 14 јула, на народни празник; никакви други празници се не празнују. Велики распуст трајао је до ове године девет недеља, обично од 30 јула до 2 октобра; од ове године, распуст почиње раније, у половини јула (по новом). За време школске године, нема предавања четвртом и недељом. У остале дане, просечно се држи свега по 5 часова на дан, обично од 8 до 11 пре подне, и од 2 до 4 после подне, као што ће се видети даље.

(Свршиће се).

По француском С. П.

Одважност; плашљивци, одважни. — Рад: задовољство од рада — Леност; њезине последице

Одважност

Увод — Одлучан човек је одважан.

Развијање — На улици се кољу и уједају два пса. Две пијанице се у кавани свађају; свађа постаје све то живља; напослетку се дохватају боца, столица, штапова и покушавају да један другог дотуку. Ни они пси, каогод ни ове пијанице, нису одважни; хтети учинити зло другоме није знак одважности, већ, напротив, свирепости. *Човек није одважан кад поново постане животиња, кад је заслепљен завишћу, љутином или мржњом.*

Паметан, разложит човек једино је одважан. Једино он познаје опасности којима се излаже пре но што им почне пркосити; једини је он у стању да да себи рачуна о патњама које ваља познати, пре но што ће над њима тријумфовати. Путујете путем и идете напред не знајући да су иза једне честе у заседи разбојници: дивна ствар имати поуздан ход! Дивна ствар бити изложен опасности о којој се није ни слутило, дивна ствар савладати тугу која се није ни осетила! *Да се буде одважан, треба знати за опасност која се презире, треба осетити тугу која се савлађује.*

Овде је као и увек потребна пажња: мала огреботина доводи мало дете до правог очајања; кад би оно покушало да ту огреботину погледа, да утврди да није опасна, кад би оно само себи рекло; „није ништа, преврћу рану и залечићу је“, одважно би подиело и претрпело зло. Напротив, мимо све то оно удара у страхотан плач и готово је ван себе: неподобно је да обрати пажњу и памет није у стању код њега да укроти осећајност.

Да се буде одважан, учи се мало ао мало. Не вичите и не љутите се због мале озледе; сутрадан, ако се мало опечете, остаћете мирни и трпљиво ћете сносити бол; и доцније подпећете не пустивши гласа од себе и какву озбиљнију повреду и чак ћете одважно издржати и какву операцију. Излазите у дворште и ако вас заплашавају вукодлаком и ускоро нећете се више плашити утвари, а потом и стварне опасности биће за вас посве ништавне.

Закључак — Бити одважан значи бити господар над самим собом.

Одважност према патњи (физичкој или моралној)

Увод — Треба бити одважан прва према патњи.

Развијање — Зарезујући писаљку, посечете се по прсту. Плачући, зар не осећате како вас посечено место боли? И зар је најбоље средство да залечите рану што ћете јаукати и викати? Потребно је, пре свега, бити мало пажљивији; више би вредело сад да научите како да залечите рану. — Ваша је мати умрла уништена тугом, патњама које сте јој ви причињавали; неутешни сте. Требало је, пре тога, бити паметан и добро се владати: много више вреди да сад поправите свој живот. *Размишљајте о средствима да избегнете патње и муке, и ако је то неизбежно, размишљајте о средствима да их укротите и савладате. Пре свега треба предвидети, а потом лечити.*

Ако се не будете могли одупрети патњи и триљењу, то ће се све осветити вашој слабости. И најмање зло вас уништава; мала главобоља и ето вас у постељи, мислите да је ту крај животу; ускоро постајете уображени болесник и дршћете пред привиђењима која се јављају у грозницама, које још и немате. — И најмања nelaгодност је за вас велика туга и жалост, ускоро постајете тужни и напослетку завршавате веровањем да сте жртва несреће. А све то само са тога што сте непрекидно викали боли, боли, или што вам је све причињавало досаду.

Са тога разлога што не можете да се одупрете болу, остаћете не само право мекушно и слабачко пиленце, које ће свагда дрхтати од најмањег страха, већ никад ништа нећете научити.

Не знате да терате точак (бициклет) само стога што сте једном пали и мало се озледили.

Никад нећете научити ковачки занат, јер се десило једнога дана да је чекић ударио по вашем прсту место да је ударио о наковањ.

Страх од бола осуђује на леност и некретљивост.

Хоћете ли да останете нерадни и ленштинџе? Па ипак треба се научити живети. Дакле, напред, мало одважности. Зимџ добићете заноктице, па ипак треба радити. Летџ, бићете преморени од врућине и тешки, па ипак треба радити. *Очерсните према муџи и знајте је савладати.*

Закључак — Патња челичи човека.

Одважност према опасности

Увод — Треба бити одважан усред опасности.

Развијање — *Човеџи живот пун је опасности.* Ваш је отац зидар: само један несмотрен корак, и он се може скрхати сџ скеле и остати на месту мртав. Ако је механичар: може се десити да пукне казан, да се омакне какав кајџиш, или да се деси ма што, што би му дошло главе. Па и сами ви, пролазећи поред какве куће која се гради, можете добити удар по глави од какве цигле или црепа који случајно тада падне: возећи се железницом може вам се десити да се судари ваш воз с каквим другим возом. Па, ипак, не можете се затворити код куће, у своју одају, и остати заштићени од сваког непредвиђеног догађаја (уосталом и тада се може десити да се кућа сруши и да опет пропаднете). Хоћете ли дакле увек бити на нокту према свакој опасности и хоћете ли непрекидно викати: спасавам се те овога те онога. *Хоћете ли непрекидно и увек бити бедне плашљивице?*

Да бисте се одважно и ваљано борили против опасности, размислите, пре свега, и умањите, у толико у колико је то могућно у зама самима, опасности непредвиђеног несрећног догађаја. Зидар се пеће и сувише приближити крају скеле па коју стоји и тако ће бити сигуран да чврсто стоји. Механичар ће пре но што му почне машина радити, пажљиво прегледати све њезине делове.

Мимопролазник ће обићи зграду која се подиже. Будите увек паметни, дрско је и гупо бескорисно пркосити опасности.

Ако се опасност не да избећи, размислите о њој ипак и сачувајте сву своју хладнокрвност. Колико тек зла учине и самима себи и другима они људи коџи изгубе главу: коњ се поплаши и повуче кола свом силином напред, они коџи су у колима скачу, уместо да прихвате узде и чврсто их држе; кућа почне да гори, све живо из ње бежи, уместо да потраже воде и да покушају да угуше ватру.

У свакодневном животу размишљање триумфује над опасностима: оно такође триумфује и над непријатељем у борби. Плашљива војника облива хладан зној, он окреће леђа и бежи безобзирце, чим чује први пуцањ; није ни помислио на то да ће његово бегство донети пораз, није ни помислио на то да зрно стиже и погађа и онога који бежи. Одважан војник, напротив, зна, зашто се бије, зна зашто жртвује свој живот. Праска пушкарања не узбуђује га, не клецају му колена, миран је и поуздан у сама себе, и то је знак победе.

Закључак — Разборит човек, који размишља, увек је одважан.

Усмена питања — Животиње, љутит човек да ли су одважни? Зашто? По чем се познаје права одважност? Они који највише плачу да ли су једновремено они који су највише трпели? Како ћете постати дурашни према болу? Треба ли се некорисно изложити опасности? Како опасност савладати?

Писмени задатак — Представити одважна војника.

Одважност према самом себи, одважност према другима

Увод — Напослетку и нарочито треба бити одважан према самом себи и према другима.

Развијање — *Пре свега према самом себи и према задовољству за уживањима*, И сад већ били сте у искушењу, а то ћете и даље често бити. Сад вас доводе у искушење слаткиши и колачи; сутра пак место слаткиша доћи ће добар оброк, какав напитака, разврат, уживање. Имајте одважности да се спасавате ових грубих задовољстава, која ће вам учинити тело исцрпним и малаксалим. Размишљајте, потражите друга задовољства која су здравија и научите да се забављате, да се смејете, да певате.

Доцније гледајте да дођете до узвишенијих задовољстава.

Борите се против себе и нарочито још против своје охолости. Имате своје мишљење и склони сте да о њему имате најбоље уверење. Искуство вам покаже да сте се у томе преварили и ви окривљујете своју злу срећу. *Размислите и имајте одважности да признате своју заблуду*. Једнога дана изгрдите каквог свог друга, мислите да имате право, рекли су вам да вас је опадао. *Имајте одважности да се с њим мирно објасните, да признате своју заблуду и да све то поправите*.

У будуће имајте снаге и моћи да се борите против других и њихових ласкања. Већ вам ласкају и повлађују и налазе у вама много лепих особина и одлика. Доцније, ако постанете богати и моћни, гомила ће вас преуносити. Не допустите никад, да се занесете похвалама и ласкањима, као оно гавран у оној басни. *Имајте одважности да увек размишљате данас о својим погрешкама, сутра о својој правој вредности*.

Можете се одупрети ласкању: умећете победоносно држати главу према претњама, викању. Ваше мишљење не подудара се са јавним мишљењем. Ако вам савест налаже, објавите то своје мишљење отворено, јасно. Многи ми-

слиоци, по цену свога живота, бацили су своја открића у лице зачуђеног света. Данас не можете имати њихове заслуге: закон, признајући сваком право мишљења, допушта вам да budete искрени.

Друштву су потребни одважни људи, доста слободни да кажу што мисле, доста снажни да бране своја права, доста горди да та права и освоје и траже. Бутати из слабости или из страха, устукнути пред притиском, то би ето била најгора плашљивост, грађанска плашљивост.

Закључак — Размишљати о оном што треба мислити и радити. И испуњавати своју дужност према и против свију.

Људи без одважности, плашљивци и кукавице

Увод — Сусрешћете се са многим и многим људима без одважности.

Развијање — *Пре свега ту су плашљивице, полтрони.* Док су мали плаше се баука. Кад одрасту плаше се ноћу од шуштања лишћа на дрвећу или од совиног кукања. Као војници плаше се, кад су на стражи, од дрвећа које осветли месец, или од лавежи паса који се јуре по пољу. Они су као зечеви који задршћу пред сенком од својих великих ушију. *Кад би мало боље размислили, не би се никако плашили утвари.*

Потом долазе слаби, плашљиви, који се предају својој судбини. У школи увек трпе од својих другова, каже се: „то је добра животиња!“, и сваки ко год наиђе удара по њој. Доцније у животу су назначене жртве лукавства и неправде. И тако се предају својој беди као болесници који би се свикли на своју болест. Никад не размисле о томе да у колико они више повијају леђа, да у толико више њихови непријатељи дижу главу; *не размисљају о томе да њихова потчињеност ствара моћ и снагу њихових угуњетача.*

Поред ове плашљивости слабих, још је већма за презирање плашљивост јаких: оних који у школи злоупотребљавају своју моћ да терорису мале; оних који се у животу користе својим положајем да осуде скромне на беду и невољу. Обе ове угуњетене врсте представници су старих робова, а они који их таквима чине представници су старих десиота.

Шта да се ради с таквим људима? Једни непрестано дршћу за саме себе, и у каквој опасности која наиђе тражиће пре свега за себе спаса; други ће вас опет уништити, да би задовољили своје прохтеве, своје самољубље.

Закључак — Ништа се не може учинити са људима који немају одважности.

Одважан човек; његова моћ, његова одважност

Увод — Одважна човска познаћете по његовој чврстини.

Развијање — *Одважан човек не боји се преирека, он их је предвидео и зна како ће их савладати; он је дошао на искрај са својим*

потрешкама, врло тежак задатак између осталих. Он се не плаши опасности. Он их познаје и зна како ће да их победи; његова хладнокрвност често га је спасла. Он се не боји непријатеља: његова присебност и прибраност знају како ће их победити. Никад га нећете изненадити: он је увек напред размислио о свему оном што ради, а то и објашњава његову снагу.

Он није одважан случајно, дан за даном доказује се његова поузданост. Час се борио против хладноће, умора или глади; час опет против туге и бола. И никад нисте у стању да га затекнете скрушена или очајна. То можда није херој, чије се име разноси звуком трубе на све стране, али је ипак зато његова свакодневна одважност заслужна каогод и хероизам оних највећих.

У осталом, у прилици, видећете га како и сам себе надмаша и како се и телом и душом предаје за спас других. Видећете га како се лишава многог чега, како повећава рад да би заменио стара оца и матер, да би их осигурао у њиховим старим данима и како се напоследку стара о свима својима. Видећете га како троши ризницу добротe и љубави за непознате, за туђине; како помаже беднике у њиховим удерицама, кад од зиме пуца камен, како се брине о болеснима кад паћје зараза, или како прикупила и склања рањенике под кишом од непријатељских танади. И још ћете га увек видети како се одроче многог чега да учини пријатнијим живот другима, или да спасе бића која су близу пропасти.

Закључак — Дивите се, подражавајте овим одважним људима, правим херојима.

Усмена питања — Да ли је увек пријатно одрећи се понеких задовољстава? Да ли је лако познати своје заблуде или призвати своје неправо? Зашто то треба учинити? Треба ли пустити да нас занесу похвале ласкаваца? Треба ли малаксати под претњом неваљалаца? Направите слику полтрона. Треба ли се помирити с неправдом? Зашто? Какво вас осећање обузима кад видите да какав одрасли туче каквог малишана? Зашто је одважан човек тако снажан?

Писмени задатак — Испричајте какву причу о каквом одважном поступку, којем сте и ви били сведоком.

Рад је потребан човеку

Увод — Одважан човек ради.

Развијање — Одважан човек зна да је рад закон у овом свету: док је човек дететом, може нешто научити само радећи; кад је одрастао човек може живети и хранити своје само радом; кад зађе у године може живети заштићен од беде и невоље само захваљујући пређашњем свом раду. Одважан се човек никад не мршти на рад; он га радосно отаљава, испуњава га предано и савесно.

Радећи и служећи се при том раду својим рукама, стиче се снага и здравље. Машина која не ради зарђа, организам који не ради пропада. Јесте ли запазили разлику између снажних мишица у каква ковача и малих, танких и неразвијених руку у каква богаташа, коме богатство, изгледа, даје право на ленствовање и нерад; јесте ли запазили разлику између снажног састава првог, који пркоси ветру и киши, који се не обзире на врућину и хладноћу, и бледог лица у оног другог, који непрекидно болује, који кашљуца, који се вечито умотава.

Нагонећи мозак да ради, тим чинимо да и он стекне енергију и да размишља. И при најпростијем и најједноставнијем раду, треба се доиста научити да се јасно гледа и да се може одлучити. Зарад обрађивања своје њиве тежак треба да анализира своју земљу, треба да тражи најбоље ђубре, да посматра небо, да гледа на барометар, да избере zgodно време за сејидбу, да се користи лепим временом за кошење и жетву. Код њега нема ничег овлашног, нити упола; природа и клима нагоне га да размишља и да све послове уради у zgodно време. *Искуство његово, стечено радом, развија у њему интелигенцију, вољу.* (Беспослену човеку, напротив, досадно је и он тражи да се разгаљује; он се развеселава измишљеним и вештачким задовољствима, алкохолом ако је сиромах, коцком и развратом ако је богат, и на тај начин његова му се интелигенција квари и воља лабави; на крају крајева постаје неподобан).

Не чудите се дакле што је радник паметан и разборит човек. Он зна по својим напорима шта тражи живот; он такође зна шта он и доноси као своју награду. Навикнут да рачуна са стварношћу и да проба њезину моћ, зна шта је и ко је, шта може, шта хоће. Неће бити комедијаш, који непрекидно говори у ваздух, који се размеће и протура, напротив увек ће говорити озбиљно. Неће муком ћутати, биће свестан својега достојанства. Такође неће бити ни сањалица, навикнут да се уљушкује шимерама, или да се залагује празним немогућним сновима; он размишља и ради сасвим озбиљно. *Његова мудрост и његова снага имају дубок и снажан корен у његову свакидашњу раду.*

Закључак — Рад ствара човека и то човека наметна и разборита.

Рад је потребан друштву

Увод — Рад је потребан друштву каогод што је потребан и појединцима.

Развијање — *Без рада немогућан је друштвени живот:* не би било ни кривињаре за сиромаше, нити дворова за богаташе; не би ни за ког било одела ни хлеба. Земљорадња, трговина, индустрија, све би то пресушило, настала би општа пропаст и јад и жалост. Погледајте какву празну кошницу и другу једну по којој се чује весело зујање, у којој је пуно радница преданих послу, која је пуна меда и воска, и схватићете одмах како рад чини живот веома плодним. *Без рада све малаксава, све се кочи*

све изумире. Са радом, опет, све је у покрету, свуда се осећа топлота и живот.

Каква земља не може остати у нераду јер би брзо пропала. Дивљаци из жарких предела свикнути да рачунају на издашну природу, проводе своје дане, одмарајући се непрекидно у хладовини великих дрвета, имајући тек толико одважности, колико им је само потребно да се дигну с места и да одаберу плод. Наиђу ли дуготрајне кише, ето глади и свих њезиних рђавих последица. Наиђу ли дивљачка племена, ето ратова и несреће.

Нека је некаква земља пребогата, ипак не треба да пусти да је усава задовољство од тог богатства. Синови би брзо упропастили имање које су с муком стекли њихови очеви; народ би пропао са своје лености и нерада; донесено злато из Америке није могло задржати Шпанију да не пропадне. Запамтите да је народ састављен од ленштина осуђен да пропадне. Он ће бити плен или својих непријатеља или беде. Лени људи, па ма били богатством и милионари, рђави су грађани, сваки је грађанин дужан да ради и то је дуг према отаџбини.

Закључак — Рад је чувар и спаситељ народа.

Рад је потребан човечанству

Увод — Рад је био потребан човечанству, и биће то увек.

Развијање — *Радом су људи могли постати господарима природе и победити и савладати њезине непријатељске силе:* искрчили су шуме, засејали равнице. Потом су учинили реке пловним и пробијали планине. Затим су укротили гром и повели борбу против природних стихија. Узастопним радом векова и генерација људских, човек се, мало по мало, ослободио и учинио се господаром васељене.

Радом су се људи могли учинити господарима и сами себи, могли су савладати своје дивљачке прохтеве, укротити и дисциплиновати своје животињске нагоне. Они су научили да за све дугују својим сопственим напорима, баш напорима, а никако не жештини и лукавству, научили су да сами себи прибаве храну, спокојство, благостање.

Радом напоследку људи могу постати права браћа међу собом. Дугујући самима себи а не пљачки, отимању и убијању за оно што имају, немају више разлога да се мрзе. Шта више, радећи заједно на спасењу човечанства, имају нових разлога и побуда да се узајамно воле. Нема боље школе за узајамност од школе рада, земљорадник зна да му је потребан ковач да му оправља плуг, точкове и руду на колима, да му је потребан воденичар да му семеље брашно; потребно је дакле да се узајамно помажу. Узајамно помагање дакле није празна реч, сваким даном све се то већма осећа њезина вредност. Сви они који раде осећају да су неопходно потребни један другоме, осећају се везани, братски удружени (Ленштина је саможивац, он само мисли на своје уживање и одмор).

Закључак — Рад је велики васпитач света.

Усмена питања — Показати истинитост народне изреке: „Рад је здравље“. Показати како се радом развија интелигенција, воља. — Описати какву радионицу у којој се ради и у којој се не ради и показати нам разлику. Земља беспосличара може ли се сачувати од пропасти? Објасните како за напредак човечанства дугујемо људском раду. — Показати како се братство људско порађа из заједничког рада.

Писмени задатак — Може ли човек живети а да не ради?

Рад ропство! стародревно робовање, феодално робовање, прначко робовање

Увод — Рад не треба да буде робовање.

Развијање — У стародревном друштву рад је био остављен робовима. Роб је, пре свега, ратнички заробљеник, побеђени, за кога победилац сматра да је много боље да га употреби за рад, него ли да га погуби. Као и сваки други плен роб је својина освајачева и његов господар може њим располагати по својој вољи, може га поклонити, продати. Он је сав оруђе, мало боља алатка но што је рецимо ашов или будак.

Кад је господар паметан и увиђаван има интереса да тај рад не потцењује и да учини да се он врши што је више могућно: отуда опет старање о раднику и добра храна. Противно томе, ако је непаметан или сасвим просто ђудљив, мучиће га, убиће га, не имајући ником да даје рачуна о овом убијству, па чак не осећајући ни у својој свести никакву грижу. Под оваквим погодбама роб се није сматрао за човека.

За све време Средњег Века, за роба, и ако се сматрао и називао човеком, ипак је рад био прави притисак и угњетавање. Господар залуднички и ратује, на његовој земљи раде све тежачке послове његови робови. Роб није слободан својом личношћу, привезан је за господарева земљу, коју не може напустити без господарева пристанка (ако роб случајно утекне, господар има права да га гони и да га поново врати); роб може бити продат, дат као поклон неком другом заједно са земљом. Роб је саставни део земље господарева.

Напослтку, у данашња времена, после открића Новог Света, дуго је обављана трговина са људима, као са каквим животињама, Поред цивилизације старог света трајала је ова срамна трговина до деветнаестог века. Не могући трпети и подносити превелику врућину, бели људи тражили су да их у раду под овим поднебљем замене црнци. Црне људе гонили су на овај посао као права бесвесна створења, куповали су их по трговима, као и сваку другу робу. Овај гадни и срамни посао за дуго се сматрао као предмет трговине, и та је трговина доносила леших прихода онима, који су је обављали.

Закључак — На тај начин је рад задуго био права осуда.

Остаци савременог робовања

Увод — И сада још рад је покадшито тежак, као прави притисак.

Развијање — *Рад притискује кад човек није слободан да га прими или да га одбије, кад је, дакле, нагнан бедом, приморан да ради.* Дају се мале награде (нарочито женама прањама, надничаркама) с којима се може купити тек толико хране да се не умре од глади, и станovati у каквим удерицама, у којима не би требало ни пса оставити: *Рад под овим погодбама, прави је роиски рад: човек му се тада покурава само из потребе да не умре од глади.*

Рад је тежак, уњетачки, и онда још кад својом претераношћу исцрпљује тело и уништава снагу човекову. Радник, још право дете, већ иде у радоницу; организам му се још није нормално развио; и такав радник увек остаје мален, неразвијен. Његово туно лице, таман поглед, јасно предочавају да је то жртва намењена туберкулози. Такав радник је унапред осуђен. За дуги низ дана он остаје савнут и погрљен над својим послом, ради од јутра до мрака, без одмора, без предаха; снага га издаје; изјутра, да би поново приоуо на посао и кренуо машину, вара сâм себе, узима чашицу алкохола и увече опет, да не би осетио умора, поново приноси устима проклету чашицу; и подругипут је изгубљен, то више није човек. *Овакав радник целог свога живота остаће прави роб.*

Са овога разлога и потекли су закони којима је циљ да очувају човеково здравље (Закон који обезбеђује дан одмора преко недеље, закон који прописује до ког се времена деца не смеју употребљавати за рад, закони који се односе на игијену), а биће у скорој будућности донесени и други. *Отуда су и створени закони који су намењени да заштите човека у несрећним случајевима, у старости, у случају болести и у невољи.*

Закључак — Наша епоха имаће у толико већу част и поштовање, у колико све то више буде доносила законе који ће обезбеђивати рад човечји.

Рад ослободитељ

Увод — Рад треба да буде за човека ослободитељ.

Развијање — *Пре свега будимо праведни, ако хоћемо да рад буде завољен.* Лаком газда који спекулише са потребама и немаштином многобројне породице, те зарад тога даје најмању награду, неправедан је. Неправедан је и онај охоли газда који себе сматра за овлашћена зарад плате коју даје својим радницима, да утиче на њихову савест, да им диктује своју вољу, своје мишљење. *Ова неправда чини да се рад презире, да се мрзи.*

Поштујмо рад и раднике ма који да су. Сви радници имају права на наше поштовање, почев од оног у кога су каљаве руке, који гради циглу или посуђе па до оног најчувенијег и најславнијег научника. Никакав поштењ посао није нечастан; ниједан занат није стидан. Сваки је занат по-

пребан, користан; и сваки је утолико лепши, у колико је оплемењен предапошћу и савесношћу оних који га раде.

Напоследку радимо и сами. Свакодневни посао треба да буде одважно примљен и са задовољством испуњен. Ако од тог посла осећамо тежину, ако га с муком отаљавамо, ако бисмо ради да га пре довршимо по што га отпочнемо, потпуно ћемо тај посао урадити рђаво. Извршићемо га рђаво зато што је у нас ропска душа, а не душа слободна човека.

Рад овако схваћен од паметна детета осигураће му његову материјалну независност, дајући му средстава за живот, његову моралну независност, научивши га правој вредности живота: тако схваћен рад учиниће од детета слободна човека.

Закључак — Рад препорођава човека.

Усмена питања — У чем се састоји робовање у давнини, у средњем веку; робовање прилично? Шта се подразумева под речју плата, награда? Да ли је та плата правична? Да ли рад треба да тражи испрпљење, малксалост? Наведите неколико закона којима се заштићава рад и радници? Има ли нечасна рада? Зашто?

Писмени задатак — Покажите примером да је једино користан онај рад, који се воли и који се радосно и предано ради.

Рад и леност

Увод — Како треба радити?

Развијање — Пре свега треба размислити о оном што се хоће да ради. Кад ваша мати не би унапред мислила на оброк, око подне приметила би да јој недостаје те ово те оно, што јој је преко потребно; узалуд би јој било да се тада труди, да трчи код бакалина или пиљара, јело ипак не би било припремљено или ако би и било било би врло рђаво. *Кад се нема увиђавности, кад се не размишља о послу, увек ће се он рђаво урадити.*

Треба поново размишљати о ономе што се ради. Глупак који истргља сваку лекцију са носом подигнутим у вис и са очима прикованим за таваницу, није у стању да запази како се у свом послу вара; папагај који махипално изговара туђе речи које је научно, не разумевајући их, не помишља на то колики је глупак: оба ова радника лако је заменити каквим добрим фонографом. Сваки радник, који, би, по навици, увек радио на један и исти начин, и то увек један исти посао, могао би лако бити замењен каквом добром машином. *Човек, међутим, није ипак проста механичка направа.*

После овога послу се треба предати потпуно и треба га радити одушевљено.

Кад вам се посао не допада, ваши ће вам задаци изгледати увек и сувише тешки и наставници неправедни, и доцније тешки задаци изгледаће као земља коју треба прекопати, као кућа коју треба сазидати, а неумо-

www.цивилизација.рф
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

живи наставници изгледаће као тврди камен, који се не да кренути с места. Дакле, будите енергични и не радите дремајући.

Напоследку треба радити по извесном реду и методички. Не тражите да научите математику учећи на првом месту правила која су на крају књиге, нити пак она која су у средини; то би била узалудна мука, изгубљено време, и тада би вам још математика изгледала као наука потпуно невезана и испретурана. Кад одрастете, не мењите никад плуг испред волова, поред свеколиких ваших напора нећете успети да преорете њиву.

Направити ред у свом послу, значи потиснути тешкоће, значи свршити половину посла (и кад посао завршите обратите ипак пажњу на ред, јер суградан кад поново приступите послу нећете изгубити врло много времена узалуд).

Закључак — Не умети радити значи бити лен.

Леност и њезине последице

Увод — Не моћи радити значи бити неотесана ленштина.

Развијање — Леништина неће, не може ништа да ради. Одвратан му је напор, зато што га напор умара, одвратан му је рад зато што му је рад тежак. У разреду, ленштину нису у стању да подстакну на рад ни храбрења наставничка, нити молбе родитељске, па чак ни казне ни једних ни других. У радионици ленштина остаје ленштина и према послу су потпуно немоћне опомене газдине, опомене и казне надзорникове. Рад би за ленштину била врло тешка ствар.

Ленштина није ни за што: као рђав ђак учи на дохват, те ово те оно; као рђава радника гуркају га из једне радионице у другу, он уме само да се жали и да пландује; као рђав грађанин у стању је да буде саможивац или паразит. Са свих страна презрен, ленштина је права губа.

Физичка беда. Не могући часно и поштено зарадити што му је потребно за живот, својим рукама, ленштина ће раније или доцније бити врло потребит човек. Ако је случајем рођен као син богатих родитеља, имаће задовољство да у ветар баца своје имање, и свршиће, на крају крајева, тим што ће једнога дана морати као какав јадник представљати се богатим ма да је већ све проћердао. Ако је опет син сиромашних људи, завршиће као бедњак — прави просјак.

Ако још има породицу, како ће тек онда она бити лишена свега онога, што јој је потребно за живот.

Такође и морална беда. Беспослен и ничим незаузет ленштини је увек досадно. Шта говори? Глупости и ништарије, или пак неваљалства и оадања. Шта мисли? Прежваће и прежива увек једне те исте идеје. Шта ради? Ништа. Ако ленштина тражи разгаљења да би попуно празнину у животу свом, и ако је богат ту су кола, лов, забава, ако је пак сиромаш, онда је неизбежна кафана. И ниједан од њих не успева ни да се разгали

нити пак да прекрати своју досаду. Разопођење или глупост не остављају на дну његове душе до само горчину пораза или одвратности.

Такве људе видећете како се изопачавају и како куцају на вратима порока, одатле ће се враћати још тужнији и убијенији.

Закључак — Ленштина излаже свој живот свима ветровима *Несреће*.

Радник, његово задовољство, радост

Увод — Радите и бићете награђени за свој рад и тегобу.

Развијање — *Ваш ће рад бити непосредно награђен*. Осигураћете свој свакодневни хлебцац, спокојство својих. И за све то дуговаћете самима себи. Настаће за вас и за ваше независност и спокојство.

Савесно ћете испуњавати свој свакодневни посао: увече бићете задовољни што сте лепо испунили свој дан; доцније бићете задовољни што сте лепо испунили свој живот; а егзистенција у том случају на земљи не би била за вас празан и рђав сан.

Ваш ће рад бити користан. За добар рад какве машине потребно је да су у покрету сви одређени јој делови; свака је пчела потребна за стварање кошнице; сваки радник има своје место у огромној друштвеној радионици. Радећи за себе ради за све.

Ваш ће рад бити велики и племенит. Ваш ће свакодневни рад бити само варница неизмерног, вечног људског рада. Иза тебе, сељаче, сеју на твојој бразди невидљиве сенке твојих предака, они који су пронашли, усавршили плуг, они који су учинили плодном и опу земљу која је била права пустош; а пред тобом жању на твојој њиви невидљиве руке радосне деце, која ће се користити твојим проналасцима. *Свачији рад је на тај начин преображен*.

Закључак — Радите предано и смишљено и бићете задовољни.

Усмена питања — Показати како је у животу кажњен човек неувиђаван, несталожен, човек несрећен. — Показати како су ти људи већ ленштинс. — Који су узроци лености? — Какве су јој последице? — Показати да је сваки радник користан својој земљи, који кооперише са човечанством. — Зашто је човек који ради срећан.

Писмени задатак — Представите какав би вам био живот кад бисте били ленштинс.

Le Volume

РОДИТЕЉИ КАО ВАСПИТАЧИ

А) Интелектуално васпитање

Дужност родитеља није само у томе да своју децу преслишавају лекције; њихов је посао у исти мах већи и сложенији. Многи родитељи показују некакву грешну равнодушност спрема рада у школи; врло

мало њих сећају се да говоре о његовој вредности пред својом децом. Откуда се онда хоће да ученик придаје важности настави ако види да је његови код куће не цене довољно или је презиру? Узалуд ће му се давати обиље педагошких упутстава за израду задатака и учење лекција; ако у исти мах човек не потврђује примером што говори, добиће се само недовољни резултати. Ако хоћете да ваша деца заволе учење, покажите им да га волите ви сами; ако хоћете да се она интересују за рад у школи, знајте да се сами заинтересујете за њ.

Кад будете били докони, за столом или у шетњи, зими, за време седељки, лети, на породичној клупи, за време вечерњег одмора, не пропуштајте никад да им постављате разноврсна питања о вежбањима и лекцијама школским. Затражите од њих да вам причају објашњења наставникова, догађаје из школског живота. Шта их је највише занимало? шта им је највише пало уочи? Какве су нове идеје, нова факта научила? Шта је још остало нејасно у њиховој глави?

Вршите са још више слободна времена и више слободе она понављања која ми сами вршимо на крају сваке недеље или чак на крају сваког дана. Понављање је спасоносно, јер урезује лекцију у дух.

Подстичите исто тако дете да допуни свој обавезни рад слободним и личним радом, који је често бољи, јер више доприноси да развије интелектуалну иницијативу и радљивост; олакшавајте му начине да се боље обавести о лекцијама и задацима за тај дан; подржавајте га у његовим напорима, водите га у његовим испитивањима, интересујте се за његову лектуру, за његове ситне радове, за белешке које је покупио; сугеришите му шта да опсервира, шта да чита, шта да црта, шта да прибележава; кад ви сами читате, прочитајте и њему места за која мислите да су zgodна да развију његову културу; ставите му на расположење књиге, слике, брошуре, новине, часописе, у којима се налазе ствари занимљиве и њему приступачне; претплатите га најзад, ако је могућно, на какав листић за васпитање и забаву. Ви ћете развити на тај начин код њега вољу за читањем, која је једно од најмоћнијих средстава за интелектуалну и моралну културу.

Треба се користити свима приликама да се дете нагна да разговара, да опсервира, да размишља; треба му постављати питања непрекидно и поводом свега; треба га нарочито подстицати да их само себи поставља. Тако се буди његова радозналост, изазива његово размишљање, ствара његово суђење; тако оно стиче нове идеје и навикава се да их изражава као што треба. На тај му начин уз то показујемо да, далеко од тога да његове мисли и његова дела узимамо равнодушно, водимо рачуна о ономе што оно каже и што ради, да га већ сматрамо као неког малог човека.

У породици као и у школи, децу треба стално подстицати да не остају равнодушна или страна призору који их окружује, да не про-

www.izvestia.com.ua
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
 Као многи људи, поред природе *не видећи је*. Она треба да примене своју природну радозналост а родитељи да је искористе. Треба да гледају, да опсервирају, да испитују непрекидно идеју и факта, људе и ствари; да буду радознала за све, пажљива на све, да се интересују за све.

Излог касапиров, хлебаров, или трговчев, фабрика или радионица, зарма и живот улични, тисућу догађаја из текућег живота, читање књига и новина, као и природни појави, све су то извори који су у стању да задовоље њихову жедну радозналост, све су то огњишта за наставу и васпитање, предмети за разнолика и занимљива питања.

Родитељи треба да сматрају за дужност да слушају пажљиво примедбе своје деце, да прибирају њихове утиске, да одговарају на њихова питања или бар да им кажу зашто не одговарају.

Дете види да су неке стране дрвећа више обрасле маховином него друге, да се сенка тог дрвећа премешта, издужује или скраћује, да поткивач замаче усијано гвожђе у хладну воду, итд.; оно констатије да је вода речна, обично бистра, постала мутна после кише; оно доноси какав занимљив примерак и пита какав је; оно налази у личној лектури мисли и речи које не разуме; у новинама, оно види слику неког славног човека, опис каквог новог проналаска, причу о неком великом делу. Одмах се тисућу питања тискају сама од себе на његовим уснама. Шта је ово? Зашто оно? Какав је узрок ове појаве? Чему служи онај предмет?

Не верујте да ће бити беспредметно ако га обадрите да вам их постави и ако будете одговорили на њих љубазно.

Учење књига и разни делови програма нису једини елементи на којима треба да се оснива добро васпитање. Ми се усуђујемо чак да додамо да то нису увек најбољи ни најуспешнији.

Ти слободни излети деџи у области привидно стране стварима школским, те радозналости, те мале дрскости, ти покушаји иницијативе проширују и развијају не може бити боље његову интелектуалну радљивост; они продужују трајање те радљивости. У место да учи просто у извесне одређене сате, оно учи целог дана; оно прелази из света, често извештаченога и конвенционалног, из књига у пространу област живе стварности; и разред, за њега, није само између четири зида где долази да се затвори са својим друговима на дуже или краће време, но је свуда, у кући, на улици, у пољу, у целој природи.

Додајмо да се оно не користи само питањима која поставља својој околини. Врло често његова питања буде заспалу радозналост и привлаче пажњу на ствари и факта поред којих би човек прошао равнодушно; врло често она премашују прилично површно знање тих нових наставника. Она су тада спасоносан подстрек самољубљу и духу. Човек неће да важи у очима свога детета за незналицу, стоји на опрези

да га његова питања не би изненадила, учи сâм да би био у стању да га обавести кад устреба, и тако васпитање детета утиче на најсрећнији начин на васпитање породице.

Ова размишљања несумњиво ће изазвати осмејак код неких родитеља. Њима ће изгледати без сумње детињасто и мало паметно да придају важности фантазијама уобразиље или језика каквог дериштета. „Поклањати сувише пажње тим фантазијама, то би значило, рећи ће они, улити му сувише високо мишљење о себи самом и развити у његовом духу уображење и у његовом срцу гордост“.

Ми радо признајемо вредност ове примедбе, и као и они, држимо да су скромност и уздржљивост особине које лепо пристају детињству; али нисмо за то мање убеђени да сувишно велико презирање према манифестацијама дечје личности више шкоди васпитању но што му користи. Погрешно је, по нашем мишљењу, не искористити код деце, њихову наклоност за резонувањем и ни у једној прилици не водити рачуна о њима. Често нам се дешава да пред њима станемо говорити о предметима и питањима која их занимају. Ако се она усуде покаткад да кажу своје дечје мишљење и ако, уместо да их обадримо у њиховом покушају, или чак просто да се покажемо благонаклони, ми им оштро пресечемо реч и зауставимо њихов излив презривим примедбама, ризикујемо да увредимо њихов мали дечји понос и да раздражимо противу нас њихово срце, чијег смо се самољубља такли. Дете које породица обично исмева због његове оригиналне радозналости и због његове смелости у суду губи мало по мало своје наивно поуздање у њу. Оно постаје неповерљиво и затворено; уместо да искрено отвара своје срце, оно се склања, чува своје мишљење за себе, и ускоро постаје страно својој околини, интелектуално, — а можда и морално. Не заборавимо да душа детиња има свој понос као и наша и да оно осећа онако исто живо као и ми увреду која је нанета његовом самољубљу.

Не бојте се да поступате покаткад с дететом као с човеком и да му у извесним случајевима укажете поверење које ми указујемо људима. Знајте чак да га припитате за савет кад имате да се одлучите на нешто што оно може знати без икакве незгоде. Какво је његово мишљење? Шта би оно радило у таквом случају? Ви ћете дискутовати с њим његов одговор, и, ако је могућно, оставићете му задовољство да је оно само нашло добро решење неке ствари. Увеличавајући његову улогу у његовим сопственим очима, ви ћете развити у њему осећање о његовим дужностима и његовој одговорности.

Треба прогнати из породице онај сићушни догматизам, ону апсолутну и деспотску моћ, којом се наоружавала некад против детета власт очинска. Пре револуције, та је власт у неку руку била подељена према централној власти. Навикнут да повија главу под јармом

абсолютизма, старешина породице захтевао је и сâм слепу и пасивну послушност својој вољи; толико је истинито да тиранија рађа тиране.

Али то ауторитативно васпитање не слаже се с наравима и духом демократије. Дете подвргнуто под такву власт у ствари је једно биће без воље, без енергије, без иницијативе. Поставши човек и ушавши само у живот, оно наличи на тицу која је подизана у кавезу, од како се излегла и која је наједанпут пуштена у слободан простор. Неспособно да се нађе у свету који не познаје, оно у њему лута, удара на препреке, плови као каква барка без једрила, самим стицајем прилика одређено да постане предана жртва смелих експлоататора људске слабости, незнања и лаковерности.

У детету треба видети не једног будућег човека кога треба дресирати, већ будућег грађанина кога треба створити; треба према томе да се, у породици као и у школи, оно зарана упозна са слободом, ако се хоће да се доцније умедне паметно служити њом.

Бојажљиви духови помислиће можда да васпитати тако децу, значи уништити породични ауторитет. Нек се умире! Разлозима поткрепити послушност и оправдати је, то не значи уништити је, то пре значи утврдити је. Нити то, исто тако, значи разоравати породицу, примењивати у васпитању начела једног просвећеног и широког либерализма; то напротив значи радити да се њена заједница учини приснијом и трајнијом. Зар веза коју је човек слободно примио није бескрајно чвршћа но веза која је наметнута?

Напоследку, кад се дете буде ухватило у коштац са тешкоћама свога посла, немојте слабити његову одважност неумесним и невештим сажалењем. Очинска, а нарочито материнска слабост, претерана или боље рђаво схваћена љубав често ометају и чак покаткад доводе у опасност дело васпитачево. Кад извесни родитељи виде своје дете како ради свој свакодневни посао с прилично муке а с мало успеха, уместо да охрабре његове напоре, да подстакну његову енергију, да апелују на његове мушке особине које чине вредност и снагу човекову, они жале његову судбину, јадикују заједно с њим и моле најчешће наставника да буде благ, покушавајући да извине неуспех недовољним способностима, док му је најчешће узрок у оскудици одважности. Радити тако, зар то не значи смањити код детета осећање које оно може имати о својој вредности и свом достојанству, сломити у његовом срцу опругу такмичења и самољубља, убити у њему сваку наду на успех и према томе сваку жељу за напором? „Човек је тако саздан, каже Паскал, да, ако му се непрестано говори да је глупак, он ће то поверовати; ако непрестано он то говори сâм себи, он ће убедити у то самог себе“.

Ми наставници, ми се сами трудимо да приведемо у дело ове савете и ова настојавања. Ако их се и ви будете држали, ви ћете

продужити и срећно допунити посао школе, која је немоћна без вас, али са вама плодносна. Ви ћете допринети да проширите и јаче учврстите појмове које ми усађујемо у наше младе ученике; ви ћете нам помоћи да образујемо духове отворене, радознале и обазриве, пуне оригиналности и иницијативе, слободне и поносите интелигенције, ослобођене од ропства интелектуалнога, које је исто тако неподношљиво као и свако друго ропство; ви ћете радити једном речју да створите код ваше деце племениту страст за учењем и истином, да им омилисте науку и улијете им ватрену жељу да све дубље продиру у њене дивне тајне.

Б) Морално васпитање

Али, ма колика била важност интелектуалнога васпитања, ми тврдимо да у школи као и у породици, морално васпитање треба да дође на прво место. Ми придајемо, донеста, више важности особинама срца но духа, и, ако не пренебрегавамо да створимо у детету *ученога човека*, радимо нарочито на томе да од њега начинимо *честитого човека*. Ми смо убеђени да се ви потпуно слажете са нама кад тврдимо да је потребно развити код наше деце уљудност, лепе манире, моралну корекцију језика и снабдети их здравим суђењем, јаком вољом, правичном савешћу и чистим срцем. Али није довољно да им покажете у тој ствари убеђење чисто платонско, није довољно да наше морално утицање не наиђе ни на какву препреку код породице, треба да то утицање буде енергично помогнуто, продужено и допуњено вашим. Међутим, допустите нам да вам то кажемо сасвим искрено, ако многе породице разумеју важност свога моралног утицања и труде се, на начин хвале достојан, да помогну васпитачу у његовом послу, изврстан број других породица рачунају сувише мало на саме себе а одвећ много на школу да она врши тај посао. Изгледа да оне воле да баце на нас једну одговорност која им тешко пада и задрже за себе само право критике — право које је увек лако испуњавати, — којим се оне често служе, које чак покатакд злоупотребавају.

Кад какво дете каже речи неприличне или непристојне, кад његово понашање није како ваља, или кад оно учини нешто што треба покудити, уместо да се запитају до које мере они нису одговорни за стање ствари које жале, родитељи одмах онтужују школу: „Зар те томе уче у школи? Зашто онда идеш у школу?“ А кад нам се учини да треба да им обратимо пажњу на извесне испаде у владању и извесне склоности које бацају у бригу, они нам увек одговарају једно исто: „Казните га, господине, казните га само“, и не пропуштају да додаду: „Ви нисте довољно строги у школи, не држите довољно ђаке у стези, не кажњавате их доста;“ што не смета тим

родитељима да нас моле да се покажемо благи, кад нам се учини неизбежно да мало строже казнимо њихову децу.

Та склоност неких породица да критикују школу и да сваљују на њу одговорност која добрим делом пада и на њих, у исти је мах опасна и неправедна. Она је опасна, јер ризикује да ослаби осећања поштовања и послушности ученикове спрема нас, да поколеба њихово поуздање у нас, да доведе у опасност према томе морализаторски посао школин; она је неправедна, јер нема сумње да породица, за вршење тога посла, има над дететом утицај и располаже средствима којих ми немамо у истом степену. Крвне везе, породичне традиције, бригае о материјалном животу, болови и радости заједничког живота, одбрана заједничких интереса и спремање будућности, осигуравају доиста очинскоме ауторитету основу и снагу коју ми не можемо наћи у истом степену ни у нашим сведоџбама, ни у званичној инвестицији коју смо добили, нити чак у нашој интелектуалној култури и навици да обучавамо. Што се тиче нашег оружја, оно је у исти мах многобројније и успешније по наше. Кад употребимо прекор, затвор и задатак за казну, ми смо без мало исцрпили цео арсенал који нам школска власт допушта да се користимо. Зар та оружја не изгледају као дрвене сабље, кад их човек упореди са онима која вама стоје на расположењу, као на пример одлучење од неког пута или лишавање кога задовољства које је дете живо желело?

Ви не можете дакле с правом да свалите на школу сву одговорност за морални утицај, ваша је дужност да ту одговорност поделите с њом. Ви имате ауторитет и имате оружје; довољно је да имате воље да радите. Средства вам неће недостајати.

Али, пре него што вам кажемо нека од њих, допустите нам да вам свратимо пажњу на једну другу опасност. Ми смо мало час осудили равнодушне родитеље, сад треба да подвргнемо испиту следеће родитеље.

Они имају у своју децу једно грдно поуздање које не пада ни пред чим. Кад би човек њих слушао, то су бића одарена свима особинама, пуна савршенства и без и једне мане. Заведени једним упорним оптимизмом, они сматрају често као нешто лепо извесне несумњиве манифестације ране покварености; ствари достојне прекора у њиховим су очима само несташлуци а озбиљне погрешке ситне грешнице. Отуда, када им човек изнесе факта за покуду која не могу да опорекну, они се труде да их умање и да им ублаже значај: „Деца су тако млада, кажу они; она још не разумеју добро шта раде, а после, тако су слатка: да ли би човек могао имати смелости да их прекореват“.

Такво понашање може да смета нашој моралној акцији и да паралише њено дејство. Какав може бити, доиста, утицај наших лекција

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

И наших савета на децу, спрам које породица показује тако претерану благост. Зар она неће бити склона да сматрају нашу бодру пажњу као предубеђење, а нашу строгост као гоњење, и да огласе као неправду најмању казну на коју их осудимо. А кад нам се учини потребно да прибегнемо ауторитету родитеља, зар се нећете побојати да ће они дочекати наше примедбе, ма и најоснованије, с неверовањем и негодовањем? „Како? то није могуће! Ја познајем врло добро мога сина, он није кадар да има таква осећања, да уради такве ствари. Можда нисте добро видели, можда су вас рђаво обавестили“. Несумњиво је да, противречити тим осећањима, значи излагати се непријатељству породице. И како би било дејство казне која би наишла на такво упорно држање? Одмах би се горко жалило „сирото дете“ које је задесила казна, рекло би се да је она неправедна и незаслужена, и показало би му се, на јасан начин, да је сва симпатија за њега и сав гнев против наставника. Без сумње, дешава се покаткад да се слаби родитељи тобоже љуте пред нама из учтивости и показују мало воље да буду спрам своје деце енергични. Али то су узалудне претње и безопасна тутњава. Тек што отиду од нас, њихова строгост се растури као дим на ветру и најмањи излив криваца обезоружава их и умирује.

Ако заиста хоћете да радите заједно с нама на васпитању ваших синова, знајте најпре да их цените тачно. Не гледајте их кроз варљиво огледало рђаво схваћене љубави. Видите их такве какви су, с њиховим манама, њиховим слабостима, њиховим несавршеностима, а не такве какве бисте их желели да су. Они имају у клици, знајте то добро, већину мана и порока људских, али немају разума да их оцене ни воље да се против њих боре. Дужност је родитеља тако исто као и наставника да *суде* и да *хоће* за њих кад они нису у стању да то раде. Потрудите се да испитате необично пажљиво савест вашег детета, проучите је искрено и непристрасно до њених најмањих кутова, и ако у њој пронађете рана, не оклевајте да одважно принесете гвожђе. У тој борби против зла, оклевање, слабост, осетљивост којој нема места, могу озбиљно да доведу у опасност резултат ваших напора; хладнокрвност, одлучност и енергија јесу главни услови успеха. И нарочито, не треба показивати нестрпљивости, нервозе, ни непотребне плаховитости. Има родитеља за које енергија значи суровост, а одлучност тиранија. Они заборављају да сила порађа мржњу, да је подлост кћи страха, и да, ако интелектуални деспотизам подјармљује дух, морални деспотизам понижава савест.

Треба да се породична дисциплина подешава колико је год могућно према дисциплини школској. Школска дисциплина осигурава ред и тачност, поштовање и послушност, али не намеће насиље. Основана на пажљивом проучавању темперамената и карактера, она тражи деј-

ство свога утицаја у гнпкости своје акције и разноликости својих средстава. Она тежи да поправља пре него да кажњава, да васпитава пре него да укроћује. Загрејана просвећеним и паметним либерализмом, она одбацује сурово и неразмишљено угушивање које изопачава карактере и порађа притворство; она осуђује деспотизам који чини душе виским и пакосним; она подстиче ученике да слушају глас своје савести више него страх од казне, јер она хоће да влада поверењем а не силом.

Али, за њу, благод не је слабост; због тога, кад увиди потребу да да примера, она не оклева, она кажњава одлучно.

Важно је поновити да је циљ васпитања — у породици као и у школи — да еманципује дете, да га ослободи мало по мало од сваког туторства, да створи у њему у исти мах слободну савест и слободну интелигенцију. Радите дакле са нама да развијете у њему моралну активност као што ми развијамо заједнички његову интелектуалну активност. Савест која се непрекидно не подстиче застари и зарђа као и интелигенција која се остави у нераду. Навикните дете зарана да испитује само себе и да прибегава у својим недоумицама савету вашег искуства и нашег разума; научите га да *размишља* о својим делима и да их суди потпуно непристрасно. Добро је да му се улије, мало по мало, још у младим годинама, осећање о његовој моралној одговорности и одважност да буде само, кад затреба, сопствени лекар своје душе.

А кад будете раскрчили, очистили, спремили земљиште, то није довољно. Треба сад бацити згодно семе, надгледати га вредно и истрајно да се лепо развије и уроди плодом. Занајајте срце дечје добрим мислима, племенитим осећањима, великодушним жељама; улите деци ватрену љубав према добру и вољу да га испуне. Ви ћете се згодно користити вашом и његовом лектиром, као и тисућом догађаја из школског и обичног живота, да развијете у њему осећање части и људског достојанства, да му улијете начела потпуне честитости и љубав за искреношћу и отвореношћу. Пошто га будете поучили да позна самог себе, ви ћете га научити да позна свет, да га посматра пажљиво и да тумачи са вама све што се у њему збива. Али одвратите брижљиво његове погледе од гадних и недостојних призора; улите му одвратност од грубих задовољстава која понижавају људску природу; подстакните га напротив да прати виша задовољства која развијају у души моралну финоћу и управљају мало по мало његове наклоности и његове тежње ка једном племенитом идеалу.

Лекције, лектира, разговори, без сумње су изврсна средства која стоје на домашају родитељима да врше морални утицај над својом децом, али ништа не вреди колико свакодневни пример који они могу и треба да им даду. Пружите им дакле добар пример. На тај ћете

начин утицати збиља успешно на савест и срце ваше деце; јер пример, то је примењена лекција и савет; пример, то је жива лекција.

Каже се нама васпитачима: „Пазите! Деца су велики подраживачи; она посматрају пажљиво ваше држање, ваш језик, ваше покрете и ваша дела; она их посматрају и труде се да им подражавају. Обратите пажњу на себе! Сетите се да сте ви нишан свију младих бића која су вам поверена; сетите се да су њихове очи уперене на вас, да сте ви за њих живи узор, на који ће се они трудити да се угледају до најмањих ситница и чије ће ситне мане и певине маније да карикирају с неумољивим обешењаклуком. Будите дакле за њих у сваком тренутку и у свима приликама пример достојан у сваком погледу моралних лекција и прописа којима их учите.“

Несумњиво, ми не одричемо ни вредност ни висок значај овог савета, и трудимо се да га приведемо у дело што боље можемо. Али нека и нама буде допуштено да кажемо породицама: „Деца посматрају и вас као и нас; она се угледају на вас као и на нас, и, од најранијег детињства, покушавају, с највећом прилежношћу, да подесе према вама своје држање, свој говор и своје покрете. Не заборавите ни ви да сте нишан младих бића која вас окружују; да она теже једино да мисле, да говоре и да раде као ви, и, ако хоћете да допније васпитање које добију служи на част њима и вама самима, дајте им увек само добре примере.“

Ако се десе покатакд озбиљнија неслагања у погледима, било у самој породици било између родитеља и школе, о начину како треба васпитати дете, треба по сваку цену избегавати да се оно меша у препирке које се њега тичу и крити их од њега. Приморати га да се реши на једну или другу страну, то би значило поколебати његово поуздање у нас и задати кобан удар моралном ауторитету школе као и породице. Да би васпитање о коме ми имамо заједнички да се старамо одговорило потпуно нашој заједничкој жељи, апсолутно је потребна претходна двогуба сагласност: сагласност родитеља међу собом с једне стране, сагласност између породице и школе с друге стране.

Ако будемо умели да отклонимо из наших препирки сваку непотребну непопустљивост и свако неумесно самољубље, и будемо водили рачуна само о добро схваћеном интересу детета, сагласност ће бити лака.

Victor Bouillot

ШКОЛСКО И КУЛТУРНО КРЕТАЊЕ У СРПСТВУ, СЛОВЕНСТВУ И СТРАНОМ СВЕТУ

Ритмичка Гимнастика — Прва светковина школе Г. Жак Далкроза. Хелерау јуна 1912 г.

„У Хелерау могао бих да створим органски живот, нарочитим васпитањем да хармонизирам варошицу и њено становништво и *ритам да подигнем до висине једне социјалне институције*“ тако је писао Г. Ж. Далкроз Г. др-у Волфу Дорну 1910 г.

И доиста овогодишње школске свечаности у Хелерау доказале су потпуну остварљивост горње замисли.

Зашто баш у Хелерау? Јер је та варошица основана на принципу реформне вароши у виду баште. Она је прво остварење свесног једноставног плана једне вароши, у којој је свака поједина кућа саграђена са обзиром на целину. И у том органском јединству плана лежи преимућство такве једне људске заједнице над чудовиштем од данашњих великих вароши. По сата удаљена од Дрезде, сто метара уздигнутија од ње, лежи Хелерау на мркој заравни. Брезове шумице и боровина, жуте пешчане стазе, дрвени кровови белих, спретних кућа чине је врло живописном. — Становници на броју око две хиљаде, већином су фабрички радници, занатлије, трговчићи; нижи и виши чиновници, списатељи и уметници заступљени су у мањем броју.

Неколико минута више варошице, идући уз поље, налази се *оштре добро и дика* Хелерау. Школа за васпитање ри мом. Задатак школе садржи горе наведене мисли њенога творца. Постанак зграде дело је пожртвовања једног кола присталица идеја Г. Далкроза. Школска зграда изведена је по најстрожим захтевима савремене хигијене У њој су сједињени: једноставност, целисходност и складност, а захваљујући уметничком укусу архитекта Ал. Тесинова и сликара Залцмана. Врхунац савршенства у целисходности чини сала за ритмичка вежбања. Дугачка је 49, широка 16, а висока 12 метара. Простор и светлост осећа се у изобиљу. Светлост директна, расточена, без сенке, скривеног извора, а способна да се појачава и слаби у свима степенима крешченда и диминуенда. На овом месту је први пут светлост као чиста „апстрактна снага у свету појава“ примењена у музици као сарадица, а не као спољашњи оквир. Зидови превучени сивом саргијом те чине zgodnu позадину за све одређене боје. Ничега театралног: ни биља, ни кулиса, ни завеса. Чак ни публице!

Гости чине једну целину са извођачима — веселу групу учасника у њиховом радовању при раду. Већином странци: највише Руса, Француза и Пољака па онда Немци и Енглези.

Извођачи су: 1) Деца из Хелерау, из свих сталежа становништва. Она уживају *беслатно* наставу из Ритмичке Гимнастике. Како се деца односе према овој школи најбоље се види из ових примера. Мали синчић радника Рупрехта на питање: уме ли већ да чита и да пише одговара: „Не, али“, додаје поносито и весело, „идем већ у ритмус!“ Деца има преко 50. 2) Одрасли ученици и ученице, из свих земаља и народности у Европи и Америци, до 150 на броју. 3) Чланови „Учитељског певачког друштва“ из Дрезде — до 50 лица. Свега око 250 извођача од мале деце пре основне школе на до зрелих жена и седих стараца.

Гледајући их тако веселе, предане раду, посматрајући она здрава, витка тела, како се лако, окретно, неусиљено окрећу у свима ритмичким вредностима, у свима врстама тактова, човек се осети учасником у њиховој радости. Дође му као да је пренесен у неки виши свет, свет идеала какве античке гимназије, у којој се васпитава ка здрављу и лепоти. Ничега успиљеног, камештеног, припремљеног и набубаног за концерат као у многим другим уметничким школама.

Извођење је у масама од по 50 до 150 лица, а ипак се притом јасно види најсавесније спроведен принцип *индивидуализације* при настави и васпитању.

Пред вама су и ученици и учитељ — као да је обичан час. Учитељ их уређује, упућује; исправља њихове неизоставне погрешке нпр. при синкопама; чак указује гостима на њих и објашњава им у чему се погрешка састоји. Између ученика и учитеља влада у опхођењу тон који ми модерни васпитачи у вишим школама једва можемо да замислимо, а весели учитељи тако званих „вештина“ код нас сигурно би се запрепастили од чуда видећи *такав ред и дисциплину* при раду гимнастичком и музичком. Слобода, отвореност с ђачке стране и усрдност и преданост учитеља просто задивљују.

Најпре су извођена *основна вежбања из Ритмичке Гимнастике* (позната донекле нашој публици са матинеа Школе за уметничку гимнастику у Грађанској Касни, маја пр. г.). Циљ је овим вежбањима да обуче тело у кретању по ритму, не само у такту, музике, већ да га ослободу свих непотребних инстинктивних импулса и да моторне центре подвласте свесној вољи. Неминовна последица ових вежбања јесте задовољени напредак и јачање тела с једне стране и напредак у самосавлађивању и свести о моћи над властитим телом с друге стране. И тело и дух дисциплинују се овим вежбањима, што је у данашње доба первозитета од велике васпитне вредности.

Затим су дошла *основна иластичка вежбања*. Она се изводе уз пратњу музике, у такту њеном. Њима је задатак да усаврше линије телесних покрета и положаја, да тело оспособе за изражавање психичких расположења у ставу и у покрету и да представе *израз у музици*. Ова се вежбања врше посебно и у групама.

Елементарном делу програма припадају још и *солфеџе*. Ученици седе на поду испред школске табле. Учитељ им напише на табли извесно вежбање нпр. у *g-dur* скали. Они га сместа отпевају лако и сигурно, затим га, по захтеву учитељеву, певају у другој скали *dur-a* или *moll-a*. То што не може и многи готов „музичар“, наиме транспоновање не нота већ *тонова*, чине лако и мала деца после годину дана учења музике по методи Г. Ж. Далкроза. Да се све то зблија научило а не „набубало за испит“, да је то зблија знање и умење ученика задобивено озбиљним радом, види се отуда што су ученици и она вежбања која им, на молбу учитељеву, напишу лица

из публике, отпевали и транспоновали са истом умешношћу и тачношћу као и она прва.

Очевидно је, дакле, да је метода Ритмичке Гимнастике, поред своје опште здравствено-естетичке васпитне вредности, у исто време епохалан проналазак у настави музичкој.

На основу тако систематски образованог музичког слуха с једне и ослобођавања телесних покрета у свесне, вољне и љупке, ритмичке покрете с друге стране, покушао је Г. Далкрос да своју методу примени у уметничком правцу: да музичке методе тежих ритама у полифонији реализира видљиво, телесним покретима у простору.

Тајна класичне хармоније лежи у строгом спровођењу мелодије у сваком гласу посебно и опет у неразделивом јединству, целини, складу свих гласова укупно. Према томе принципу сваки глас (resp. инструмент) изводи *посебна* група ученика, одељујући се, скупљајући и преплићући према варијацији мотива. На тај начин слушацац једног полифоног комада у исто време и *гледа* како се мелодија креће и осећа склад, јединство у гласовима. Тим визуелним представљањем музике доживљује се, слушајући је, оно ретко задовољство, доступно иначе једино људима аудитивног типа, обдареним апсолутним слухом.

Као увод у извођење полифоне музике дошла је Г. Далкросова *двогласна инвенција „коњић и кочијаш“*. Ритми једног и другог гласа различити су. Коњић иде нпр. четвртине, кочијаш половине, коњић шеснаестине, кочијаш осмине итд. За децу је то теже но што изгледа. Свако мора слушати оба гласа, а водити једино свој. Ово вежбање даје утисак дечје игре веселе и љупке и веома се допало публици. Затим су дошле Г. Далкросове композиције: „*Девојачке*“ и „*Ратничке*“ игре. Оне су лакше за извођење од класичних комада већ и по томе што су компоноване у циљу превођења у телесне покрете.

Код „*Девојачких игара*“ лаки, глатки *ритми* изражени су ситним корацима и скоковима. У меканим покретима руку садржи се *такт*. У изразу лица и линијама тела огледа се чедна, ведра радост младости и пролећа (психолошко, субјективно расположење).

На супрот томе „*Ратничке игре*“ садрже енергичне, тешке, одсечне ритме, од поласка у маршу до јуриша. Такт држе, као свугде, покрети руку ратничког смисла: вребање, заповест, напад, одбрана. Израз лица и тела јасно одаје радњу: поход, јуриш, узмицање, ободравање, поновни јуриш и победу.

После ових поступних припрема гледаоци су били у стању, у строго полифоном извођењу *Мелдесонових* и *Бахових* интенција и фуга, да доживе сасвим нову врсту радости у музици која даје изгледе на сасвим нову культуру тела и душе човека.

Врхунац целог рада и успеха био је оглед подобности саме методе: II чин *Глуковского „Орфеја“*, где је *кор* изводио у исто време и улогу певача и представљача радње. Немогућно ми је дати дескриптивну слику самог извођења и зато ћу дати само општи утисак.

На степенасто уобличеном простору леже, подижу се и вију сени у чезњи за горњим светом, а тачно у ритму музике. Плаше их пуни претње, одсечни, ходују слични ритми што их ларве и фурије играју. Певајући и крећући се у ритму своје песме слези Орфеј у Хадес, преклињући песмом, чија моћ савлађује одбранбене, љутите ритме у песми подземних бића и он себи прокрчи пута ка својој суициди.

Утисак таквог извођења Глуковог „Орфеја“ претвара се на крају сцене у уверење: да је овде, *оваквим* представљањем музике у области свега што се зове музикална драма постигнут значајнији успех од свега што је у стању била да даде чисто спољашња бинска техника бајрајтска.

Уопште, ко само једном доживи овакву школску свечаност тај мора несумњиво доћи до уверења: да је *Г. Жак Далкроз, својом методом васпитања, успео да поврати ритму његов првобитни значај васпитача човечанства.*

М. М.

*

Употреба пословица у моралној настави — Педагошко удружење за усавршавање сопствених метода код почетника пружио је париским учитељима и учитељицама велико задовољство што је на његову молбу одржао врло интересантну конференцију чувени *Charles Wagner* о предмету који га веома обужима: Оштроумност моралне наставе. Своју конференцију поделио је на ове делове:

Морална настава треба да избегава рђу и рутину — По Вагнеру морална настава вреди само ако се црпе из живота; ма како да је она светла и племенита недостаје јој битности, ако није *једра* и *разнолика*, јер деца која су нам поверена јесу бића у којима спавају, поред многобројних слабости, најразличније подобности и моћи којима се највећма видимо: све су то капитали који се могу ставити на корист и употребу породици, отаџбини, човечанству.

Треба, дакле, пробудити оно што постоји као најбоље у детету и то без испитивања; ако је истина да је понављање мати учења, исто је тако и још већа истина да је досада дечји непријатељ; према томе дотичимо се са разних страна и са разних тачака једне исте ствари и у разним облицима, и нарочито још и увек *са стално добрим расположењем*; сувопаран топ и оштри поглед не приличе моралној настави.

И према томе како је потребно имати у рукама више лукова на расположењу, Вагнер сматра да је могућно прибећи и корисно се послужити *једном, поштовања достојном, сарадницом коју је врло zgodно назвати мудрост народна*. Искуство народно формулисано је у пословицама чији је број огроман, и тога ради у тој огромној збирци увек је лако наћи по једну или више zgodних за сваку лекцију.

Пословице су од непоречне користи — Пословице су са домена *доброг осећања и доброг смисла*; то су познате речи, често изговорене пред децом и које могу послужити као клинци, о које се у памети веша свака козерија. Оне се могу уноредити са медаљама, на којима су тачни отисци, и које су опточене добрим смислом и добрим осећањем: покушати и тражити да се открије значење, смер, ето zgodне прилике да се дух вежба у посматрању, у разликовању и распознавању, ето прилике у којој се стиче корисно осећање.

И исто онако, каогод што свака медаља има своје *наличје*, исто га тако има и свака пословица, што ће нагонити учитеља да обавести своје младе ученике да ниједна пословица не остаје истинита и права у *сваком случају*, и да се према томе треба чувати да се не употреби свакипут и на сваком месту како се стигне.

Вагнер је сам изабрао неколико пословица, и о њима овог пута говорио.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

Употреба пословица — А) Ноге плаћају за главу (Тешко ногама под лудом главом) — Колико се идеја порађа код ове четири речи! Може се почети забављајући децу и постављајући им извесна питања која се везују једна за друга тако да се тим покаже да *ноге плаћају не новцем већ трчањем*.

Кад је овај први део завршен живо и весело, одмах се иде питању *како то ноге могу плаћати за главу?* Задиханост Петрова, који се морао вратити кући по заборављену књигу, нагнаће децу да потраже врло много примера, који би им послужили да утврде да ноге плаћају код *заборавних*, код *расејаних*, код *приглушних* који не умеју да се послуже својом главом.

После тога, како је глава заповедник телу, извесни *људи су вође и заповедници другима*; ако њима рђаво управљају потчињени ће трпети од последица: тога ради и трупе трпе од погрешке и заблуде војсковођине, каогод што по фабрикама и радионицама трпе радници, ако господари на њих не обрате пажње. *Дакле, бдимо над главом*.

Исто тако ако је глава у једној земљи, то ће рећи они који њом управљају, неувиђавна, ако не бди озбиљно, све од тога у земљи трпи; народ, грађани, велики и мали, нарочито и посигурно трпе мали.

И напослетку све оно што збуњује главу кобно је: пороци, страсти збуњују главе; алкохол чини те се изгуби глава и тако раслабе удове да нису више у стању да плаћају за главу; дакле не пијмо овај отров.

Ништа није тако истинито као ова пословица, пошто се она верификује у школи, у породицама, у варошима, у народима; *и тога ради треба бдити над својом главом и трудити се да се њом служимо како ваља*: кад је глава у каквог човека како ваља, ту је ред, мудрост, лепо понашање; ако у глави није како треба, узалуд је све остало!

Б) *Прљава краа рђаво брише* — Нема никог међу нама који не би знао шта ово значи. Шта је корисније од крпе и свих оних других ствари, којима се чисти и помоћу којих и вароши постају погодне за становање; *нека је дакле част крпи пошто и она чисти*.

Ну јасно је да крпа треба да буде чиста, иначе повећали бисмо нечистоћу (примери). Међутим *чишћење ствари* само је слика *моралног чишћења* које се састоји у томе да се поправи зло које су створили они који мрљају, да се поправи неправда, да се изгледе неупутности и т. д. Нека је част ономе ко хоће да помогне другоме да часно, чисто и поштено живи, али тога ради треба му да почне тим што ће сам бити *чист и чистан*: како може њак који заборавља на своје дужности, и нарочито још који је достојан прекора, помишљати на то да врши какав срећан утицај на свог леног друга? Чак и онда, кад би био оквалитикован да га подигне и тада треба да употреби добра средства: сваког дана чистачи рђаво задахнути умпожавају зло које покушавају да поправе. Па и поред тога, и ако ово зло расте, не треба ипак да нас омете, *да непрекидно радимо на томе да се уклоне мрље, да се поправе погрешке*.

Побољшати, поправити што је несавршено, посао је деликатан и незахвалан, јер је *тежак*, и такође *невидљив и скroman*. И тада, враћајући се на оно размишљање из почетка, запажамо како се крпе остављају у ормане кад су одаје лепо уређене и углађене, исто онако као што многи одлучни људи живе и ишчезавају *непознати*. На нама је да се сећамо, како бисмо *одали част скривеном раду* оних који нам чине услуге не тражећи славе, и на тај начин оправдана је *дужност признања доброг сина и доброг грађанина*.

Овакав разговор не може остати незапажен од стране детиње, и онда је јасно што се за њ припије и овај закључак Вагнеров: „Хтео бих да свако дете и сваки човек остави у свом срцу најбоља места онима, који се, скромно, искрено, паште да нас поправе у нашим рђавим навикама, да нас заштите од зла, као што крие чувају покућанство од прашине.“

Пажња на пословице рђаве саветнике — После нас ма и потоги био; сваки за себе Бог за све; нема дима без вагре, и т. д. све су то „максиме“ чије наличје треба врло пажљиво испитати и осмотрити.

Тако, на пример, има много разлога да се оно што се добро почело исто тако добро и сврши; међутим за то нико не јамчи; не верујмо у ону пословицу „ко је пио, пиће“, јер се у том огледа страховити песимизам да се предочава будућност једнога човека и његовога живота.

Ах! пијење је ропство, вели се; пијаница је роб, он ће обећати брда и долине а никад неће одржати обећање! Ну тада се може применити исто резонување на све навике: *онај ко је крао кршиће, онај ко је скитао скитаће, онај ко је лагао лагаће...* Да ли је паметно уважавати ову моћ навике, не дајући места нади? Зар нема ниједног јединог пијанице који је, дознавши из искуства шта алкохол може учинити од једног човека, имао потребне енергије да се пића остави? Зар се свакодневно не сусрећемо са људима који су се, енергично се одлучивши, одрекли какве шкољиве навике?

Кад би пословица *ко је пио пиће* била правило без изузетка, онда би било посве некорисно *отворити школе и васпитавати децу*. Школа је устапова у којој се бори против рђавих навика: ученику је тешко да успе да се поправи, али у толико му је већа заслуга: никад не треба очајавати, јер кад се прионе на послу, успева се да се исцели болесник који је већ готово осуђен на смрт.

Међутим увек је много боље пазити на то да се болест избегне, и то је много лакше него ли поправљати неразборитости и нехатности. *Одупримо се дакле иочецима*, и нарочито пазимо на навике неумерености, али не обесхрабрујмо никог, оставимо отворена врата спасењу.

Закључак — Вагнер верује да овакве лекције остављају дубоког корена у срцу детињем; њему изгледа потребно да, у животу, човек увек има при руци, за сваку прилику, по неколико речи које би биле као мисли, као идеје. Тога ради препоручује употребу пословица у моралној настави.

*

Удружења ђачких родитеља и научна настава у гимназијама — Одговори, које су дала ова удружења поводом анете парламентарне комисије, веома су строги према научној настави: критикују се методе, причу се резултати. И било би доиста жалосно за професоре, кад би ова мишљења била поткрепљена солидним аргументима и кад би их делили сви родитељи, јер и ако се у главноме говори о програму, резултати су, ипак, дело професора.

Али има, пре свега, родитеља који су ван ових удружења. Нећу да кажем да су они, који се групишу, изазвани на то рђавим успесима своје деце и да се они уједињују да их бране од заблуда у методама, или од слабости наставника, али ипак верујем, да ова удружења носе на себи нарочито обележје оних који њима управљају и који се у већини случајева руководе идејама à priori, а не својим родитељским искуством. Доиста су

учени људи, који председавају овим удружењима, а врло често лекари, што је учинило да је пало веома срећних идеја у погледу хигијене, али по-кадшито то је имало за резултат претерану критику што се тиче преморености ученика, или се дају педагошки савети, да би се показало како нема рђавих ђака него ђака које нисмо разумели (што ће рећи да су професори рђави).

Они суде о настави своје деце поредећи је са наставом коју су они добили, што су две по све различите ствари. Пре свега има један размак времена од петнаест година за које време су им педагошка питања била страна, а затим из свога школовања они се нарочито сећају својих успеха, или других добрих ђака, заборављајући бесплодне напоре осредњих, ублажујући важности своје слабости у извесним стварима, пошто их ова није спречила да постигну свој циљ. У студијама својих синова они само виде напор или неуспех, што њихова деца увек теже да ставе на рачун професора или програма. Тако исто многи од њих сматрају методе из свога школовања као боље, и луте се што њихови синови не знају оно, што су они научили, често без икаквог интересовања, на пример имена свију средова, и да се осмејкују са презрењем, кад је реч о новим стварима које ма да су образовани, ипак их не знају.

Такође им је лакше да уведу своју децу у оне радове, којима су се они бавили кад су били млади, него ли да улазе у нове студије, јер може им времена недостајати. Али то није разлог да одричу сваку вредност овим последњим, ако њихова деца не дају очекиване резултате. То је чак и за децу рђаво: ако се код куће упућују у једном правцу, а у другом у школи.

Стара метода састојала се готово свуда у контроли и проверавању рада, и кад се сврши један посао, онда се почиње други. Ту је надзор родитељски био лак. Нове су методе, живе, директне и конкретне, цео посао има ђак да сврши, и тешко дају маха да родитељи замене лични рад ученика, и признајем да је надзор родитеља постао компликован, али значи ли то инфериорност?

Можда су били због тога многи родитељи противни директној методи код живих језика или конкретној методи у математици?

Ова последња метода представља апсурд, тако су се изразила сва родитељска удружења.

Изгледа да је логично, кад се каже да у апстрактним наукама не може бити конкретних метода, али та је логика и сувише проста, јер те апстрактне науке имају конкретну базу и немогућно је почетницима предавати апстрактну и дедуктивну геометрију, треба бити математичар на резонантним принципима.

У чисто дедуктивној геометрији, али која није израђена за децу, налази се ова аксиома: „кад се три тачке налазе у правој линији, једна је од њих увек између других двеју (Хилберт)“ — зар не би била глупост изнети ово тврђење пред децу, баш и ако се оно сматра као очевидно.

У осталом што се рачунице тиче и родитељи и професори захтевају практичност и конкретна факта и чудновато је да се ово питање, које је свршено, још дискутује.

Односно геометрије нова метода дала је повода многим дискусијама између специјалиста и разноликост њихових мишљења треба да задржи родитеље од захтева да се ствар из основа измени: ова разноликост у иде-

јамa повукла је за собом разноликост у настави и интересантно је констатовати како је мишљење родитеља свугде подједнако и ако искуство не даје исте резултате.

У осталом ваља разликовати два питања треба: 1) дискутовати колики удео дати стварним чињеницама — искуству и конкретном резонувању у почетку геометрије, како би навикли децу на ове нове појмове не уносећи још чисту логику, коју ваља уносити мало по мало пошто геометријска интуиција буде развијена

2) Испитати да ли нови начини излагања, који, ако се хоће, могу формирати једну солидну логичку зграду као што је зграда Евклидове геометрије — нису погоднији за елементарну наставу. Ова су два питања одвојена.

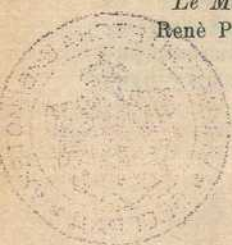
Велики математичари, који су у исто време били чувени професори као Clairaut у својим Елементима Геометрије или J. Tappery (о настави елементарне Геометрије у Науци и Философији) препоручују да деци ваља показати ствар па после доказати, како би геометрију учинили интересантном. Али да би то могло бити потребно је да су деца пажљива и ако нису родитељи ће рећи да конкретна метода нема смисла, а заборављају, при томе, колико њихових другова, у своје време, нису разумевали математику.

У физичким и природним наукама експериментална метода и опсервација допале су се може бити само зато, што је настава ових предмета доста нова. Па и то допадање је више привидно, нарочито што се тиче природних наука, јер удружења родитеља дечијих оглашавају ништавним резултате научних предмета првога циклуса, у погледу општег образовања. Међутим у првом циклусу су само природне науке; у разредима за Филозофију и Математику програми за Анатомију и Физиологију човека не дају ни мало маха опсервацији према томе она се може применити само у првим разредима: али онда колико вреди једна метода чији су резултати ништавни или која, и ако их даје, даје их под погодбама, које је тешко испунити? Према томе овај *satisfecit* не изгледа ми ништа промишљенији него ли што је осуда нових метода у геометрији; и овде су поред директне опсервације у употреби рутина и учење на памет, од чега се многи родитељи још нису одвикли, и један од њих рекао ми је ту скоро после једног задатка из природних наука, на основу опсервације, који је његов син израдио: „Држим да ће добити добру оцену, тако је добро знао свој задатак, да ми га је синоћ целог изговорио на памет“.

Можда су многе критике засноване на сличним заблудама у разумевању. У осталом нетачно је рећи да је утицај природних наука у првим разредима ништаван за формацију духа. Мала аритметичка резонувања у 2-ом и 3-ем разреду развијају логику; геометрија развија интуицију; природне науке стварају навику тачне и прецизне опсервације и њихова вредност за културу много је већа од утилитарне вредности, јер гледање природе доприноси много да се развије укус према уметности, али тај резултат не види се у оценама ђачким, што родитељи заборављају. У осталом искуство које је засновано на постигнутим резултатима код своје деце, веома је ограничено, јер сви ми имамо тежњу да нашој деци приписујемо већу вредност, него што то показују њихове оцене у школи.

Le Matin.

Renè Paucot.

ПРИКАЗИ И ОЦЕНЕ

1. СПИСИ

Историја нове српске књижевности, од др. Јована Скерлића.
Београд, 1912. Издање књижаре С. Цвијановића. С. VII + 288.

Поред г. Поповићевог *Прегледа српске књижевности* ова *Историја нове српске књижевности* од господина др. Јована Скерлића чини несумњиво датум у низу уџбеника о нашој националној литератури. Она се по основном гледишту на сам предмет као и по обради његовој, у многоме разликује од *Прегледа* г. Поповићевог, о којем смо ми као о књизи која има тенденцију да се употребљује за уџбеник у средњој школи већ дали своје мишљење. Ниједна од двеју замерака што смо их тамо учинили не могу се применити на дело господина Скерлића: књижевност је у њему прелажена по писцима а не по родовима; то је једно. Друго је, да је се господин Скерлић и сам у предговору оградно од могућих примедба односно „развијања идеја, примера и навода“, обећавајући нам ускоро друго веће, обимније и потпуније издање своје *Историје српске књижевности*.

Морамо дакле ограничити своја разматрања и посматрати књигу такву каква је сада пред нама. Она је, пре свега, основном својом идејом новина за нас. Појединим књижевним периодима не претходе, као у досадашњим књигама ове врсте, кратки, неодређени и често непотребни уводи, него се даје њихова стварна подлога прегледом историјских, просветних и културних прилика из којих су се ти периоди развили. У књизи израђеној на овако широкој историјској основици „нарочито су проучавани духовни покрети који су стварали и књижевне правце — тако да је поред историје књиге овде дата и историја идеја“. Заиста овде први пут се на српском језику српска књижевност проучава с погледом на три главне струје, по којима се развијала и развија целокупна светска књижевност: рационализам, романтизам и реализам. Проучавању тих струја у српској књижевности поклонио је господин Скерлић нарочиту пажњу и тиме објаснио многе занимљиве појаве у њеном развјетку. Он је и писце још врло zgodно, и сада први пут, груписао обзирајући се на правце којима су припадали. Главни књижевни радници наши: Доситеј Обрадовић, Петар Петровић Његош, Вук Ст. Караџић, Бурна Јакшић, Лаза К. Лазаревић, и други, јављају нам се сада у новој светлости, излазе као изразитије и рељефније личности.

објашњене потпуно временом и средином из којих су се развиле. Господин Скерлић је врло добро урадио усвојивши за своју књигу обрасце француских историја књижевности, у којима је већ у велико примењена теорија Хиполита Тена о средини, о раси и о времену, коригована и комбинована са теоријом Бринетијера о еволуцији књижевних врста и са биографском научном методом Сент-Бева. *Историја француске књижевности* од Густава Лансона је за сада једна од најбољих примена модерних књижевних теорија и резултата научних; у њој можда ваља и тражити даљи образац књиге г. Скерлићеве. Између оба писца и иначе има извесне духовне сродности. Оно од прилике што је Лансон за француску књижевну историју, то је господин Скерлић за нашу.

Књига нам не даје потпуну историју српско-хрватске и локалних књижевности. Њој је задатак да да „само српску књижевност у ужем смислу речи, ону која се створила у току XVIII века код православних Срба у Угарској, и која се развила у главном код православнога дела нашега народа. О нашим локалним књижевностима XVIII века, о босанској и славонској, о новој хрватској књижевности овде се не говори“. И овде се слажемо с господином Скерлићем. Он и ту полази од једне врло тачне основне поставке, наиме: да треба најпре изградити делимичне историје књижевности разних делова великога српско-хрватског народа, па тек онда „прићи израђивању једне опште историје целокупне наше књижевности“.

Што се тиче оцена појединих писаца и анализе њихове књижевне вредности, оне су, далеко од тога да буду дефинитивне, ипак резултат марљивога проучавања, разумевања посла и утаноченога књижевног укуса. Буне нас само две ствари. Прво, што неколико писаца који су несумњиво ушли у књижевност и које, уз пркос свему, цео свет сматра српским књижевницима, нису унесени у ову историју српске књижевности, као што је случај са г. г. Стојаном Новаковићем, др. Свет. Стефановићем, М. Ђ. Милићевићем, Илијом Вукићевићем, и можда још којим. Ма какво се мишљење имало о вредности њиховој, оно је требало да буде донесено. Сам господин Скерлић на крају предговора своје књиге обраћа се нама, наставницима, који предајемо по овој књизи, да му ставимо примедбе, „нарочито по стеченом искуству у школи. Свака умесна примедба добро ће доћи да друго издање буде што потпуније и употребљивије“. Наше је да се користимо овим овлашћењем, а на писцу је да оцени умесност или неумесност наших примедба. Дакле, ја лично сам, за ово кратко време од кад предајем по књизи г. Скерлићевој, не један пут запитан од ученика за обавештења о горе поменутих писцима. Питали су ме, где ће о њима што научити? и зашто се о њима у књизи ништа не говори? Наравно да им се није могло рећи, како је то стога што ови писци не спадају у књижевност. У толико пре, што су некоји савремени писци, који су још изван историје књижевности, сад у ову унесени! Друга наша примедба односи се управо на те савремене писце. У немачким и француским историјама књижевности, или се уопште не говори о савременим књижевницима, или се говори само о онима који су заиста књижевници, који су већ толико урадили да зацело улазе у књижевност. О писцима почетницима се не говори, као ни о онима који су у тренутку кад се књига пише још изван књижевности. Овде се од тога правила одступило, те се помињу и имена неколико сарадника књижевних листова, које сем уредника дотичних листова још нико и не мисли сматрати као књижевнике. Ниједан озбиљан наставник неће предавати ваљда још и о овим младим људима, који су тако безначајни за историју српске књи-

живности. На њих се могу полагати паде, о њима се може писати по часописима и дневним листовима, па и у засебним књигама, али уносити их у историју књижевности, значи не ценити бог-зна колико ни ту саму књижевност. Јевтине се хвале деле на све стране, те немају велике вредности управо стога што их свако може да добије. Ми верујемо да господин Скерлић високо цени српску књижевност и своје дело о њој, и да ће у другој издању хтети избећи ову незгоду. Ова примедба, о којој би се могло и дискутовати са чисто литерарног гледишта, постаје већ врло озбиљна у педагошком погледу. У једној средњешколској уџбенику овакво гледиште нишчево још мање може да се правда. Писац на тај начин може само да створи разне непријатне односе између ученика и наставника, и да ставља овога често пред врло деликатне дилеме. Наставник ће често имати да се изјасни у интересу својег уверења и савести, а на штету вредности самога уџбеника.

И *Историја нове српске књижевности*, као и остале књиге г. Скерлићеве, одликује се оним речитим и књижевно израђеним стилем, јаким изразитим реченицама и духовито нађеним речима, који је чине не само пријатном за читање, него јој дају и извесан оригиналан тон и кроз лично обележје. Све особине свога крпког и уметничкога стила писац је и овде обилато показао. У естетичким анализама разних књижевника тај стил, да би изразио више естетичке појмове, постаје врло апстрактан и тежак да га ђаци како ваља разумеју. Овде је потребно да се апстракције рашичлане у конкретније и ученицима приступне појмове, како се не би на памет и без разумевања од ових училе и тако их упутиле на најопаснију стазу на коју у својем школовању могу паћи: на оперисање са апстрактним појмовима који су изнад њихове умне моћи, на употребу крупних речи, на фразирање и празан вербализам.

Што бисмо даље имали рећи о књизи, то би биле саме похвале, које нису потребне господину Скерлићу. Ми ћемо на завршетку само да му захвалимо, што је своју поуздану књижевну спрему хтео ставити у службу и послу често пута тако неблагодарном, као што је писање школских уџбеника. Тиме је господин Скерлић не мало задужио српску средњу школу.

Београд; августа, 1913.

Гргур Берић.

„Просветни Гласник“ излази у месечним свескама од 6 и више табака, на великој осмици. — Стаје годишње: за Србију 12 дин., за друге земље 15 дин. у злату (Франака). — Претплата се шаље Управи Државне Штампарије краљевине Србије у Београду. — Рукописи се шаљу у уредништву (Министарство Просвете и Црквених Послова у Београду). Они се, на захтев писца, враћају.

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК ДР. МИЛ. Н. ЈОВАНОВИЋ
ДЕЛГРАДСКА УЛ. 9.

ШТАМПА
ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А